

HOOFDSTUK I - REIZENDE ABTEN

The attraction of Rome for the English throughout the whole of the Anglo-Saxon period is obvious - no other city could compete in its appeal with the 'sedes Petri' (...). (G. Bonner)¹

I. INLEIDING

Benedict Biscop, Ceolfrid en Wilfrid staan vooraan in een lange rij van gelovigen die vanaf eind zevende eeuw vanuit Engeland de reis naar Rome hebben ondernomen. Zo'n onderneming was bepaald geen sinecure. Reizen in de middeleeuwen was een hachelijk avontuur. De wegen waren over het algemeen slecht begaanbaar en de te volgen route onduidelijk. Reizigers hadden onderweg niet alleen het gevaar te trotseren van natuurrampen, ziektes en oorlogen, maar ook dat van rovers en moordenaars die hen wilden overvallen vanwege het geld en de kostbaarheden die ze vaak met zich meedroegen.² Dat een reis naar Rome geen sinecure was, wordt duidelijk uit een passage in de *Vita* van de heilige Furseo (†653). Daar schrijft zijn hagiograaf dat de heilige man Rome veilig heeft bereikt, hoewel hij onderweg heeft gereisd door 'the hindrances of Burgundy, the dangers of Italy, the assaults of Passerella, the tricks of Pavia, the treachery of Sutri and the deceits of Carbonella.'³ Zo zullen de reizen van de hierna beschreven abten ook niet altijd probleemloos verlopen zijn. Toch heeft Benedict Biscop de afstand van Northumbria naar Rome, meer dan 2000 km., zes keer afgelegd. Onvoorstelbaar, ook in onze tijd. Talloze moderne pelgrims maken tegenwoordig een voettocht naar Santiago de Compostella, waar zich ook het graf bevindt van een van de eerste apostelen. Vanuit Utrecht is dat een afstand van om en nabij de 2000 km., maar het zou -ook tegenwoordig- bijzonder zijn wanneer iemand die reis zes keer zou maken!

Ceolfrid heeft van de drie abten de minste reizen gemaakt, hij was aangesteld als abt van het klooster Wearmouth-Jarrow omdat Biscop zo vaak op reis was. Ceolfrid is in zijn leven twee maal naar Rome gereisd, maar hij heeft die stad maar een keer ook daadwerkelijk bereikt. Wilfrid heeft drie reizen naar Rome gemaakt. Daarnaast heeft hij -net als Benedict Biscop- een reis naar Gallië gemaakt, zij het met een volstrekt ander doel dan Biscop.

Deze drie abten zijn niet de enigen die in de vroege Middeleeuwen vanuit Engeland naar Rome reisden. Er waren er meer, zoals bijvoorbeeld bisschop Acca van Hexham, de priester Nothelm⁴ en de missionaris Willibrordus. Bisschop Acca maakte deel uit van het gezelschap rondom Wilfrid tijdens diens laatste reis naar Rome; Nothelm reisde om inzage te krijgen in de pauselijke archieven en verzamelde op die manier veel van de informatie die Beda nodig had bij het schrijven van de *HE*; Willibrordus' reizen hadden een missionair karakter. Sommige abten reisden naar Rome om speciale privileges en bescherming te krijgen voor hun kloosters. Koningen reisden er naar toe om te bidden bij de graven van de eerste apostelen en om er te sterven. Zelfs nonnen maakten de reis; de abdes Aelfled van het klooster Whitby heeft daarover geschreven.⁵ Er zijn dus vele aanleidingen en motieven die tot deze

¹ In: G. Bonner ed., *Famulus Christi, Essays in Commemoration of the Thirteenth Centenary of the Birth of the Venerable Bede*, (Londen, 1976), introduction p.2.

² D.J. Birch, *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages*, Studies in the History of Medieval Religion, Volume XIII, (Woodbridge, 1998/2000), p.68.

³ ibidem

⁴ later aartsbisschop van Canterbury

⁵ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, (Bristol, 1972/1977), p.121.

Rome-reizen hebben geleid, maar Benedict Biscop en Wilfrid hebben wel de toon gezet voor Engeland.

II. VRAAGSTELLING en WERKWIJZE

Bij bestudering van de secundaire literatuur valt al snel op dat er -los van al het gereis- over het leven van Wilfrid veel meer geschreven is (en ook te zeggen valt), dan over dat van Benedict Biscop en Ceolfrid. De context waarin zich Wilfrids leven heeft afgespeeld is een stuk gecompliceerder dan die van de twee andere abten. De onderlinge controverses die zijn aanwezigheid en zijn optreden opriepen en de gevolgen daarvan zijn van vele kanten en door vele auteurs uitgebreid beschreven en toegelicht. Om de omvang van dit onderzoek en deze scriptie toch enigszins binnen de perken te houden heb ik besloten om mij voornamelijk te richten op de reizen die de drie abten gemaakt hebben. De onderzoeksvraag die ik mij daarbij aanvankelijk heb gesteld is tweeledig en luidt:

"met welk doel of welke missie reisden deze drie abten en welk beeld wordt er daarbij van hen geschetst in de bronnen?"

Met deze vraag heb ik mij allereerst verdiept in die bronnen, waarin het leven en dus ook de reizen van deze drie abten worden besproken. Ze zijn voor een groot deel afkomstig van Beda. De *Historia Ecclesiastica*⁶ en de *Historia Abbatum*⁷ geven nogal wat informatie; de eerste vooral over Wilfrid, de tweede over de beide andere abten. Daarnaast heeft Beda een van zijn *Homilieën*⁸ gewijd aan Benedict Biscop. In de anonieme *Vita Ceolfridi Abbatis*⁹ wordt het leven van de abt Ceolfrid beschreven, maar deze tekst bevat ook de nodige informatie over Benedict Biscop. Over Wilfrid is er een *Vita*¹⁰ geschreven door de monnik Stephanus van het klooster Ripon.

Het valt op dat Wilfrid in de secundaire literatuur veelvuldig wordt aangemerkt als een 'controversieel' figuur.¹¹ Zijn leven wordt dan ook gekenmerkt door conflicten die hij steeds weer heeft met de koningen en geestelijken van zijn tijd. Zijn laatste twee reizen naar Rome staan ook in het teken van die conflicten, waarvoor hij een beroep doet op de paus. Dit gegeven heeft mij ertoe gebracht om, in het geval van Wilfrid, mijn onderzoeksvraag iets uit te breiden, hetgeen resulteerde in de deelvraag:

"waarom is het leven van Wilfrid zo conflictueus en turbulent verlopen en staat hij bekend als zo'n controversieel figuur, terwijl dat niet geldt voor de beide andere *abbates vagantes*, die toch in dezelfde tijd en omgeving leefden en zijn opgegroeid?"

⁶ Beda, *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, in: 'Historical Works', Vol I en Vol, II pp.2-389, Loeb Classical Library 246/248, (Cambridge, 1930/1996/9). In deze scriptie verder aangeduid als HE.

⁷ Beda, *Historia Abbatum*, in: 'Historical Works', Loeb Classical Library 248, (Cambridge, 1930/1996), pp.392-445. In deze scriptie verder aangeduid als HA.

⁸ 'Opera Homiletica', in D. Hurst ed., *Bedae Venerabilis Opera*, pars 3, CCSL 122, (1955).

⁹ D.S. Boutflower ed., *The Life of Ceolfrid, Abbot of the Monastery of Wearmouth and Jarrow, by an unknown author of the eighth century*, (Sunderland/London 1912-1991) In deze tekst verder aangeduid als VCA. (Voor de latijnse versie heb ik gebruik gemaakt van de editie van C. Plummer, in: *Venerabilis Baedae Opera Historica*, (Oxford, 1896/1956), I.388-404)

¹⁰ B. Colgrave ed., *The Life of Bishop Wilfrid by Eddius Stephanus*, (Cambridge, 1927/1985). In deze tekst verder aangeduid als VW.

¹¹ M.D. Laynesmith, 'Stephen of Ripon and the Bible: allegorical and typological interpretations of the *Life of St. Wilfrid*', in: *Early Medieval Europe*, nr. 9 (2), (2000), p.163; C. Cubitt, 'Wilfrid's *Usurping Bishops*: Episcopal elections in Anglo-Saxon England c.600-800', in: *Northern History: a review of the History of the North of England and the Borders*, Vol. 25 (1989), p.18; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', in: D.P. Kirby ed., *Saint Wilfrid at Hexham*, (Newcastle-upon-Tyne, 1974), p.35.

Bij het zoeken naar een antwoord op deze laatste (deel-)vraag hebben mij in eerste instantie de inzichten van de historicus Walter Goffart geïnspireerd, zoals die beschreven worden in het hoofdstuk 'Bede and the Ghost of Bishop Wilfrid' van zijn boek *The Narrators of Barbarian History (A.D. 500-800)*¹² en het complementaire artikel dat hij daarop heeft geschreven.¹³ Ook het artikel van Nicholas Brooks, "Canterbury, Rome and the construction of English Identity"¹⁴, dat ik pas later onder ogen kreeg, heeft voor mij interessante aanknopingspunten opgeleverd.

III. OPZET EN INDELING VAN DEZE SCRIPTIE.

De nu volgende drie hoofdstukken zijn elk gewijd aan een van de drie abten en ze zijn volgens een zelfde stramien opgebouwd. Hoofdstuk twee gaat over Benedict Biscop. Na een inleiding en een bespreking van de primaire bronnen, doe ik verslag van mijn tekstanalyse, waarbij ik zowel op de inhoud als op de vorm inga. Zo licht ik bepaalde woorden en uitdrukkingen toe, waaronder de term 'famulus Christi', waarmee Beda bij herhaling zowel zichzelf als Benedict Biscop aanduidt en schrijf ik bijvoorbeeld iets over het door Beda -in relatie met Biscops eerste reis naar Rome-gebruikte woord 'corporaliter'. Daarnaast ga ik in dit hoofdstuk dieper in op de bekendheid met en het gebruik van de verschillende kloosterregels in Wearmouth-Jarrow. Aan Biscops reizen naar Rome lagen verschillende motieven ten grondslag en ook de opbrengst van zijn reizen is niet gering. Hij wordt niet voor niets door Beda een 'pius provisor'¹⁵ genoemd, dat blijkt wel uit de vele rijkdommen die hij vanuit Rome naar Engeland heeft meegebracht. Naast boeken, relieken, afbeeldingen en paramenten, begeleidde hij ook een aartscantor vanuit Rome, die de Gregoriaanse zangmethode bij de monniken moest gaan introduceren. Ook de kwestie omtrent de opvolging van abten, die in deze scriptie een aantal keren aan de orde komt, wordt hier naar voren gebracht.

In hoofdstuk drie behandel ik de geschiedenis van de abt Ceolfrid. Hij is de plaatsvervanger en opvolger van Benedict Biscop als abt van Wearmouth-Jarrow en is ook een keer met hem meegereisd naar Rome. Veel over het leven van Ceolfrid is bekend uit de *Vita* die over hem is geschreven. Over de identiteit van de auteur daarvan bestaat geen zekerheid en er is nogal wat over gepubliceerd. Ik besteed daar aandacht aan in het gedeelte waarin ik de bronnen bespreek.¹⁶ Aan Ceolfrids jeugd, waarover Beda geen informatie geeft, heb ik een aparte paragraaf gewijd, waarin ik ook inga op de mogelijke argumenten van Beda om dit deel van geschiedenis van Ceolfrid te verzwijgen. Ook schrijf ik in hoofdstuk 3 iets over de regelgeving in de Engelse kloosters en het gebruik daarvan. Het aantal reizen dat Ceolfrid heeft gemaakt is aanzienlijk minder dan dat van Benedict Biscop: hij heeft de reis naar Rome twee maal ondernomen. De eerste reis keer reisde Ceolfrid in gezelschap van Benedict Biscop, zijn tweede reis naar Rome heeft hij niet kunnen voltooien. Hij stierf voortijdig in een klooster in de omgeving van Langres. Vooral over die laatste reis is veel bekend uit de verschillende bronnen; ik besteed er dan ook relatief veel aandacht aan.

Over Wilfrid is, zoals al gezegd, veel gezegd en geschreven. Hoofdstuk vier van deze scriptie, dat aan hem gewijd is, is dan ook aanzienlijk langer dan de twee eraan voorafgaande hoofdstukken. Zeker in vergelijking met de vele secundaire literatuur, is

¹² (USA, 1988/2005), p.235-328.

¹³ 'The *Historia Ecclesiastica*: Bede's agenda and ours', in: *Haskins Society Journal*, nr. 2, (1990), p.29-45.

¹⁴ In: Julia M.H. Smith ed., *Early Medieval Rome and the Christian West, Essays in honour of Donald A. Bullough*, (Leiden, 2000), p.221-246.

¹⁵ 'Opera Homiletica', in D. Hurst ed., *Bedae Venerabilis Opera*, pars 3, CCSL 122, (1955), p. 93.

¹⁶ Hoofdstuk 3, onder II.B, p.28-31.

de hoeveelheid bronnen met betrekking tot Wilfrid gering en wordt beperkt tot Beda's *HE* en de *Vita Wilfrithi* van de monnik Stephanus van het klooster Ripon. Ik beschrijf ze, zoals gebruikelijk, aan het begin van het hoofdstuk, na de inleiding. Opvallend en interessant is het feit dat de twee genoemde bronnen niet eensluidend zijn, maar in sommige gevallen verschillende, dan wel tegengestelde informatie geven. Ik ga hier uitvoerig op in bij mijn tekstanalyse. Net als bij de VCA bestaat er ook bij de VW onenigheid over de identiteit van de auteur. Het is een monnik uit het klooster Ripon, die nogal eens wordt aangeduid als *Eddius Stephanus*, waarbij het de naam Eddius is die voor verwarring zorgt. De reden hiervan en mijn besluit om de auteur verder aan te duiden als 'Stephanus van Ripon' licht ik nader toe bij de bespreking van de bronnen.

Bij velen is Wilfrid bekend om zijn prominente aanwezigheid en zijn woordvoerderschap tijdens de Synode van Whitby in 664, waar uitspraak wordt gedaan inzake de controverse over de verschillende berekeningen van de Paasdatum. Aan dit voorval en aan de gevolgen ervan met betrekking tot de rol van de Ieren, besteed ik in hoofdstuk vier aandacht. Vooral op de gevolgen voor de Ierse geestelijken in Northumbria en de visie van zowel Beda als Stephanus van Ripon (auteurs van respectievelijk de *HE* en de *VW*) daarop, ga ik uitvoerig in. Daarbij komen ook de verschillende opvattingen ter sprake die er in Engeland waren over de taak en de functie van een bisschop en de grootte van een diocese. Ook in dit hoofdstuk ga ik in het tweede deel van mijn tekstanalyse specifiek in op de gemaakte reizen. Voor Wilfrid zijn dat er vier: drie naar Rome en een naar Parijs, waar hij zijn bisschopswijding heeft ontvangen. Zoals gezegd is de geschiedenis van Wilfrid aanzienlijk gecompliceerder dan die van Benedict Biscop en Ceolfrid. Om die reden heb ik in de tekstanalyse bij het onderdeel 'reizen' de eraan voorafgaande periode en de aanleiding ertoe, apart behandeld.

Het is gemakkelijk om alles wat er in de bronnen staat geschreven ook voor 'waar' aan te nemen, een valkuil waarin ik tijdens het lezen maar al te vaak terecht ben gekomen. Robin Chapman Stacey schrijft in zijn bijdrage aan de bundel *After Rome*¹⁷ dat teksten als Beda's *HE* bijvoorbeeld, die aanvankelijk beschouwd werden als een 'more or less straightforward historical narrative',¹⁸ tegenwoordig meer gezien moeten worden als een 'purposeful construction'.¹⁹ Het beeld dat de auteur schetst is geen werkelijkheid, schrijft Chapman Stacey, 'but the deliberate deployment of images is an important part of the process by which reality can come to be defined'.²⁰ Dit inzicht heeft mij aangespoord om steeds weer de uiterste voorzichtigheid te betrachten, niet alleen bij het lezen van hagiografische teksten, maar ook bij het lezen van teksten die als 'historisch' te boek staan. De inzichten van de al eerder genoemde Walter Goffart, Nicholas Brooks en van de hierboven geciteerde Chapman Stacey hebben mij bij uitstek geïnspireerd tot het aannemen van een meer kritische houding.

Bij deze scriptie behoort een *appendix*, waarin een door mij gemaakte vertaling wordt gegeven van een aantal fragmenten uit de gebruikte bronnen, met betrekking tot elk van de drie beschreven abten. Daarnaast is aan het eind een literatuurlijst toegevoegd en een index met trefwoorden.

¹⁷ 'Texts and society', in: Th. Charles-Edwards ed., *After Rome*, "Short Oxford History of the British Isles", (Oxford, 2003), p.221-257.

¹⁸ *Idem*, p.242.

¹⁹ *ibidem*.

²⁰ *ibidem*.

HOOFDSTUK 2 - BENEDICT BISCOP

*Pius provisor*²¹

I. INLEIDING

Over Benedict Biscop, abt van het klooster Wearmouth-Jarrow waar Beda als zevenjarig jongetje werd opgenomen, is beduidend minder geschreven dan over de eerbiedwaardige schrijver/monnik zelf, die daar zijn leven lang gewoond en gewerkt heeft. Dat is vreemd, want de rol van Biscop in de geschiedenis van Engeland is minstens zo belangrijk als die van Beda. In *The Dictionary of Christian Biography* wordt vermeld dat 'the debt which England owes to Benedict Biscop is a very great one and has scarcely ever been fairly recognised, (...) the civilization and learning of the 8th century rested on the monastery which he founded, which produced Bede and through him the school of York, Alcuin and the Carolingian school, on which the culture of the Middle Ages was based'.²² In *The Illustrated Bede* schrijft John Marsden: 'His monastery, with its magnificent library and accompanying scriptorium was one of the great achievements of Northumbria's golden age, but his enduring legacy remains the work of Bede himself, because it is no exaggeration to suggest that without Benedict Biscop there would have been no Venerable Bede'.²³

Benedict Biscop, geboren in 628, mogelijk in Wearmouth, is de tweede zoon van adellijke ouders uit Bernicia, vermoedelijk recent bekeerde Christenen.²⁴ Een deel van zijn jeugd brengt hij door aan het hof van koning Oswiu (651-671), maar wanneer hij vijfentwintig jaar oud is doet hij afstand van zijn wereldlijke bezittingen en reist naar Kent. Daar wordt hij door koning Erconberht in contact gebracht met de dan achttienjarige Wilfrid en samen gaan ze op weg naar Rome om een bezoek te brengen aan de graven van de eerste apostelen. Biscop zal die stad in zijn leven nog vijf keer bezoeken. Op het eiland Lérins, voor de Franse zuidkust, brengt hij twee jaar door in het klooster van St. Honoratus. Daar ontvangt hij de tonsuur en leeft volgens de er geldende kloosterregel. De boeken die Benedict Biscop meebrengt van zijn reizen zijn voor koning Egfrid van Northumbria aanleiding om hem grond te schenken waarop hij een klooster sticht, Wearmouth, gewijd aan de apostel Petrus en gelegen aan de noordoever van de rivier de Wear. (674) Daarop reist Biscop naar Gallië om metselaars te zoeken voor de bouw van een kerk bij het klooster. Tijdens zijn afwezigheid stelt hij Ceolfrid aan als leider van het klooster, waarvan hij zelf abt blijft. Later sticht Biscop, wederom op verzoek en op grond van de koning, een tweede klooster dat gewijd wordt aan de apostel Paulus en dat de naam Jarrow krijgt. De twee kloosters liggen vlakbij elkaar en worden gezien als een geheel. Behalve boeken heeft Biscop ook veel relieken en paramenten uit Rome meegebracht voor de bij de kloosters behorende kerken en ook religieuze afbeeldingen voor aan de muren. Zijn vijfde reis naar Rome maakt Biscop in gezelschap van zijn mede-abt en latere opvolger Ceolfrid. Benedict Biscop sterft op 12 januari 689.²⁵

Voornaamste bronnen voor het leven van Benedict Biscop, zijn -zoals al eerder vermeld- de *Historia Abbatum* van Beda Venerabilis, de anonieme *Vita Ceolfridi Abbatis* en de *Homilie* die Beda schreef ter nagedachtenis aan Benedict Biscop. Van de VCA wordt aangenomen dat Beda ook daarvan de auteur is; ik kom daar later nog op terug.²⁶ Het is opvallend dat in de *HE*, Beda's meest belangrijke en uitgebreide

²¹ Beda, 'Opera Homiletica', p.88-94, r.162/3.

²² Michael Walsh ed., *Dictionary of Christian Biography*, (London, 2001), p.309.

²³ John Marsden, *The illustrated Bede*, (Glasgow, 1999), p.179.

²⁴ D.A. Bullough, "Benedict Biscop", in: *Lexikon des Mittelalters*, (München, Zürich, 1980), Band I, k.1856/7.

²⁵ Ibidem; Peter Hunter Blair, *The World of Bede*, (Cambridge, 1970/1990), p.177.

²⁶ in dit hoofdstuk en in hoofdstuk 3, onder II.B, p.28, e.v.

historische werk, Benedict Biscop nauwelijks genoemd wordt. Hij wordt echter weer wel vermeld in de *Vita Wilfrithi* van de monnik Stephanus van Ripon, die hem aanduidt als Benedict Baducing. De naam Benedictus is door Biscop pas later aangenomen.

II. BRONNEN

A. *Historia Abbatum*

In dit werk beschrijft Beda de geschiedenis van de eerste abten van het klooster Wearmouth-Jarrow, waarbij Benedict Biscop verreweg de meeste aandacht krijgt. Er is geen andere bron die zoveel informatie geeft over Biscop en over zijn reizen dan de *HA*. Het werk is verdeeld over twee boeken. Boek I bevat het grootste gedeelte van de geschiedenis van Benedict Biscop. Boek II begint met zijn sterfbed, het testament dat hij aan de monniken nalaat en zijn dood en gaat dan verder met Ceolfrid en –zij het summier– de andere abten. Het is niet duidelijk wanneer de *HA* precies is geschreven. McClure is vrij exact in haar veronderstelling en geeft als jaartal 730.²⁷ Coates neemt een wat ruimere marge aan van tussen de 725 en 731, in elk geval is de *HA* ná de *VCA* geschreven. In de kroniek die Beda toevoegt aan het eind van zijn *De Temporum Ratione* (725), citeert hij uit de anonieme *Vita* van Ceolfrid, waaruit geconcludeerd kan worden dat hij op dat moment de *HA* nog niet geschreven had.²⁸

B. *Vita Ceolfridi Abbatis*

De gewoonte om de anonieme *Vita* van Ceolfrid aan te duiden als *Historia Abbatum Auctore Anonymo*, zoals in de beroemde editie van Charles Plummer,²⁹ is niet juist en dekt ook niet de lading. Het is een gedetailleerd verslag van het leven van de abt Ceolfrid, opvolger van Benedict Biscop als abt van het klooster Wearmouth-Jarrow. In de *VCA* wordt echter ook ruimschoots aandacht besteed aan Benedict Biscop.³⁰ Het is niet bekend in welk jaar de *VCA* precies is geschreven, in elk geval ná Ceolfrids dood in 716. De tekst van de *Vita* is bedoeld om de monniken te herinneren aan hun eerbiedwaardige abt en leider Ceolfrid.³¹ Simon Coates³² stelt, zoals Judith McClure³³ al eerder deed, dat de anonieme auteur van deze *Vita* en Beda dezelfde zijn. Als argument daarvoor wordt genoemd dat in de *VCA* geschreven documenten worden ingevoegd, een methode die afkomstig is van Eusebius en die door Beda ook wordt gebruikt. In de *VCA* wordt bijvoorbeeld de brief geciteerd die Hwaetberht schreef aan de paus en het antwoord van Gregorius II. De tekst van de *VCA* kent ook een zelfde stijl en (chronologische) opbouw als Beda's later geschreven *HA*. Het is heel wel mogelijk dat de *VCA* later door de auteur is herschreven, hetgeen hem de mogelijkheid gaf om nieuwe inzichten toe te voegen.³⁴ Coates maakt daarbij nog wel de kanttekening dat het, gezien de betekenis van Wearmouth-Jarrow als klooster, niet erg geloofwaardig is dat er daar maar één monnik zou zijn die in staat was om hagiografische en historische teksten te produceren.³⁵ Ook de abt Hwaetbert was ervaren als schrijver, zanger en leraar³⁶ en

²⁷ Judith McClure, 'Beda and the Life of Ceolfrid', in: *Perita*, Vol. 3, (1984), p.84.

²⁸ Simon Coates, 'Ceolfrid: history, hagiography and memory in seventh- and eighth-century Wearmouth-Jarrow', in: *Journal of Medieval History*, Vol. 25, no.2, (1999) p.72, inclusief noot 18.

²⁹ 1896

³⁰ *VCA*, c.5-13, 15-18, 20.

³¹ *VCA*, c.1: 'de memoria reverentissimi patris et praepositi nostri Ceolfridi'.

³² Coates, 'Ceolfrid', p.86.

³³ McClure, 'Beda and the Life of Ceolfrid', p.71-84.

³⁴ Coates, 'Ceolfrid', p.86.

³⁵ *ibidem*

³⁶ *HA*, c.18.

Beda schrijft over de oudere monnik Witmer dat hij 'geleerd was in iedere tak van kennis, zowel seculier als wat betreft de H. Schrift'.³⁷

C. Homilie³⁸

Als onderdeel van een serie van vijftig homilieën, verdeeld over twee boeken, schreef Beda een preek ter nagedachtenis aan Benedict Biscop. Het is de enige van deze serie *Homilieën* die aan een persoon is gewijd, de andere zijn geschreven ter gelegenheid van kerkelijke feestdagen. De tekst is gewijd aan Biscop en is gerelateerd –zoals gebruikelijk in dit genre– aan een Bijbeltekst.³⁹ De datering van deze *Homilie* is niet helemaal duidelijk, waarschijnlijk is hij geschreven kort na de dood van Biscop in 688 of 689, waarmee het de oudste aan Biscop gewijde tekst is. De oorspronkelijke volgorde van de preken is niet helder. Beda heeft ze niet zelf opgeschreven, dus het ligt voor de hand dat ze oorspronkelijk in volgorde van compositie zijn overgeleverd en pas later gerangschikt zijn voor liturgisch gebruik.⁴⁰

D. Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum

Beda's meest beroemde werk, de *Historia Ecclesiastica*, is verreweg de belangrijkste bron voor de Engelse kerkgeschiedenis van de vroege middeleeuwen. Het is zijn laatste en grootste werk en hij voltooide het in 731, vier jaar voor zijn dood. Het werd geschreven op instigatie van abt Albinus van Canterbury en opgedragen aan koning Ceolwulf. Er zijn meer dan 150 handschriften van overgeleverd en het is veelvuldig gedrukt.⁴¹ Het gaat voor een deel om informatie uit de eerste hand: Beda schrijft zijn eigen geschiedenis, vanuit het klooster waar hij zijn leven lang gewoond en gewerkt heeft. Daarnaast heeft hij een groot aantal bronnen tot zijn beschikking gehad, waarvan een deel waarschijnlijk door Benedict Biscop en Ceolfrid is meegenomen van hun reizen.⁴² Bovendien beschikte Beda over een aantal informanten, waaronder de Londense priester Nothelm, die voor hem naar Rome reisde om stukken te kopiëren uit de pauselijke archieven.⁴³ Het feit dat Beda's *HE* uit vijf boeken bestaat herinnert aan de Pentateuch en aan de vijf talen van Engeland.⁴⁴ Het grootste deel van het eerste boek gaat over de oudste geschiedenis van Engeland, waarbij Beda zich baseert op een klein aantal klassieke auteurs, die hij niet met name noemt. Het laatste deel van Boek I en het gehele Boek II gaan over de discipelen van paus Gregorius de Grote, de missie vanuit Rome en de geschiedenis daaromheen. In Boek III-V beschrijft Beda de geschiedenis van Northumbria. De *HE* is voornamelijk chronologisch opgebouwd.

Het is opvallend dat in de *HE*, Beda's meest belangrijke en uitgebreide historische werk, de abten van het klooster Wearmouth-Jarrow nauwelijks ter sprake komen. Benedict Biscop wordt er slechts twee keer in genoemd. In het hoofdstuk waarin de komst wordt beschreven van de aartscantor Johannes uit Rome,⁴⁵ vermeldt Beda dat de zeer eerbiedwaardige abt Biscop, bijgenaamd Benedictus, 'cuius supra meminimus' deze aartscantor vanuit Rome naar Engeland heeft begeleid. De toevoeging 'die wij hierboven al gememoreerd hebben' is verwarrend, want Biscop is dan helemaal nog niet ter sprake geweest in de *HE*. Mogelijk verwijst Beda hier naar

³⁷ idem, c.15: 'et in omni tam seculari quam scripturarum scientia eruditus'.

³⁸ 'Opera Homiletica', in D. Hurst ed., *Beda's Venerabilis Opera*, pars 3, CCSL 122, (1955), pp. 88-94.

³⁹ Mattheus 19:27-29

⁴⁰ McClure, 'Bede and the Life of Ceolfrid', p.83.

⁴¹ George H. Brown, *Bede the Venerable*, Twayne English Authors series 443, (Boston/Massachusetts, 1987), p.85.

⁴² M.L.W. Laistner, 'The Library of the Venerable Bede', in: Thompson ed., *Bede, His Life, Times and Writings*, (Oxford, 1935), pp.237-266; M.B. Parkes, *The Scriptorium of Wearmouth-Jarrow*, Jarrow Lecture (1982).

⁴³ F. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, Band I, (München, 1975), pp.217-220.

⁴⁴ Goffart, *Narrators*, p.249; Nicholas Brooks, *Bede and the English*. Jarrow Lecture, (1999), p.2-3.

⁴⁵ *HE*, IV.18

de *HA*, hetgeen zou bevestigen dat hij die vóór de *HE* geschreven heeft. Dorothy Whitelock heeft verondersteld dat Beda mogelijk informatie over de abten van Wearmouth-Jarrow uit de *HE* verwijderd heeft na het schrijven van de *HA*.⁴⁶ Ik kom op deze stelling later nog terug.⁴⁷

De tweede keer dat Benedict Biscop ter sprake komt in de *HE* is in het hoofdstuk over het leven van Wilfrid. Daar schrijft Beda dat deze zijn eerste reis naar Rome gedeeltelijk heeft gemaakt in gezelschap van Benedict Biscop.⁴⁸

Dat Benedict Biscop verder in de *HE* niet meer genoemd wordt is op zijn minst opvallend. De *HE* is immers Beda's meest belangrijke en uitgebreide historische werk en Biscop is de eerste abt van het klooster waar hij zijn hele leven heeft doorgebracht.

E. *Vita sancti Wilfrithi episcopi*

De auteur van het leven van Wilfrid, de monnik Stephanus van Ripon, is in sommige gevallen gedetailleerder dan Beda in de *HE*. Ook beschrijft hij een aantal gebeurtenissen die Beda overslaat. Zo is de *VW* de enige bron waarin de familienaam van Benedict Biscop, "Baducing" vermeld wordt.⁴⁹ Dat is tevens het enige wat over Biscop geschreven wordt in deze *Vita*. In het hoofdstuk over Wilfrid ga ik nader in op deze bron en de identiteit van de auteur.

III. TEKSTANALYSE.

A. algemeen

1. 'minister' van koning Oswiu

Beda vertelt in de *HA* dat Biscop van adellijke afkomst is en in dienst [*minister*]⁵⁰ van koning Oswiu.⁵¹ Het woord 'minister' heeft hier niet de klassieke betekenis van 'dienaar'. Aanvankelijk had het woord 'minister' een militaire betekenis en was synoniem voor 'miles'. In de loop van de tijd verbreedde zich de betekenis van het woord en het werd ook in meer algemene zin gebruikt. Beda gebruikt het woord 'minister' ook in de *HE*, maar daar kan de term nader gespecificeerd worden, doordat hij onderscheid maakt tussen een 'minister' [AS 'þegn'] en een 'comes' [AS 'gesip']. Een 'minister' is een edelman die nog geen grond van de koning heeft ontvangen, maar wel deel uitmaakt van de huishouding van de koning of van een ander lid van de koninklijke familie⁵²; een 'comes' is een edelman die al wel land van de koning heeft ontvangen en heerst over zijn eigen territorium. Het staat in elk geval vast dat Biscop uit een geprivilegieerde familie stamde en, al in zijn jonge jaren, in de nabijheid van de koningen van Northumbria verkeerde.

2. 'famulus Christi'

In *caput I* van de *HA* schrijft Beda dat de abt Biscop, bijgenaamd Benedictus, dienaar van Christus, [*Christi famulus*] een klooster heeft gesticht ter ere van Petrus. Het gebruik van de term 'famulus Christi' is niet uniek, Beda duidt daarmee ook zichzelf aan in de korte levensbeschrijving die hij geeft aan het slot van de *HE*.⁵³ Dat Beda deze omschrijving nu ook voor Benedict Biscop gebruikt, zegt zowel iets over zijn waardering voor Biscop als over de verwantschap die er tussen hem en zijn eerste abt moet hebben bestaan. Er zijn nog meer passages aan te wijzen waaruit Beda's

⁴⁶ Dorothy Whitelock, 'Beda and his Teachers and Friends'. In: *Famulus Christi*, p.22.

⁴⁷ in dit hoofdstuk, onder III.B.3, p.16 en in hoofdstuk 3, onder II.B, p.30.

⁴⁸ *HE*, V.19

⁴⁹ *VW*, c.3

⁵⁰ *HA*, c..1

⁵¹ *HA*, c.1: 'Denique cum esset minister Osvii regis...'

⁵² J.M. Wallace-Hadrill, *Beda's 'Ecclesiastical History of the English People', A Historical Commentary*, Oxford Medieval Texts, (Oxford, 1988), p.223.

⁵³ *HE*, V.24

waardering voor Biscop blijkt. Zo noemt hij bijvoorbeeld Biscop niet bij zijn familienaam Baducing,⁵⁴ maar gebruikt hij de naam Benedictus, een naam die door Biscop pas later is aangenomen, waarschijnlijk als blijk van zijn eerbied voor de heilige Benedictus van Nursia. Iets verderop omschrijft Beda Biscop in dezelfde woorden die paus Gregorius de Grote gebruikt wanneer hij schrijft over deze Benedictus van Nursia: 'hij was een man van eerbiedwaardige levenswandel, gezegend door genade en door zijn naam, die vanaf de tijd zelve van zijn jeugd het hart droeg van een oude man, omdat hij namelijk wat betreft zijn leefstijl zijn leeftijd overtrof en hij hield zich niet bezig met enig vermaak'.⁵⁵ Beda hecht veel waarde aan de geschriften van Gregorius de Grote, hij citeert hem ook regelmatig in zijn beide *Historiae* (*HE* en *HA*); Benedicta Ward noemt Gregorius "one of Bede's heroes."⁵⁶ Door Biscops kwaliteiten hier te vergelijken met die van Gregorius de Grote, plaatst Beda hem dus op één lijn met degene die verantwoordelijk is voor de missie naar Canterbury onder leiding van Augustinus. Uit de wijze waarop Beda Biscop portretteert blijkt zonder meer de bewondering en de liefde die hij voor hem moet hebben gevoeld.

3. Petrus, 'beatissimus apostolorum princeps'

Wanneer Biscop rond de 25 jaar oud is, keert hij al zijn aardse verworvenheden en bezittingen de rug toe in de hoop op eeuwig, onvergankelijk bezit. Beda schrijft dat hij (Biscop) besluit om de ware Koning te gaan dienen waarna hij zijn 'huis, verwanten en zijn land verlaat omwille van Christus en het Evangelie, opdat hij het honderdvoudige zou ontvangen en vervuld zou worden van het eeuwig leven'.⁵⁷ Dit zijn woorden die ook door Christus gesproken worden tegen de apostel Petrus,⁵⁸ die bekend staat als de rots op wie de kerk van Rome was gebouwd.⁵⁹ De hoge waardering die de apostel Petrus wordt toegekend in de tekst blijkt ook uit de toevoeging die Beda geeft bij zijn naam: 'zeer heilige vorst der apostelen' [*beatissimus apostolorum princeps*]⁶⁰ Deze formulering gebruikt hij vaker in de *HA*⁶¹ en ook in de *HE*⁶². Door het gebruik van de superlativus '*beatissimus*' geeft Beda aan Petrus een nog hogere status dan Gregorius de Grote doet in zijn *Epistulae*. Daar duidt hij Petrus aan als 'beatus Petrus apostolorum princeps'.⁶³

Met het feit dat Beda al meteen aan het begin van de *HA* de vergelijking maakt tussen Biscop en de rots Petrus, benadrukt hij de belangrijke rol die Biscop heeft gespeeld bij de verspreiding van het Christendom in Engeland.

4. 'Ad limina apostolorum'

Beda schrijft dat Biscop op weg gaat naar 'de drempels van de apostelen'⁶⁴, een zeer gebruikelijke formulering in zijn tijd. De associatie van de stad Rome met de beide apostelen Petrus en Paulus was zo sterk, dat een pelgrimsreis naar Rome in de middeleeuwen vaak een reis 'ad limina apostolorum' werd genoemd.⁶⁵ De 'limen' of drempel, was een plaats met religieuze connotaties. Voor vroeg-Christelijke auteurs symboliseerde het de drempel waarachter de Christelijke gemeenschap bijeenkwam

⁵⁴ de naam Baducing wordt alleen gebruikt in Stephanus' *Vita* van Wilfrid: *VW*, c.3

⁵⁵ *HA*, c.1: 'fuit vir vitae venerabilis, gratia benedictus et nomine, ab ipso pueritiae suae tempore cor gerens senile, aetatem quippe moribus transiens, nulli animum voluptati dedit'.

⁵⁶ Benedicta Ward, *The Venerable Bede*. Outstanding Christian Thinkers Series, (Londen, 1990/1998), p.96.

⁵⁷ *HA*, c.1: 'reliquit domum, cognatos et patriam propter Christum et propter Evangelium, ut centuplum acciperet, et vitam aeternam possideret'.

⁵⁸ Mattheus 19:29; Marcus 10:30; Lucas 18:28.

⁵⁹ Mattheus 16:18-19: 'quia tu es Petrus, et super hanc petram edificabo ecclesiam meam'.

⁶⁰ *HA*, c.1

⁶¹ idem, c. 19,22

⁶² *HE*, II.4,7,8; III.17; IV.3,18; V.21

⁶³ Sancti Gregorii Papae I, Opera Omnia, in: J.P. Migne ed., *Patrologia Latina*, (Parijs, 1896), Vol.077; Ep. LXXIV, r.1009; Ep. XXVIII, r.481; Ep. XXII, r.924; Ep.LXXVIII, r.1218; Ep.XLV, r.903; Ep.XXXVIII, r.762.

⁶⁴ *HA*, c.2

⁶⁵ D.J. Birch, *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages*, pp. 6-7.

voor de heilige vieringen. Alleen gelovigen mochten voorbij deze drempel. Het idee van een 'limen' of drempel in samenhang met heiligen en martelaren heeft zich in Rome ontwikkeld, met name onder invloed van paus Damasus (366-384). Voor hem was de 'limen' de toegang naar een heilige een fysiek tastbare plaats. Het was het gebied rondom het graf op een begraafplaats, waar de gelovigen bijeenkwamen in verering en gebed. In de vierde eeuw breidde St. Laurentius dit idee van Damasus van de 'limen' uit van de begraafplaatsen naar de grote basilieken die in Rome gebouwd waren voor de martelaren, met name die door Constantijn in naam van de Heilige Petrus en Paulus. Het is vanaf die tijd dat een pelgrimage naar Rome vaak een pelgrimage 'ad limina apostolorum' werd genoemd, een pelgrimage naar de drempels van de graven van de Heilige Petrus en Paulus, binnen hun respectievelijke basilieken.

5. Kloosterregels

Naar de vraag welke kloosterregel van toepassing is geweest in Wearmouth-Jarrow is nogal wat onderzoek gedaan.⁶⁶ Er gold een 'regula mixta', een combinatie van voorschriften uit zeventien kloosters⁶⁷ die Biscop tijdens zijn reizen had bezocht. Waarschijnlijk is er in Wearmouth-Jarrow geen geschreven regel geweest, maar werd het voorbeeld van Biscop en Ceolfrid en hetgeen zij aan de broeders van hun ervaringen overbrachten, tot regel.⁶⁸ Zo wordt het ook verwoord in de VCA: '[Benedict] was gewend te zeggen dat hij de regel die hij voorschreef, had geleerd in zeventien van de oudste kloosters en dat ook alles wat hij elders gezien had van de grootst mogelijke waarde was. Hij had dit alles opgeslagen in de schatkamer van zijn hart, het vervolgens naar Engeland gebracht en aan de broeders overgeleverd ter navolging'.⁶⁹ Biscop moet wel bekend zijn geweest met de Regel van Benedictus. Het feit dat hij de naam Benedictus heeft aangenomen en dat zowel door hem als door Ceolfrid juist de Regel van Benedictus bij naam genoemd wordt⁷⁰ en geen andere regels, wijst ook op een voorkeur voor Benedictus van Nursia.⁷¹ Het feit dat ook Beda bekend is met de Regel van Benedictus wijst erop dat deze Regel aanzienlijke invloed had in Wearmouth-Jarrow.⁷²

6. Conclusie

Met zijn reminiscenties aan het begin van de *HA*, verbindt Beda de abten van het klooster Wearmouth-Jarrow met Petrus, de rots waarop de katholieke kerk gebouwd is, waarmee hij hen in de traditie van Rome plaatst. Beda vergelijkt Biscop met twee groten uit de Romeinse Christelijke geschiedenis, te weten de apostel Petrus en de heilige Benedictus van Nursia.

Walter Goffart heeft overtuigend aangetoond dat Beda met zijn *HE* en *HA* reageert op de prominente aanwezigheid van de sterk op Rome georiënteerde Wilfrid in zijn tijd.⁷³ Belangrijke Ierse geestelijken, onder wie Cuthbert, dreigden

⁶⁶ Zoals bijvoorbeeld: Patrick Wormald, 'Bede and Benedict Biscop', in: *Famulus Christi*, p.141-169.

⁶⁷ *HA*, c.11

⁶⁸ Catherine Cubitt, 'Monastic memory and identity in early Anglo-Saxon England', in: W.O. Frazer, A. Tyrell eds., *Social Identity in Early Medieval Britain*, (Londen, 2000), p.273/4.

⁶⁹ VCA, c.6: 'Denique referre erat solitus, quia regulam, quam docebat, in antiquissimis Xcem et VIIIem monasteriis didicerat, et quaeque ubicumque optima vidisset, haec, quasi in sacculo sui pectoris recondita, Britanniamque perlata, nobis sequenda tradiderit'.

⁷⁰ *HA*, c.11; c.16

⁷¹ Zie voor het gebruik van de Regel van Benedictus in Wearmouth-Jarrow ook: Patrick Wormald, 'Bede and Benedict Biscop', in: *Famulus Christi*, pp. 141-169.

⁷² Patrick Wormald, 'The Age of Bede and Æthelbald', in: J. Campbell ed., *The Anglo-Saxons*, (Londen, 1982), p.78.

⁷³ Goffart, *Narrators*, p.235-329. Ook Nicholas Brooks heeft laten zien dat Beda een geheime agenda had bij het schrijven van zijn historische werken. Hij richtte zich vooral op de 'gentes Anglorum', die hij portretteerde als een door God uitverkoren volk, maar hij verzweeg bijvoorbeeld systematisch de geschiedenis van de Britse kerk. Reden

daardoor onaanzienlijk te worden en in de *Vita* van Wilfrid worden de Ieren zelfs vergeleken met ketterse Quartodecimanen.⁷⁴ Goffart toont onder andere aan dat Beda zijn *Historiae* geschreven heeft als reactie op deze Wilfrid-verering en dat hij daarmee heeft willen aantonen dat de geestelijken van Lindisfarne en Wearmouth-Jarrow net zo sterk verankerd zijn in de Romeinse traditie van Petrus en Benedictus van Nursia als Wilfrid en de zijnen. Ook Simon Coates beweert in zijn artikel dat Beda bepaalde aspecten opzettelijk heeft weggelaten⁷⁵ als reactie op Wilfrid, omdat 'a powerful magnate with a large retinue who was consistently involved in power politics made an uncomfortable form of saint and appeared to sharply differentiate Wilfrid from a saint such as Cuthbert who had consistently sought withdrawal from the world'.⁷⁶

De band van Engeland met Rome was al van oudsher een hechte. De Grote paus Gregorius had immers speciaal het Engelse volk uitverkoren voor de missie onder leiding van Augustinus in 596/7. Er was veel onderling contact geweest tussen de missionarissen in Engeland en de paus in Rome, waarbij veel vragen gesteld en beantwoord waren.

Aan het eind van deze paragraaf volsta ik met de conclusie dat het –om wat voor reden dan ook- voor Beda kennelijk van groot belang was om duidelijk te stellen dat zijn klooster, dat lag in het vanuit Iona gekerstende Northumbria en nauwe banden onderhield met het nabije, eveneens Iers georiënteerde Lindisfarne, toch duidelijk geplaatst diende te worden in de traditie van de stad van Petrus en Paulus, van Benedictus van Nursia en van Gregorius de Grote.

B. reizen

Benedict Biscop heeft een groot aantal reizen gemaakt, waaraan Beda ruimschoots aandacht besteedt. Het meest gedetailleerd doet hij dat in de *HA*. Biscop is vijf keer naar Rome gereisd vanuit Engeland en één keer vanuit Lérins, in Zuid-Frankrijk. Daarnaast heeft hij vanuit Wearmouth-Jarrow een reis gemaakt naar Gallië. Benedict Biscop begon aan zijn eerste reis in gezelschap van de jonge Wilfrid, met wie hij tot Lyon samen reisde. Op zijn vijfde reis naar Rome werd Biscop vergezeld door zijn mede-abt en latere opvolger Ceolfrid.

1. Eerste reis naar Rome

De reden dat Biscop volgens Beda zijn eerste reis naar Rome maakt, is dat hij de plaatsen waar de lichamen van de eerste apostelen Petrus en Paulus zich bevinden wil bezoeken en vereren.⁷⁷ Weer wordt Biscop in verband gebracht met Petrus en nu ook met Paulus, de tweede apostel van Christus die in Rome begraven ligt. De idee van een reis naar Rome om de graven van de beide apostelen te bezoeken is niet nieuw.⁷⁸ Al uit de eerste eeuwen na Christus zijn voorbeelden bekend van pelgrimages. Gelovigen reizen vanuit alle richtingen naar het Heilige Land om de plaatsen te bezoeken waar de Bijbelse geschiedenis zich heeft afgespeeld en met name naar de omgeving van Jeruzalem, waar Christus geleefd heeft en gekruisigd is. Vanaf de vierde eeuw neemt het aantal pelgrimsreizen naar Rome aanzienlijk toe. Hiervoor is een aantal redenen aan te voeren. Ten eerste zorgt het door de keizers

daarvoor is dat Beda het de Britten kwalijk nam dat zij de Angelsaksen niet hebben bekeerd tot het ware geloof. (Nicholas Brooks, 'Canterbury, Rome and the construction of English Identity', p.221-247).

⁷⁴ *VW*, c.12

⁷⁵ over Ceolfrid in de *HA*.

⁷⁶ Coates, 'Ceolfrid', p.83.

⁷⁷ *HA*, c.2: 'loca corporum beatorum apostolorum visere atque adorare'.

⁷⁸ D.J. Birch, *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages*.

Constantijn en Licinus afgekondigde Edict van Milaan in 313 ervoor dat Christenen niet langer vervolgd worden en vrij zijn om hun geloof te belijden, gebedsplaatsen te hebben en kerken te bouwen. Ten tweede begint zich een heiligencultus te ontwikkelen, waardoor een groeiend aantal pelgrims naar Rome reist om daar een bezoek te brengen aan de graven van de heiligen en martelaren.⁷⁹ Een derde reden voor het groeiend aantal pelgrims naar Rome is dat het reizen naar Palestina steeds moeilijker begint te worden vanwege de oprukkende moslims die in 640 Jeruzalem veroveren.

Er is een belangrijk verschil tussen de graven in Rome en Christus' graf in het Heilige Land. Dat laatste graf is leeg, het bewijs dat de opstanding ook werkelijk heeft plaatsgevonden. Van de heiligen en martelaren in de graven in Rome wordt juist aangenomen dat zij nog in hun graf aanwezig zijn en van daaruit in staat om wonderen te verrichten zoals genezingen of het uitdrijven van duivels.

Belangrijk doel van de reizen naar Rome is dus het bezoeken van de graven van de eerste twee apostelen, Petrus en Paulus, die aan de oorsprong staan van de kerk in Rome. Het eerste bezoek aan Rome van Benedict Biscop staat ook in dit teken.

Beda schrijft dat Biscop de reis naar Rome *in levenden lijve [corporaliter]*⁸⁰ wil maken en dat het dus met andere woorden geen innerlijke, maar een uiterlijke reis is. Mogelijk wil Beda met de toevoeging 'corporaliter' een duidelijk onderscheid maken tussen Biscops pelgrimsreis en een *Peregrinatio pro Dei amore*. Dit laatste is een lers gebruik, waarbij men vaak maandenlang rondzwierf op zee, in kleine bootjes, met als doel in contact te komen met God. Een voorbeeld hiervan staat beschreven in de *Anglo-Saxon Chronicle* (891) waar het verhaal wordt verteld van drie leren die uit liefde voor God een pelgrimsreis zijn begonnen, in een boot zonder zeilen en zonder bestemming.⁸¹ Dit soort pelgrims wordt wel 'groene martelaren'⁸² genoemd en ze zijn geïnspireerd door de Egyptische Woestijnvaders. Hun 'reis' speelt zich vaak af binnen een maar kleine actieradius. Met de toevoeging 'corporaliter' plaatst Beda Biscop hier dus wederom - expliciet- in de traditie van Rome.

In de *HE* schrijft Beda dat Biscop zijn eerste reis naar Rome gedeeltelijk maakte in gezelschap van Wilfrid,⁸³ maar in de tekst van de *HA* wordt de aanwezigheid van Wilfrid op Biscops eerste Rome-reis niet genoemd. Het is dus bij Beda alleen uit de tekst van de *HE* dat we weten dat Biscops eerste reis ook als doel had om Wilfrid te vergezellen.⁸⁴ Ze voltooien de reis echter niet samen. Wilfrid blijft achter in Lyon en Biscop reist door naar Rome, waar hij aankomt in het jaar 654. Hij verblijft er in het klooster van St. Andreas, waarvan paus Gregorius de Grote ooit abt was.⁸⁵ Biscop is waarschijnlijk de eerste Engelsman, en zeker de eerste uit Northumbria, die een bezoek brengt aan Rome sinds het einde van de *Pax Romana*.⁸⁶

Het is niet bekend hoe lang Biscop die eerste keer in Rome is gebleven, maar wanneer hij van deze reis terugkeert doet hij niets liever dan uitdragen wat hij daar allemaal gezien en geleerd heeft.⁸⁷

⁷⁹ idem, p.23

⁸⁰ *HA*, c.2

⁸¹ Leslie Hardinge, *The Celtic Church in Britain*. Church Historical Society series, 91 (London, 1972), p.8.

⁸² ook wel blauwe martelaren. (Clare Stancliffe, 'Red, white and blue martyrdom', in: Eds. D. Whitelock, R. MacKitterick, D.N. Dumville, *Ireland in early mediaeval Europe, studies in memory of Kathleen Hughes*, (Cambridge, 1982), p.21-46); voor een beschrijving van de drie soorten martelaren: W. Stokes & J. Strachan Eds., *Thesaurus Paleohibernicus*, (Dublin, 1975), deel II, p.274).

⁸³ *HE*, V.19

⁸⁴ ...en daarnaast natuurlijk uit de *VW*, maar die is niet van Beda.

⁸⁵ Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', Jarrow-Lecture 1981; in: *Bede and His World, The Jarrow Lectures*, Vol.2, p.542.

⁸⁶ met uitzondering van de slaven over wie paus Gregorius zou hebben gezegd: 'non Angli sed Angeli'. (Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', p.542)

⁸⁷ *HA*, c.2: 'patriam mox reversus, studiosus ea quae vidit ecclesiasticae vitae instituta, diligere, venerari, et quibus potuit praedicare non desiiit'.

Biscop heeft bij deze reis dus blijkbaar niet alleen de graven van de apostelen bezocht en vereerd, hij heeft ook kennis tot zich genomen van het kerkelijk leven en de liturgische gebruiken in Rome. Hij wil die kennis uitdragen en weer valt de overeenkomst op met Christus' apostelen, die ook de opdracht hadden om de wereld in te trekken en het Evangelie te verkondigen aan wie het maar wilde horen.⁸⁸

2. Tweede reis naar Rome, onderbroken door verblijf in Lérins

Tussen Biscop's eerste en zijn tweede reis naar Rome bestaat geruime tijd, ongeveer elf jaar. Er is niets bekend over zijn bezigheden gedurende die jaren. De tweede reis die Biscop zal ondernemen vanuit Engeland naar Rome, zal hij aanvankelijk maken met Alhfrid⁸⁹, zoon van koning Oswiu, maar wanneer deze door zijn vader wordt tegengehouden, weerhoudt dat Biscop er niet van om 'met de grootste haast' [*summa sub festinatione*]⁹⁰ weer naar Rome te gaan. Zijn reisdrang is kennelijk groot: hij kan niet wachten. Deze tweede reis vindt plaats ten tijde van paus Vitalianus (657-672). Na een paar maanden [*post menses aliquot*]⁹¹ vertrekt Biscop weer uit Rome en komt aan op Lérins, een eilandengroep voor de zuidkust van Frankrijk, ter hoogte van het tegenwoordige Cannes. Op één van deze twee eilanden werd begin vijfde eeuw een klooster gesticht door Honoratus († 429). Je zou Lérins kunnen vergelijken met een kloostereiland als Iona, voor de Schotse westkust, ware het niet dat het klimaat van Schotland wel enigszins verschilt van dat aan de Franse zuidkust. De ligging is ideaal voor een klooster: afgezonderd en omgeven door de zee. Lérins was 'Circe's isle from which young men of noble family emerged transformed'.⁹² De meesten die er kwamen bleven niet voor altijd. Na een leerperiode in de streng ascetische discipline, keerden zij terug en kregen vervolgens vaak een bisschopszetel. De monastieke discipline van Lérins was erop gericht om de wereldlijke trots in jongemannen van adellijke afkomst, voor eens en voor altijd te breken. Lérins stuurde jongemannen de wereld in, die vaardig waren op het gebied van retoriek en bestuur, maar die ook bereid waren om die vaardigheden voor een nieuw en hoger doel in te zetten. De transformatie begon op lichamenteel niveau waarbij de aristocratische voorliefde voor een goed en luxueus leventje in de kiem werd gesmoord: 'luxuriant hair cut short, the flush of high living drained by penitential fasting, the proud eye and haughty step of the "natural-born" leader of Gallic society curbed by a monastic discipline of humility: this was, now, a body ready for new, fully public action'.⁹³ Bij deze monnikengemeenschap sluit Biscop zich aan. Hij ontvangt de tonsuur en leeft naar de daar geldende kloosterregel.⁹⁴ Biscop blijft gedurende twee jaar op Lérins, van 665 tot 667. Dan, schrijft Beda, wordt hij weer overvallen door de liefde voor Petrus en hij besluit om terug te keren naar Rome.⁹⁵ In de *Homilie* gewijd aan Benedict Biscop geeft Beda een iets andere lezing van de geschiedenis. Daar schrijft hij dat Biscop 'in die streken'⁹⁶, waar hij de tonsuur krijgt en ingewijd wordt in de monastieke regels, eigenlijk wel zijn hele leven had willen blijven, ware het niet dat de paus hem de opdracht geeft om aartsbisschop Theodorus te begeleiden naar Engeland.⁹⁷ Uit de *Homilie* zou je dus kunnen opmaken dat 'de liefde voor Paulus', die

⁸⁸ Marcus 16:15

⁸⁹ Alhfrid is een zoon van koning Oswiu en diens eerste vrouw Riemmelth van Rheged. Trouwt met een dochter van de heidense koning Penda van Mercia en wordt koning van Deira. Niet te verwarren met Aldfrid (685-704), een buitenechtelijke zoon van Oswiu en een Ierse, genaamd Fina. Aldfrid is de opvolger van zijn broer Egfrid als koning van heel Northumbria.

⁹⁰ HA, c.2

⁹¹ HA, c.2

⁹² Peter Brown, *The Rise of Western Christendom, (Massachusetts/Oxford, 1996/2001)*, p.66.

⁹³ idem, p.67.

⁹⁴ HA, c.2

⁹⁵ HA, c.2

⁹⁶ Beda, 'Opera Homiletica', p.91: 'illis in partibus'.

⁹⁷ ibidem: 'ibidem totum vitae suae tempus erat exacturus, si non apostolica domni papae prohibuisset auctoritas'.

Beda als reden geeft voor zijn terugkeer naar Rome, een topos is voor zijn gehoorzaamheid aan de paus.

Ook Biscops tweede reis stond dus in het teken van kennismaking en kennismaking. Nadat hij de graven van de beide eerste apostelen wederom met eigen ogen aanschouwd heeft, komt hij in aanraking met de kloostertraditie en –regels van Lérins. Hij heeft daar ongetwijfeld veel geleerd over het monastieke leven in Gallië. Von Padberg noemt deze tweede reis van Biscop en zijn verblijf op Lérins een informatieve reis 'bei der Suche nach der richtigen Ausrichtung von Klostergründungen'.⁹⁸

3. Derde reis naar Rome, vanuit Lérins

Inmiddels heeft koning Egbert van Kent (664-673) ene Wighard naar Rome gezonden om tot aartsbisschop gewijd te worden opdat de Engelsen door hem in hun eigen taal onderwezen kunnen worden.⁹⁹ Deze Wighard sterft echter plotseling, nog voor hij gewijd kan worden.¹⁰⁰ Dan wordt Theodorus van Tarsus door paus Vitalianus tot aartsbisschop gewijd om in plaats van Wighard naar Engeland te gaan. De abt Hadrianus zal met hem meereizen¹⁰¹ en Biscop wordt aan het gezelschap toegevoegd als tolk en gids. Beda schrijft in de *HA* dat de paus Theodorus en zijn gezelschap aan Biscop toevertrouwt en hem opdraagt [*praecepitque*¹⁰²] de pelgrimstocht die hij heeft ondernomen voor Christus [*peregrinatio quam pro Christo suscepit*]¹⁰³ op te geven en de beide prelaten naar zijn landgenoten te brengen en dat hij daarmee een *hogere doel* zal dienen. [*commodi altioris intuitu*]¹⁰⁴ Hier prevaleert dus het belang van het heil van het Engelse volk boven dat van een enkeling.

In de *HE* geeft Beda een iets andere lezing van de geschiedenis. Daar schrijft hij dat het besluit om Wighard naar Rome te zenden genomen wordt door twee koningen, Egbert van Kent en Oswiu van Northumbria en dat de reden dat Wighard tot aartsbisschop gewijd moet worden is, dat hij in die functie bisschoppen mag inwijden ten behoeve van alle Engelse kerken.¹⁰⁵ Ook rept Beda in de *HE* met geen woord over Biscops aanwezigheid in Rome op het moment dat Wighard arriveert, noch over zijn terugreis naar Engeland als gids. Het is mogelijk dat hij deze informatie achterwege heeft gelaten omdat hij die niet belangrijk genoeg vond in een werk van meer algemene aard.¹⁰⁶ Hij noemt echter wel het feit dat Hadrianus erop stond om Theodorus te begeleiden, omdat hij al tweemaal een bezoek aan Gallië had gebracht en daardoor dus bekend was met de te nemen route.¹⁰⁷ Uit de *Homilie* valt echter –zoals hierboven beschreven– ook op te maken dat Biscop, toen hij de opdracht van de paus kreeg, niet in Rome was, maar nog op het eiland Lérins.

Hoe dan ook, Benedict doet wat hem wordt opgedragen en op 27 mei 668 vertrekt het gezelschap uit Rome op weg naar Engeland, een reis die ongeveer een jaar zal duren.¹⁰⁸ Vervolgens wordt in de *HA* over de reis zelf niets meer verteld. In de *HE* schrijft Beda er echter wel over en daarbij blijkt dat er een oponthoud is geweest in

⁹⁸ Lutz von Padberg, "Missionare und Mönche auf dem Weg nach Rom und Monte Cassino im 8. Jahrhundert", in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, vol.III afl.2 (2000), p.166.

⁹⁹ *HA*, c.3

¹⁰⁰ *HA* c.3; *HE* III.29

¹⁰¹ In de *Homilie* wordt Hadrianus niet genoemd.

¹⁰² *HA*, c.3

¹⁰³ *ibidem*

¹⁰⁴ *ibidem*

¹⁰⁵ *HE*, III.29: 'quatenus accepto ipse gradu archiepiscopatus, catholicos per omnem Britanniam ecclesiis Anglorum ordinare posset antistites'.

¹⁰⁶ Peter Hunter Blair, *The World of Bede*, p. 159.

¹⁰⁷ *HE*, IV.1

¹⁰⁸ Bij terugkomst in Engeland is Biscop ongeveer vijf jaar weggeweest, hetgeen impliceert dat hij niet betrokken is geweest bij de synode van Whitby (664), waar Wilfrid zo'n belangrijke rol heeft gespeeld! (bron: P.Hunter Blair, *The World of Bede*, p.158.)

Gallië en dat Hadrianus pas later dan de anderen in Engeland arriveert.¹⁰⁹ Hoe lang Hadrianus is opgehouden blijkt niet uit Beda's verslag. Wel staat er dat hij meteen na zijn aankomst [*statim ut ad illum venit*]¹¹⁰ tot abt wordt benoemd in Canterbury. In de *HA* vermeldt Beda dat het Biscop is, die gedurende twee jaar het klooster in Canterbury geleid heeft, waarvan Hadrianus later [*postea*]¹¹¹ abt wordt. Het is vrij onwaarschijnlijk dat het oponthoud van Hadrianus ook ruim twee jaar zou hebben geduurd en er wordt wel gesuggereerd dat Biscop zich misschien wel heeft teruggetrokken, omdat hij beledigd was dat hij plaats moest maken voor Hadrianus.¹¹² Ook zou Biscop zijn eigen aandeel in het verhaal lichtelijk hebben overdreven en volgens "Medieval Canterbury tradition, represented by Thomas of Elmham"¹¹³ zou hij zelfs nooit abt van het klooster in Canterbury zijn geweest. Zelf betwijfelt Hunter Blair dit laatste, maar er staat nergens vermeld dat Biscop ook werkelijk abt was van het klooster in Canterbury, alleen dat hij de leiding ervan op zich nam.¹¹⁴

Het is opvallend dat er verschillende lezingen van het verhaal zijn, waardoor de ware toedracht van de geschiedenis van de derde reis moeilijk is te achterhalen. In alle gevallen is Beda echter de auteur van de bronnen. De rol die hij toekent aan Biscop blijkt alleen uit de *HA* en uit de *Homilie*. In de *HE* wordt Biscops aanwezigheid in Rome niet genoemd en is het Hadrianus die Theodorus naar Engeland begeleidt en abt wordt van het klooster in Canterbury. Dat Biscops betrokkenheid bij de reis naar Engeland niet wordt vermeld in de *HE* zou weer als een aanwijzing gezien kunnen worden dat Beda, nadat hij de *HA* geschreven had, informatie over de abten van Wearmouth-Jarrow uit de *HE* heeft verwijderd.¹¹⁵ Over de periode die Biscop heeft doorgebracht in Canterbury bestaat geen duidelijkheid, behalve dat deze ongeveer twee jaar geduurd moet hebben.

4. Vierde reis naar Rome

Rond het jaar 671/2 maakt Biscop zijn vierde reis naar Rome. Beda schrijft 'tertium iter',¹¹⁶ maar hij bedoelt dat het de derde reis is vanuit Engeland. Biscops eerdere reizen maakte hij vooral om zijn kennis te vergroten van het geloof en van de kerkelijke en monastieke organisatie op het zuidelijk continent. (Italië, Gallië) Het lijkt erop dat Biscop deze vierde reis vooral maakt met het doel zoveel mogelijk boeken te vergaren. Het is niet duidelijk of hij op dat moment al plannen heeft om kloosters te gaan stichten in het noorden van Engeland. Volgens Fletcher heeft hij die plannen pas later opgevat.¹¹⁷ Hunter Blair suggereert echter dat Biscops verblijf op het eiland Lérins hem misschien wel heeft geïnspireerd om zelf een klooster te stichten¹¹⁸. Al tijdens zijn eerdere reizen moet Biscop veel informatie hebben verzameld over de verschillende kloostertradities. Fletcher suggereert dat dit heel wel kan zijn gebeurd tussen zijn eerste en tweede Rome-reis, een periode van ruim tien jaar, waarin niets bekend is over Biscops activiteiten.

Van zijn vierde reis keert Biscop terug met een grote hoeveelheid boeken. Het is niet duidelijk om welke boeken het precies gaat, maar er moet in elk geval een manuscript bij geweest zijn van de *Codex Cosmographiorum*, waarvan Beda later in de *HA* vermeldt dat het door Biscop in Rome is gekocht. Dit manuscript wordt later

¹⁰⁹ *HE*, IV.1

¹¹⁰ *ibidem*

¹¹¹ *HA*, c.3

¹¹² Peter Hunter Blair, *The World of Bede*, p.159/160.

¹¹³ *Idem*, p.160.

¹¹⁴ *HA*, c.3: 'Benedictus suscepit monasterium beati Petri apostoli *ad regendum* (...)'. (cursivering van mij. NS)

¹¹⁵ zie dit hoofdstuk, onder II.D., p.9 en hoofdstuk 3, onder III.B., p.30.

¹¹⁶ *HA*, c.4

¹¹⁷ Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', p.545.

¹¹⁸ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.160.

door de abt Ceolfrid aan koning Aldfrid gegeven, in ruil voor grond voor het klooster in Jarrow.¹¹⁹ Het moet wel een grote hoeveelheid boeken zijn geweest, van allerlei heilige kennis [*librosque omnis divinae eruditionis*]¹²⁰ en Fletcher schetst een beeld van Biscop 'travelling through Italy and Gaul with literally cart-loads of bulky books, documents and manuscripts, and then loading them at a Channel port for shipment to the mouth of the Wear or the Tyne'.¹²¹ Elk van de kloosters die Biscop bezocht had zijn eigen *Sacramentarium* en Biscop zal daarvan waarschijnlijk wel copieën hebben gekregen.¹²² Zijn verzameling boeken moet zowel seculiere als theologische teksten hebben bevat. [*librorum copiam sanctorum*]¹²³ Er wordt wel verondersteld dat de oudst overgeleverde kopie van de Regel van Benedictus in Wearmouth-Jarrow gemaakt is naar een exemplaar dat door Benedict Biscop is meegebracht van zijn reizen.¹²⁴ Het is door toedoen van Biscops mede-abt en opvolger Ceolfrid dat de bibliotheek van Wearmouth-Jarrow nog aanzienlijk vergroot is. Toch is het fundament voor deze bibliotheek gelegd door Biscop, 'and none of the treasures he brought from the continent to enrich his monasteries was more important than these books and manuscripts'.¹²⁵

Hoewel nergens expliciet vermeld wordt om welke boeken het nu precies gaat, is dat toch wel enigszins te achterhalen. Beda had de gewoonte om zijn bronnen te vermelden in de marge van zijn teksten, dus het is voor een groot deel bekend over welke bronnen hij beschikte.¹²⁶ Het is bekend dat Wearmouth-Jarrow een grote en beroemde bibliotheek bezat, die grotendeels bestond uit boeken die door Biscop en Ceolfrid waren meegenomen van hun reizen. Het kan niet anders dan dat deze boeken ook door Beda gebruikt zijn.

Bij zijn terugkomst in Engeland is Biscops eerste gang naar het hof van Coynwalh, koning van Wessex, met wie hij al bevriend was. Wanneer deze koning plotseling sterft, besluit Biscop om terug te keren naar zijn geboortegrond Northumbria. Koning Oswiu, aan wiens hof hij in zijn jeugd een tijdlang verkeerde, is inmiddels gestorven en opgevolgd door zijn zoon Egfrid. Mogelijk is het deze verandering die er mede de reden van is dat Biscop teruggaat naar zijn geboortegrond, waar hij inmiddels zo'n twintig jaar niet meer is geweest. Hij maakt koning Egfrid deelgenoot van de liefde die hij heeft opgevat voor het geloof. Bovendien 'toonde hij aan de koning wat hij allemaal in Rome en elders had geleerd aan kerkelijke en monastieke gebruiken en hij liet hem zien hoeveel heilige boeken en kostbare relieken van de H. apostelen en martelaren van Christus hij mee teruggebracht had'.¹²⁷ Behalve boeken en kennis blijkt nu dus dat Biscop ook reliëken heeft meegebracht. Op wat voor manier hij deze relieken verkreeg staat nergens expliciet vermeld. Wel staat er dat ze niet alleen ten behoeve van de kerk in Northumbria zijn, maar 'van vele Engelse kerken'. [*multis Anglorum ecclesiis*]¹²⁸ Er wordt niet nader gespecificeerd om wat voor relieken het precies gaat en er worden in dit verband ook geen andere kerken genoemd dan die van Wearmouth-Jarrow. Dit 'Reliquienerwerb'¹²⁹ kan ook weer gezien worden als een voorbeeld van de sterke binding die er was tussen het klooster in Northumbria en Rome.

¹¹⁹ HA, c.15

¹²⁰ idem, c.4

¹²¹ Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', p.548.

¹²² ibidem

¹²³ VCA, c.9; Beda, 'Opera Homiletica', p.93.

¹²⁴ Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', p.548.

¹²⁵ ibidem

¹²⁶ M. Stansbury, 'Source-marks in Bede's biblical Commentaries', in: Jane Hawkes, Susan Mills ed., *Northumbria's Golden Age*, (Stroud, 1999), p.383-389; Joyce Hill, *Bede and the Benedictine Reform*, Jarrow Lecture 1998, p.5.

¹²⁷ HA, c.4: 'quid ecclesiasticae, quid monachicae institutionis Romae vel circumquaque didicisset, quot divina volumina, quantas beatorum apostolorum sive martyrum Christi reliquias attulisset, patefecit'.

¹²⁸ HA, c.6

¹²⁹ Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.167.

5. Reis naar Gallië

Koning Egfrid reageert met een schenking van grond, groot genoeg voor zeventig¹³⁰ huishoudens [*septuaginta familiarum*]¹³¹ en draagt Biscop op om daar een klooster te bouwen ter ere van Petrus. Beda schrijft expliciet dat Egfrid de grond schenkt uit zijn eigen bezit [*de suo largitus*].¹³² Dat hij dit zo benadrukt heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat het ook weleens anders ging. In de *Homilie* schrijft Beda ook dat Biscop grond krijgt van de koningen die niet 'van bepaalde eenvoudige lieden is afgenomen',¹³³ maar grond die gegeven is 'uit hun eigen bezittingen'. [*de suis propriis donatum*]¹³⁴ Het gebeurde dus kennelijk wel dat sociaal lageren op de ladder, die niet in de gelegenheid waren om zich te verzetten, op die manier van hun grond werden beroofd! Het is heel goed mogelijk dat Biscop, ten bewijze, een schriftelijke bevestiging van deze en andere schenkingen van grond door de koning heeft bewaard, maar daarvan is niets overgeleverd.¹³⁵

"Rich in experience gained by his travels and devoted to the monastic ideals which he had learnt at Lérins,"¹³⁶ stort Biscop, inmiddels van middelbare leeftijd, zich in een nieuw avontuur. In 673 wordt de kloostergemeenschap gevormd en een jaar later wordt begonnen met de bouw van het klooster Wearmouth.¹³⁷ In die tijd en omgeving was het nog gebruikelijk dat kerken en kloosters van hout waren gebouwd¹³⁸ [*robore secto*],¹³⁹ maar Biscop had daar andere ideeën over. De kerk in Wearmouth moest gebouwd worden naar het door hem zo geliefde Romeinse voorbeeld [*iuxta Romanorum quem semper amabat morem*]¹⁴⁰, dus van steen. Uit de *HE* blijkt dat dit vaker voorkomt. Daar schrijft Beda bijvoorbeeld dat ook Nechtan, koning van de Picten, een stenen kerk wil bouwen naar Romeins gebruik [*iuxta morem Romanorum ecclesiam de lapide*]¹⁴¹ en in het gedeelte over Ninian en Columba heeft hij het over een voor Britten op ongebruikelijke manier gebouwde stenen kerk.¹⁴²

Omdat de lokale handwerkslieden niet (meer) op de hoogte waren van de Romeinse manier van bouwen, moest er hulp komen van overzee. Biscop reist naar Gallië en hij komt terug met metselaars [*caementarios*]¹⁴³ die die kunst wel verstaan. Hij heeft om die lieden gevraagd [*postulavit*] en ze ook gekregen¹⁴⁴; in de tekst van de *HA* licht Beda dit niet verder toe. In de anonieme *Vita* van Ceolfrid echter, staat dat Biscop in Gallië hulp heeft gehad van een bevriende abt, ene Torthelm.¹⁴⁵ Over deze abt wordt verder niets vermeld. Het is overigens niet ongebruikelijk dat een man met een Engelse naam in die tijd een klooster leidt in Gallië¹⁴⁶ en Biscop kan deze Torthelm heel goed hebben ontmoet op één van zijn eerdere reizen.

De bouw vordert rap en al binnen een jaar is de kerk van een dak voorzien en kan de mis er worden opgedragen. Beda roemt de toewijding en bezieling waarmee Biscop te werk gaat en ook deze schrijft hij toe aan zijn liefde voor degene aan wie de

¹³⁰ In de anonieme *Vita* van Ceolfrid staat vijftig; *VCA* c.7

¹³¹ *HA*, c.4

¹³² *ibidem*

¹³³ *idem*, r.114-5: 'non ab aliqua minorum personarum ablatum'.

¹³⁴ Beda, 'Opera Homiletica', p.91

¹³⁵ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.161.

¹³⁶ *ibidem*

¹³⁷ *idem*, p.165; Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.150.

¹³⁸ dat is opvallend in een gebied dat zelf over voldoende steen beschikt!

¹³⁹ *HE*, III.25

¹⁴⁰ *HA*, c.5

¹⁴¹ *HE*, V.21

¹⁴² *HE*, III.4: 'ecclesiam de lapide, insolito Brettonibus more fecerit'.

¹⁴³ *HA*, c.5

¹⁴⁴ *ibidem*

¹⁴⁵ *VCA*, c.7

¹⁴⁶ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.166.

kerk gewijd zal worden, Petrus. Ook wil Biscop nog dat de kerk wordt voorzien van glazen ramen en dit keer gaat hij niet zelf, maar stuurt hij boodschappers naar Gallië om glazeniers te halen. Deze glazeniers voltooien het werk en bovendien dragen ze hun kunst over op de Engelse bevolking. Behalve werklieden laat Biscop nu ook allerlei paramenten van het vasteland komen, zoals altaargerei en kleding. [*vasa sancta vel vestimenta*]¹⁴⁷ Min of meer expliciet geeft Beda hier aan hoe Biscop die benodigdheden verkrijgt: hij omschrijft hem als een 'religiosus emptor'¹⁴⁸ en iets verderop spreekt hij van 'heilige koopwaar' [*spiritualium mercium*]¹⁴⁹, een uitdrukking die ik verder niet heb kunnen vinden in de naslagwerken en die hier dus kennelijk uniek is. Voor een deel van deze spullen heeft hij kennelijk betaald.

De reis naar Gallië heeft Biscop dus gemaakt om pragmatische redenen: hij had hulp nodig bij de bouw van de kerken en kloosters. Hij wil dat die gebouwd worden naar Romeins voorbeeld en niet naar de Ierse traditie die in Northumbria lange tijd heeft geheerst. Daarnaast heeft hij ook de nodige paramenten meegenomen voor de inrichting en aankleding van de kerk en de priesters die er de mis zullen gaan opdragen.

6. Vijfde reis naar Rome

Wanneer de kerk zijn voltooiing nadert gaat Biscop wederom op reis, om in Rome de benodigdheden te zoeken die hij in Gallië niet heeft kunnen vinden. Er wordt niet gezegd wanneer deze reis begint, maar wel dat de reizigers Rome bereiken ten tijde van paus Agatho en die is in de zomer van 678 gekozen. Biscop heeft deze reis gemaakt in gezelschap van zijn mede-abt Ceolfrid.¹⁵⁰ Voordat hij vertrekt zorgt Biscop ervoor dat het klooster wordt geleid volgens de regel die er van toepassing is. [*iuxta regulam monasterium*]¹⁵¹ Er wordt niet nader vermeld om welke regel het hier precies gaat.¹⁵² Over de heen- en terugreis is niets bekend, maar wel dat Biscop van deze reis veel meer mee terugbrengt dan van zijn eerdere reizen. Ten eerste een aantal tastbare goederen, waaronder 'ontelbare boeken van allerlei aard'. [*innumerabilem librorum omnis generis copiam*]¹⁵³ Daarnaast ook nu weer een hoeveelheid relikwieën van de apostelen en martelaren van Christus. Beda spreekt hier van een 'overvloed van genade' [*abundantem gratiam*]¹⁵⁴, een uitdrukking die vaker gebruikt wordt door religieuze auteurs, in navolging van Paulus.¹⁵⁵ Ook hier dus weer -nu impliciet- een reminiscentie naar een van de twee eerste apostelen.

Van deze reis brengt Benedict Biscop uit Rome ook een groot aantal afbeeldingen mee terug ten behoeve van de kerk bij Wearmouth. Ze worden door Beda nauwkeurig beschreven, evenals de plaats die ze gaan krijgen in de kerk en het effect dat ze moeten hebben op de gelovigen. Hij schrijft dat het belangrijk is dat wie de kerk binnenkomt altijd wordt geconfronteerd met Christus' aangezicht en dat van Zijn heiligen, ook al is het slechts door middel van een afbeelding. [*quamvis in imagine*]¹⁵⁶ Deze toevoeging heeft ongetwijfeld te maken met de tweestrijd die er in die tijd woedde over het gebruik van beelden en afbeeldingen van Christus en heiligen, de controverse van het iconoclasme. Misschien is dat ook wel de reden dat Beda zo uitgebreid de plaats en de functie beschrijft die de door Biscop

¹⁴⁷ HA, c.5

¹⁴⁸ ibidem

¹⁴⁹ HA, c.6

¹⁵⁰ HE, IV.18; VCA c.10; HA, c.7

¹⁵¹ HA, c.6

¹⁵² zie dit hoofdstuk, onder III.A.5.

¹⁵³ HA, c.6

¹⁵⁴ ibidem

¹⁵⁵ Romeinen 5:17

¹⁵⁶ HA, c.6

meegebrachte afbeeldingen krijgen in de kerk van Wearmouth. Beda's opvatting over afbeeldingen in kerken komt nauw overeen met die van Gregorius de Grote, die erover schrijft in zijn brieven aan Serenus, bisschop van Marseille.¹⁵⁷ Ook Gregorius schrijft dat het is toegestaan om afbeeldingen [*picturae*] in kerken te hebben, zodat de ongeletterden toch in staat zijn om op de muren datgene te 'lezen' wat ze niet in boeken kunnen lezen.¹⁵⁸ Het was belangrijk om onderscheid te maken tussen het aanbidden van afbeeldingen, hetgeen ten strengste verboden was en het gebruik maken van afbeeldingen ter lering van ongeletterden.

Met instemming van paus Agatho brengt Biscop van zijn vijfde reis naar Rome ook een leraar mee die de Romeinse gebruiken van het (psalm-)zingen en misdienen moet gaan introduceren in Engeland. Aan deze Johannes wijdt Beda een hoofdstuk in de *HE*.¹⁵⁹ Hij is aartsantor van de St. Pieter in Rome geweest en tevens abt van het klooster van de H. Martinus. Behalve dat hij de monniken de Gregoriaanse zangmethode heeft bijgebracht, heeft hij ook een groot aantal geschriften nagelaten voor de bibliotheek van Wearmouth-Jarrow. In de *HA* schrijft Beda dat Biscop de zanger uit Rome meeneemt met goedkeuring van paus Agatho, nadat hij deze daarom gevraagd heeft,¹⁶⁰ maar in de *HE* staat dat Johannes op bevel van de paus naar Engeland is gekomen.¹⁶¹ Later is gebleken dat deze Johannes een dubbele agenda had. Hij moest namelijk ook de paus informeren hoe het ervoor stond met het geloof in Engeland, met name wat betreft de invloed van ketterse stromingen zoals het Monothelisme en het Pelagianisme.¹⁶² Rome wilde dus kennelijk nog steeds graag op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het land waarheen Gregorius de Grote zijn missie had gezonden. Tijdens de synode van Hatfield is Johannes de aartsantor aanwezig om zijn bevindingen te rapporteren en hij krijgt van de synode een bevestiging mee naar Rome waarin staat dat het katholieke geloof in Engeland ongeschonden [*inviolata*] is.¹⁶³ Behalve leraar van de Romeinse zangtraditie was deze Johannes dus ook een spion voor Rome! Hij stierf op de terugreis naar Rome in het klooster van Martinus van Tours, de heilige aan wie het klooster was gewijd waarvan hij in Rome abt was geweest.

In Rome krijgt Biscop ook een privilege van paus Agatho, waarmee zijn klooster immuniteit verwerft en zo gevrijwaard is van alle bemoeienissen van buitenaf, mogelijk zelfs ook van Rome.¹⁶⁴ Beda noemt dit privilege een 'groot geschenk',¹⁶⁵ hij hecht er kennelijk veel waarde aan. In tegenstelling tot de andere reizen van Biscop, schrijft Beda over deze reis wel in de *HE*, waarbij hij het privilege ook met name noemt.¹⁶⁶ Het valt ook op dat Beda schrijft dat het privilege is verkregen op advies en met instemming van de koning.¹⁶⁷ Hieruit blijkt het belang dat er gehecht werd aan een goede onderlinge verstandhouding tussen de kerkelijke en de wereldlijke macht. De letterlijke tekst van het privilege is niet overgeleverd. Belangrijk is dat het de mogelijkheid gaf om abten te kiezen uit de eigen gemeenschap en op grond van hun persoonlijke verdiensten, in plaats van op grond van hun erfelijke afkomst of hun relatie tot de stichter van het klooster. In de Iers-Keltische traditie, waaruit de kerk in Northumbria is voortgekomen, was het namelijk gebruikelijk dat de abt deel uitmaakte van een vorstenhuis en waren de opvolgers van de stichter van het klooster meestal

¹⁵⁷ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.173/4.

¹⁵⁸ Apud: P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.174.

¹⁵⁹ *HE*, IV.18

¹⁶⁰ *HA*, c.6: 'postulato videlicet atque accepto ab Agathone papa'.

¹⁶¹ *HE*, IV.18: 'per iussionem papae Agathonis'.

¹⁶² B. Ward, *The Venerable Bede*, p.7.

¹⁶³ *HE*, IV.18

¹⁶⁴ Eric Fletcher, 'Benedict Biscop', p.547.

¹⁶⁵ *HA*, c.6: 'non vile munus'.

¹⁶⁶ *HE*, IV.18

¹⁶⁷ *HA*, c.6: 'cum licentia, consensu, desiderio, et hortatu Ecgridi regis acceptam'.

ook familie van hem.¹⁶⁸ De kwestie van de opvolging van abten was een grote zorg van Beda en hij schrijft daar expliciet over in zijn *Epistola ad Ecgberctum*. Het kan ook gezien worden als een duidelijk voorbeeld van de invloed van de Regel van Benedictus in Wearmouth-Jarrow.

Van zijn vijfde reis brengt Biscop dus heel veel kostbaarheden mee terug. Lutz von Padberg spreekt van een 'triumphale Einkaufstour'.¹⁶⁹ Er is weinig te bedenken dat Biscop *niet* meenam uit Rome. Naast tastbare goederen en ideeën nu ook een Romeinse zangleraar en een privilege dat het klooster vrijheid van handelen geeft. Het lijkt er veel op dat Biscop van Wearmouth een kopie van Rome wil maken: een *imitatio Romae* in Northumbria. Overigens moet de bijdrage van Beda aan deze Romeinse sacraliteit ook niet worden onderschat: zijn voorstelling ervan op schrift is een een minstens zo grote opbrengst!

Voor al zijn inspanningen wordt Biscop door koning Egfrid wederom beloond met land om een klooster te bouwen. Dit tweede klooster wordt gewijd aan Paulus en het wordt gebouwd op de plek waar de rivieren Don en Tyne samenkomen. Het krijgt de naam Jarrow. Beda gebruikt uitsluitend deze naam, maar in andere bronnen wordt het klooster nog weleens aangeduid als 'portus Egfridi regis' of als Egfrids klooster 'œt Donemuthan'.¹⁷⁰ Vanuit Wearmouth trekt een groep monniken naar dit nieuwe klooster, waarvan Ceolfrid abt wordt. Over het aantal monniken zijn de meningen verdeeld. Beda spreekt van zeventien in de *HA*, maar in de anonieme *Vita* van Ceolfrid is sprake van tweeëntwintig monniken, van wie er tien de tonsuur hebben ontvangen.¹⁷¹ Volgens Plummer is hier sprake van een verwarring, die mogelijk het gevolg is van een onduidelijkheid in de tekst: XVII of XXII, waarbij het niet duidelijk is wat het juiste aantal is.¹⁷² Ian Wood geeft een andere kijk op deze tegengestelde informatie. Van de tweeëntwintig monniken [*fratres*] van wie in de *VCA* staat vermeld dat ze van Wearmouth naar Jarrow gaan, zijn er twaalf die nog geen tonsuur hebben ontvangen. Dat zou een aanwijzing kunnen zijn dat het hier om nog jonge monniken gaat, 'not separate from, but rather united with Wearmouth in *unanima fraternitate*'. In de *HA* heeft Beda het over een 'rather seasoned group' van zeventien monniken [*monachi*] die met Ceolfrid van Wearmouth naar Jarrow gaat. Daarbij wijst niets erop dat het om een groep ongetonsuurde, nog jonge, monniken gaat. Wel geeft Beda vervolgens het beeld dat de beide kloosters zich tot elkaar verhouden als het hoofd ten opzichte van het lichaam. Daaruit kan heel wel worden opgemaakt dat Beda toch superioriteit toekent aan Wearmouth terwijl de auteur van de *VCA* aangeeft dat, ondanks de jeugdige inwoners, de beide kloosters als absoluut gelijkwaardig moeten worden gezien.¹⁷³ Ze zijn broederlijk met elkaar verbonden, net als de beide apostelen aan wie ze gewijd zijn: Petrus en Paulus.

Vanaf 682/3 is ook Easterwine abt over de beide kloosters, die dus een tijdlang door drie abten bestuurd zijn. Reden hiervan is dat Biscop door zijn veelvuldige reizen vaak afwezig was en omdat hij over zee reisde was het vaak onduidelijk wanneer hij weer terug zou zijn.¹⁷⁴ Ook verbleef Biscop nogal eens aan het hof omdat hem vanwege zijn wijsheid en ervaring regelmatig door de koning om advies werd gevraagd.¹⁷⁵ Dit alles zorgde ervoor dat hij vaak niet bij machte was om alle zaken af

¹⁶⁸ C.H. Lawrence, *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en in de Lage Landen*, (Amsterdam, 2004), p.51.

¹⁶⁹ In: *Missionare und Mönche*, p.150.

¹⁷⁰ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.175.

¹⁷¹ *HA* c.7; *VCA* c. 11.

¹⁷² *Venerabilis Baedae Opera Historica*, C. Plummer ed., (Oxford, 1896/1969), II.361.

¹⁷³ Ian Wood, *The most holy Bishop Ceolfrid*, Jarrow Lecture, (1995), p.2.

¹⁷⁴ *ibidem*

¹⁷⁵ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p176.

te handelen die in het klooster aan de orde waren. Weer relateert Beda zijn verhaal aan Petrus die ook twee bisschoppen aanstelde om –onder hem [sub se]¹⁷⁶– de kerk in Rome te besturen.¹⁷⁷ Bovendien verwijst hij nog eens naar Gregorius de Grote die schrijft dat Benedictus van Nursia zelfs twaalf abten heeft aangesteld over zijn monniken, een daad waarmee hij in Beda's woorden “de broederlijke liefde niet verminderde maar juist vergrootte”.¹⁷⁸

7. Zesde en laatste reis naar Rome

Wanneer Eosterwine abt is over Wearmouth en Ceolfrid over Jarrow vertrekt Biscop voor zijn zesde en laatste reis naar Rome.¹⁷⁹ Over deze reis is niets bekend, behalve dat Biscop als altijd zwaar beladen terugkeert met geschenken voor de beide kloosters, waaronder weer een grote voorraad boeken en afbeeldingen. Over de boeken wordt verder niets naders vermeld, maar ook hier gaat Beda in detail in op de afbeeldingen, zowel inhoudelijk als wat betreft de plaats die ze moeten gaan krijgen in Wearmouth. Nu blijkt dat er ook een tweede kerk gebouwd is bij het klooster Wearmouth, wat overigens niet ongebruikelijk is. Deze tweede kerk is gewijd aan Maria en al gebouwd vóór het vertrek van Biscop naar Rome. Sommige van de afbeeldingen heeft hij speciaal voor deze kerk meegebracht, de andere afbeeldingen die hij van deze laatste reis meebrengt zijn bestemd voor de kerk gewijd aan Paulus, in Jarrow. Zij zijn bedoeld om bepaalde overeenkomsten tussen het Oude en Nieuwe Testament te illustreren. Biscop brengt van deze reis ook nog twee kostbare zijden mantels mee uit Rome, die hij later aan koning Aldfrid schenkt, in ruil voor nog meer grond.¹⁸⁰

Wanneer Biscop terugkomt van zijn laatste reis is koning Egfrid inmiddels overleden (685) en is diens halfbroer Aldfrid koning van Northumbria. Biscops thuiskomst wordt overschaduwd door het bericht dat ook de abt Eosterwine tijdens zijn afwezigheid is overleden aan de pestepidemie die geheerst heeft. Na zijn dood hebben Ceolfrid en de monniken Sigfrid als abt gekozen, een zowel eerbiedwaardige als milde man. [*virum aequae reverentissimum ac mitissimum*]¹⁸¹ Dit is dus conform de vrijheid die door het privilege verkregen is¹⁸² en die het de broeders mogelijk maakt zelf hun abt te kiezen op grond van diens kwaliteiten. Zoals ik al eerder schreef, zegt dit iets over het gebruik van de Regel van Benedictus in het klooster. In dit verband wordt die Regel door Beda ook expliciet genoemd in de *HA* en wel in het gedeelte waar hij het sterfbed van Biscop beschrijft en het gesproken testament dat hij nalaat. Wanneer Biscop de broeders op het hart drukt dat ze zich toch vooral moeten houden aan de regels die hij hun heeft gegeven met betrekking tot de keuze en benoeming van toekomstige abten, voegt hij daaraan toe dat deze voorschriften ‘in overeenstemming zijn met de Regel van de grote Benedictus’. [*iuxta quod regula magni quondam abbatis Benedicti*]¹⁸³

Concluderend is deze laatste reis van Biscop vergelijkbaar met de voorgaande twee in die zin dat hij vooral ook in het teken heeft gestaan van het bevoorraden van het dubbelklooster¹⁸⁴ in Northumbria.

¹⁷⁶ *HA*, c.7

¹⁷⁷ zie ook *HE*, II.4

¹⁷⁸ *HA*, c.7: ‘sine charitatis detrimento, immo pro augmento charitatis’.

¹⁷⁹ *HA*, c.9

¹⁸⁰ *ibidem*

¹⁸¹ *HA*, c.10

¹⁸² *VCA*, c.16

¹⁸³ *HA*, c.11

¹⁸⁴ Met de term ‘dubbelklooster’ wordt doorgaans een klooster aangeduid met een aparte sector voor mannen en vrouwen. In deze scriptie bedoel ik er echter de twee kloosters Wearmouth en Jarrow mee, die samen een eenheid vormen.

C. LAATSTE LEVENSFASE EN DOOD VAN BENEDICT BISCOP.

De laatste jaren van zijn leven is Benedict Biscop ziek. Hij raakt verlamd en kan niet meer van zijn bed opstaan. Ook de abt Sigfrid blijkt ziek te zijn en Beda vertelt hoe de ziekte aan zowel Biscop als aan Sigfrid de kans geeft om de deugd *patientia* te beoefenen.¹⁸⁵ Op zijn sterfbed spoort Biscop de achterblijvenden aan om de kloosterregel te volgen, die hij hun heeft gegeven¹⁸⁶ en hij drukt hen op het hart zich te realiseren dat hij de kloosters niet zonder bedoeling heeft neergezet, maar opdat zijn volgelingen er profijt van mogen hebben. Ook geeft hij opdracht om de uitgebreide bibliotheek [*bibliothecam nobilissimam copiosissimamque*]¹⁸⁷ die hij uit Rome heeft meegebracht, bij elkaar te houden en niet te verwaarlozen, te schenden of te verspreiden.

Ook waarschuwt de stervende abt de achterblijvende monniken dat toch vooral niet zijn broer, van wie bekend is dat hij op het verkeerde pad is¹⁸⁸ hem zal opvolgen als abt maar dat 'overeenkomstig de Regel van de voormalige abt, de grote Benedictus en overeenkomstig de voorschriften in het privilege er -in gezamenlijk overleg- gezocht moet gaan worden naar degene die om reden van zijn verdienstelijk leven en zijn wijsheid beter toegerust zal zijn en waardiger dan anderen om zulk een dienst te vervullen (...)'.¹⁸⁹ Dit is de enige plek in de HA waar de Regel van Benedictus expliciet wordt genoemd. Beda hecht er grote waarde aan dat de opvolging van abten niet geschiedt op grond van menselijke bloedbanden, maar op grond van menselijke kwaliteit en hij benadrukt dit telkens weer. Ook in zijn *Epistula ad Ecgberctum* waarschuwt hij voor deze opvolging op grond van erfelijkheid.¹⁹⁰

Na overleg met Sigfrid en de andere broeders, verklaart Biscop Ceolfrid tot zijn broeder, niet door vleeselijke band maar door een band van deugd,¹⁹¹ waarmee allen die hem omringen instemmen. Biscop stelt Ceolfrid ook aan als abt over beide kloosters teneinde de vrede en de harmonie te kunnen handhaven. Sigfrid sterft het eerst en vier maanden later, in het 16^e jaar na de stichting van het klooster, sterft Benedict Biscop, op 12 januari 689.¹⁹²

Beda heeft dus een nauwkeurige beschrijving gegeven van Biscops laatste dagen en ogenblikken.¹⁹³ De abt wordt begraven in Wearmouth, in de 'porticus' ten oosten van het altaar. [*in porticu beati Petri, ad orientem altaris*].¹⁹⁴ Het woord 'porticus' wordt hier gebruikt in de insulaire betekenis van "zijkapel", een ruimte die zich binnen de kerk bevindt.¹⁹⁵

¹⁸⁵ HA, c.11

¹⁸⁶ *ibidem*: 'Agebat Benedictus advenientes saepius ad se fratres de custodienda quam statuerat regula firmare'.

¹⁸⁷ *ibidem*

¹⁸⁸ HA, c.11: 'frater meus carnalis, quem novimus viam veritatis non ingredi'.

¹⁸⁹ *ibidem*: 'Sed iuxta quod regula magni quondam abbatis Benedicti, iuxta quod privilegii nostri continent decreta, in conventu vestrae congregationis communi consilio perquiratis, qui secundum vitae meritum et sapientiae doctrinam aptior ad tale ministerium perficiendum digniorque probetur'.

¹⁹⁰ Beda, *Epistola ad Ecgberctum Antistitem*, in: 'Historical Works', Loeb Classical Library 248, (Cambridge, 1930/1996), pp.446-489.

¹⁹¹ HA, c.11: 'non tam carnis necessitudine, quam virtutum societate propinquum'.

¹⁹² P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.177; VCA, c.15-18; HA, c.14

¹⁹³ HA, c.14

¹⁹⁴ VCA, c.18: 'in een zijkapel van de kerk gewijd aan Petrus, ten oosten van het altaar'.

¹⁹⁵ Over de betekenis van het woord 'porticus' is er een artikel van E. Ó Carragáin: 'the term *porticus* and *imitatio Romae* in early Anglo-Saxon England', in: H.C. O'Brian, A.M. d'Arcy, J. Scattergood, eds., *Text and Gloss, studies in insular learning and literature, presented to Joseph Donovan Pheifer*, (Dublin, 1999), pp.13-34.

IV. BEVINDINGEN EN CONCLUSIES.

"Benedict Biscop was not a man who won fame by working the hagiographer's miracles, or sanctity by fighting demons in desert places, but a man who, with a rich experience of the world and a clear vision of a manner of life before him, devoted all his abundant energy to overcoming every kind of practical obstacle which might hinder the realisation of that vision. Born into a bleak and largely pagan world, he bequeathed a legacy which enriched the Christian civilisation of western Europe for centuries to come". (Peter Hunter Blair)¹⁹⁶

De reizen van Benedict Biscop zijn verschillend van karakter en er liggen ook verschillende motieven aan ten grondslag. Een aantal ervan maakte hij als gids en begeleider van anderen. Hij deed dat in opdracht. Zo heeft hij op bevel van koning Erconberct¹⁹⁷ Wilfrid begeleid op diens eerste reis naar Rome, een feit dat niet wordt vermeld in de *HA*, maar wel in de *HE*¹⁹⁸ en in Stephanus' *Vita* van Wilfrid.¹⁹⁹ De terugreis uit Rome na zijn derde bezoek, maakt Biscop als begeleider van de aartsbisschop Theodorus van Tarsus en de abt Hadrianus. Ook hier handelt hij niet uit eigen beweging, maar in opdracht, dit maal van paus Vitalianus. Biscop is echter niet alleen als 'Befehlsempfänger'²⁰⁰ naar Rome gereisd.

Zijn eerste reizen naar Rome maakt Biscop, net als Ceolfrid en Wilfrid, als pelgrim. Voornaamste doel is een bezoek aan de graven van de eerste apostelen en het verwerven van kennis over de kerk en de liturgische gebruiken van Rome. Hoewel hij de eerste is sedert lange tijd die de reis vanuit Engeland volbrengt, is hij niet de enige. In zijn tijd reizen er vele pelgrims naar Rome en samen met hen behoort Biscop tot de *familia sancti Petri principis apostolorum*.²⁰¹ Ook door Beda worden Biscops eerste reizen omschreven als pelgrimages.²⁰² Biscops liefde voor Rome en zijn verering voor de heiligen die er begraven liggen is groot, hetgeen ook zichtbaar wordt in de naamgeving van het dubbelklooster in Northumbria dat aan Petrus en Paulus gewijd is. Zijn eerste reizen worden gekenmerkt door 'Bildungshunger und wissenschaftlicher Neugier'²⁰³: gretig absorbeert hij de kennis die hij opdoet.

Het zijn de beide kloosters en de 'aankleding' ervan (zowel uiterlijk als inhoudelijk) die het belangrijkste motief vormen van Biscops latere reizen naar Rome. Het lijkt erop dat hij zo ongeveer alles wat er maar mee te nemen valt uit Rome heeft meegenomen om de kerken en kloosters van Wearmouth-Jarrow te vullen. De manier waarop Biscop al deze kostbaarheden verkreeg is niet altijd even duidelijk. Van de boeken die hij meebracht van zijn vierde reis wordt gezegd dat hij ze gekocht dan wel gekregen heeft.²⁰⁴ In de *HA* staat wel dat Biscop relieken en afbeeldingen heeft meegebracht uit Rome, maar het wordt niet duidelijk hoe hij daaraan is gekomen. Er staat nergens dat hij ze gekocht heeft. Toch noemt Beda Biscop in de *HA* een 'emtor', maar geen gewone 'emtor'. Hij noemt hem een '*religiosus emtor*'²⁰⁵ en wat hij meebrengt wordt ook geen gewone koopwaar genoemd, maar '*merx spiritualis*'.²⁰⁶ Het gaat dus kennelijk niet om aardse, maar om spirituele koopwaar.

¹⁹⁶ *The World of Bede*, p.182.

¹⁹⁷ *HE*, V.19: 'utque illum secum Romam perduceret iussit'.

¹⁹⁸ *ibidem*

¹⁹⁹ *VW*, c.3

²⁰⁰ Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.151.

²⁰¹ Apud: Lutz von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.157, noot 61.

²⁰² *HA*, c.3: 'peregrinatione quam pro Christo susceperat'; Beda, 'Opera Homiletica', p.91: 'peregrinaturus advolavit'.

²⁰³ Von Padberg, *Missionare und Mönche*, p.150.

²⁰⁴ *HA*, c.4: 'emptos, vel amicorum dono' / 'emptitios quos'.

²⁰⁵ *idem*, c.5

²⁰⁶ *idem*, c.6

Beda schrijft ook dat Biscop niet de mensheid, maar een hogere gemeenschap ten dienste stond, namelijk die van de engelen.²⁰⁷ In die wereld gelden er misschien wel andere regels en mogelijk had Biscop –in zijn ogen- gewoon recht op de spullen die hij mee terugnam uit Rome voor zijn kerken en kloosters. Dat zou een reden kunnen zijn dat hij er misschien wel niets voor betaald heeft. Veel van wat Biscop meebracht uit Rome werd hem geschonken. Van zijn zesde reis komt hij terug 'verrijkt met ontelbare, nuttige kerkelijke geschenken'²⁰⁸ te weten een groot aantal religieuze boeken en de *gift* van even zovele heilige afbeeldingen.²⁰⁹ Dat het niet gebruikelijk is dat Biscop zoveel geschenken meebrengt uit Rome, blijkt uit een opmerking van Beda in de *Homilie*. Daar zegt hij dat Biscop nooit nutteloos en met lege handen terugkwam van overzee, zoals van sommige anderen wel de gewoonte is'.²¹⁰

De opbrengst van Biscops reizen wordt door Beda ook expliciet genoemd: de boeken, relieken en religieuze afbeeldingen, zowel als de Gregoriaanse zangleraar en de immuniteitsverklaring van de paus. Het is duidelijk dat het dubbelklooster van Wearmouth-Jarrow en de erbij behorende kerken, een getrouwe copie van Rome moesten worden. Als niet tastbare opbrengst kan nog worden toegevoegd de kennis van de kerkelijke en monastieke tradities die Biscop vergaarde in Rome en in Lérins en die hij heeft overgedragen op de monniken van Wearmouth-Jarrow.

In de levenshouding van Benedict Biscop valt een zekere ambivalentie te bespeuren. Om kennis en paramenten te vergaren moet hij verre reizen maken. Om dat te kunnen doen is het onvermijdelijk dat hij de zorg voor de monniken overlaat aan anderen. Er wordt wel gesuggereerd dat Beda het moeilijk heeft gehad met de veelvuldige afwezigheid van Benedict Biscop. Simon Coates gaat zelfs zover om te schrijven dat 'Biscop's creation of co-abbots had to be justified'.²¹¹ Daarbij refereert hij aan een passage in de *VCA*. Wanneer de aanstelling van Eosterwine wordt genoemd als abt van Wearmouth, wordt duidelijk gesteld dat een klooster natuurlijk geen twee abten behoort te hebben, maar dat Biscop Eosterwine aanstelt als co-abt van Wearmouth, omdat hij zelf veelvuldig aan het hof verblijft, waar hij de koning van wijze adviezen voorziet.²¹² De situatie is dus kennelijk afwijkend en wel zodanig dat de auteur het nodig vindt om er een verklaring voor te geven. Ook Michael Gleason heeft beargumenteerd dat Beda de *HA* schreef 'in justification (...) of Benedict Biscop's ceaseless travel and acquisition of sacred treasure (...)'.²¹³ en ook hij baseert zijn betoog op een passage die betrekking heeft op de aanstelling van Eosterwine, maar dan in de *HA*. Daar schrijft Beda dat niemand toch vooral moet denken dat het vreemd is dat één klooster twee abten heeft (*nec ab re videatur cuiquam duos unum monasterium simul habuisse abbates*)²¹⁴: er waren dus kennelijk mensen in die tijd die dat wel vreemd vonden. In datzelfde *caput* geeft Beda bovendien nog eens expliciet aan dat zowel de apostel Petrus, als Gregorius de Grote, als ook Benedictus van Nursia andere abten hebben aangesteld om hun kloosters te leiden. Ook daaruit kan worden opgemaakt dat Beda het gedrag van Biscop excuseert en dat doet door hem te vergelijken (gelijk te stellen) met drie heiligen, waarmee hij Biscop als het ware boven de gemeenschap van 'gewone' geestelijken plaatst .

²⁰⁷ idem, c.1: 'ad promerenda semper angelorum consortia suspensus'.

²⁰⁸ idem, c.9: 'donis commodorum locupletatus'.

²⁰⁹ ibidem: 'magna quidem copia voluminum sacrorum, sed non minori sicut et prius sancatarum imaginum munere ditatus'.

²¹⁰ Beda, 'Opera Homiletica', p.93: 'Toties mari transito numquam ut est consuetudinis quibusdam vacuus et inutilis rediit'.

²¹¹ Coates, 'Ceolfriid', p.77.

²¹² *VCA*, c.12

²¹³ Michael Gleason, 'Bede and his Fathers', in: *Classica et mediaevalia: Revue danoise de philologie et d'histoire*; Vol.45 (1994), p.225.

²¹⁴ *HA*, c.7

Beda neemt met betrekking tot de reizen van Biscop naar Rome een genuanceerd standpunt in. Hij vindt het noodzakelijk dat sommigen reizen, zodat anderen in de gelegenheid zijn 'op hun plek te blijven en daar te leven in dienst van Christus'.²¹⁵ 'Verschil moet er zijn' lijkt Beda daarmee te zeggen. Biscops biografie staat in schrill contrast met Beda's eigen leven, zoals hij dat beschrijft aan het eind van de *HE*: "Ik, Beda, *famulus Christi*, en priester van het klooster van de gezegende apostelen Petrus en Paulus in Wearmouth en Jarrow ben geboren in de omgeving van datzelfde klooster, waaraan ik op zevenjarige leeftijd door de zorg van mijn familie ben gegeven om te worden opgevoed door de zeer eerbiedwaardige abt Benedictus en later door Ceolfrid. Vanaf die tijd heb ik alle dagen van mijn leven doorgebracht in datzelfde klooster, door mij te verdiepen in de H. Schrift en naast het volgen van de kloosterregel en de zorg voor het dagelijks zingen in de kerk heb ik mij altijd met liefde beziggehouden met studeren, onderwijzen of schrijven."²¹⁶

Uit deze korte autobiografie aan het eind van de *HE* blijkt duidelijk het verschil tussen mannen als Benedict Biscop 'who made monasteries to hold books' en Beda: 'who made books to hold monasteries'.²¹⁷ Het is wel duidelijk dat Beda zijn omvangrijke werk nooit had kunnen schrijven zonder 'a patriarchal leader' als Biscop, 'who lived above the rule'.²¹⁸ Ik wil dit hoofdstuk dan ook eindigen met dezelfde stelling als waarmee het begint: 'without Benedict Biscop there would have been no Venerable Bede'.²¹⁹

²¹⁵ Beda, 'Opera Homiletica', p.93: 'ut nos (...) intra monasterii claustra quiescere et cum secura libertate Christo servire queamus'.

²¹⁶ *HE*, V.24

²¹⁷ Gleason, 'Bede and his Fathers', p.224.

²¹⁸ *ibidem*

²¹⁹ Marsden, *The illustrated Bede*, p.179.

HOOFDSTUK 3 - CEOLFRID

*industrius per omnia vir*²²⁰

I. INLEIDING

Ceolfrid is Biscops opvolger als abt van Wearmouth-Jarrow. De beschrijving van zijn jeugd vertoont nogal wat overeenkomsten met die van Biscop. Ook Ceolfrids ouders zijn van adellijke afkomst en waarschijnlijk ook Christenen [*nobilibus quippe ac religiosis editus parentibus*]²²¹ en net als Biscop keert ook Ceolfrid rond zijn achttiende jaar het wereldse leven de rug toe en wordt monnik. Hij neemt zijn intrek in het klooster Gilling, waar zijn broer Cynefrid lange tijd abt is geweest. Deze heeft echter de leiding van het klooster overgedragen aan een familielid [*cognato*],²²² ene Tunbert, waarna hij zich terugtrekt in Ierland om zich helemaal te wijden aan God en aan de studie van de Heilige Schrift. Wanneer er een pestepidemie uitbreekt, waarbij velen het leven verliezen, trekken de abt Tunbert en Ceolfrid, met nog een groot aantal andere monniken, zich op uitnodiging van bisschop Wilfrid terug in het klooster Ripon. Ceolfrid wordt daar door Wilfrid tot priester gewijd, hij is dan zevenentwintig jaar. Kort daarna vertrekt hij naar Kent, om zich verder te bekwamen in de kennis van het monastieke leven. Na nog wat omzwervingen keert hij tenslotte 'instructusque abundanter'²²³ in zowel de kerkelijke als de monastieke regelgeving, terug naar Ripon. Hij wijdt zich vol ijver aan zijn kerkelijke en monastieke taken, maar daarnaast werkt hij bijvoorbeeld ook in de bij het klooster behorende bakkerij. Wanneer Benedict Biscop hoort van Ceolfrids kennis, vroomheid en ijver, roept hij zijn hulp in bij het opzetten van zijn nieuwe klooster. Met toestemming van Wilfrid vertrekt Ceolfrid daarop naar Wearmouth in het jaar 674, een jaar voordat Biscop zijn reis naar Gallië zal maken op zoek naar metselaars en glazeniers. Gedurende Biscops afwezigheid komt Ceolfrid in de problemen. Een aantal edellieden reageert met afgunst op zijn aanwezigheid en weigert zich aan de kloosterregels te houden. Ceolfrid ontvlucht daarop het klooster en hij keert terug naar Ripon. Biscop komt hem echter later achterna en haalt hem over om weer terug te komen, hetgeen ook gebeurt. Wanneer Biscop in 682 het klooster Jarrow sticht, stelt hij Ceolfrid daar aan als abt en als Biscop sterft in 688 wordt Ceolfrid abt over het gehele dubbelklooster. Tot kort voor zijn dood in 716 blijft hij deze functie vervullen.

Het aantal reizen dat Ceolfrid heeft gemaakt is niet zo groot als dat van Biscop en hij heeft Rome slechts eenmaal daadwerkelijk bereikt en wel als begeleider van Biscop op diens vijfde reis. Zijn tweede en laatste reis naar Rome heeft Ceolfrid niet kunnen volbrengen. Hij stierf voortijdig in Langres, waar hij ook begraven is. De periode dat Ceolfrid abt is wordt wel gezien als de meest voorspoedige in de geschiedenis van Wearmouth-Jarrow.²²⁴ Gedurende die tijd breidt het klooster zich uit en wanneer Ceolfrid aan zijn laatste reis naar Rome begint, is de hoeveelheid grond waarop zich het klooster bevindt aanzienlijk toegenomen, evenals het aantal monniken dat er woont en de bibliotheek is in omvang verdubbeld.²²⁵

Net als Benedict Biscop heeft ook Ceolfrid grote invloed gehad op de geschiedenis van Wearmouth-Jarrow. Ian Wood schrijft dat hoewel Ceolfrids loopbaan in zekere zin een 'pale echo'²²⁶ lijkt te zijn van die van Benedict Biscop, zijn invloed op de geschiedenis van met name Jarrow toch ook van groot belang is

²²⁰ HA, c.15

²²¹ VCA, c.2

²²² VCA, c.2

²²³ VCA, c.4

²²⁴ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.184.

²²⁵ VCA, c.33; HA, c.15

²²⁶ Ian Wood, *The most holy Abbot Ceolfrid*, p.12.

geweest: 'albeit on Benedict Biscop's direction and on Ecgfrith's land, it was Ceolfrid who founded Jarrow and built the church of St. Paul'.²²⁷ Naast de rol van Benedict Biscop benadrukt Wood ook expliciet die van Ceolfrid in het leven van Beda. Het is vooral onder zijn hoede dat de eerbiedwaardige monnik en schrijver is opgegroeid in het klooster en, zo concludeert Wood, 'Bede's works would never have been written without the resources provided by Benedict Biscop and Ceolfrid'.²²⁸

II. BRONNEN

Net als bij Biscop is ook over de geschiedenis van Ceolfrid het aantal bronnen beperkt. Ook hij komt nauwelijks ter sprake in Beda's *HE*, maar wel in de *HA* en - uiteraard- in de anonieme *Vita Sanctissimi Ceolfridi Abbatis*²²⁹. In de andere bronnen die in het vorige hoofdstuk zijn besproken (de *Homilie* voor Benedict Biscop en de *Vita* van Wilfrid door Stephanus), komt Ceolfrid niet voor.

A. *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*

In de *HE* komt Ceolfrid slechts drie keer ter sprake. Zijn naam wordt genoemd als begeleider van Biscop op diens vijfde Rome-reis in het gedeelte waarin Beda de komst naar Engeland van de aartsbisschop Johannes beschrijft.²³⁰

Daarnaast wordt Ceolfrid genoemd in Boek V, als auteur van een brief aan de Pictische koning Nechtan.²³¹ Deze had een delegatie naar Wearmouth-Jarrow gestuurd met het verzoek om argumenten te geven waarmee degenen die nog vasthielden aan de oude opvattingen over de berekening van de Paasdatum en de vorm van de tonsuur, konden worden overtuigd van de juiste praktijken. Bovendien had deze koning aan Ceolfrid gevraagd om hem metselaars te sturen, zodat hij een kerk kon bouwen naar Romeins voorbeeld, die hij wilde wijden aan de heilige Petrus. De delegatie vanuit het noorden richting Northumbria moet hebben plaatsgevonden rond het jaar 710. Beda, 'always ready to make the most of any opportunity to argue the cause of Rome',²³² citeert de hele brief van Ceolfrid in de *HE*, waarin ook het probleem van de berekening van de Paasdatum nog eens uitgebreid aan de orde komt. Er blijkt echter geen eenduidigheid te bestaan over wie nu werkelijk de schrijver van deze brief is geweest. Door velen wordt niet Ceolfrid, maar Beda als de auteur ervan gezien.²³³

Verder noemt Beda Ceolfrid alleen nog in het gedeelte van de *HE* waar hij -zeer summier- zijn eigen levensverhaal schrijft: '... sum educandus reverentissimo abbati Benedicto ac deinde Ceolfrido'.²³⁴

B. *Vita Ceolfridi Abbatis*

Het meeste dat bekend is over Ceolfrids leven weten we uit de *VCA*, die een eerbetoon is aan deze abt. Het is een hagiografische tekst, maar het is ook een preek 'de memoria reverentissimi patris et praepositi nostri Ceolfridi'.²³⁵ Hier blijkt dus dat deze beide genres soms in elkaar overlopen. Het gebruik van een hagiografische tekst als preek is ongetwijfeld zeer effectief. De *VCA* is vergelijkbaar met de *Homilie* die Beda schreef voor Benedict Biscop, hoewel de eerstgenoemde tekst wel omvangrijker

²²⁷ idem, p.19 (cursivering is van mij. NS)

²²⁸ idem, p.18 (cursivering is van mij. NS)

²²⁹ *VCA*

²³⁰ *HE*, IV.18

²³¹ idem, V.21

²³² Hunter Blair, *The World of Bede*, p.188.

²³³ Hunter Blair, *The World of Bede*, p.188; McClure, 'Bede and the Life of Ceolfrid', p.83; G.H. Brown, *Bede the Venerable*, p.40.

²³⁴ *HE*, V.24 'ik ben opgevoed door de zeer eerbiedwaardige abt Benedictus en vervolgens door Ceolfrid'.

²³⁵ *VCA*. c.1: 'een preek ter nagedachtenis van onze zeer eerbiedwaardige vader en leider Ceolfrid'.

is. Beide teksten beginnen, zoals gebruikelijk is bij een preek, met een reminiscentie: de *Homilie* aan Petrus, de *VCA* aan Paulus.

Zoals al vermeld in het vorige hoofdstuk, zijn over het tijdstip van verschijnen van de *VCA* en de identiteit van de auteur ervan de meningen verdeeld. Wat zeker is, is dat deze *Vita* dateert van ná 716, het sterfjaar van Ceolfrid. Het is bekend dat Beda de *VCA* citeert in zijn *Chronica Maiora*, die hij in 725 heeft geschreven. Dat betekent dat de *VCA* dus geschreven moet zijn tussen het jaar 716 en 725,²³⁶ volgens McClure ('the warmth of the contents and the detailed account of the events of 716' in aanmerking genomen)²³⁷ niet lang na Ceolfrids dood.

Hoewel er geen expliciete bewijzen voor zijn, wordt wel gesuggereerd dat Beda en de anonieme auteur van de *VCA* een en dezelfde zijn. Daar zijn nogal wat argumenten voor aan te voeren. Een aantal daarvan heb ik al genoemd in het hoofdstuk over Benedict Biscop, zoals het feit dat de stijl en opbouw van de tekst overeenkomen met die van Beda en de mogelijkheid dat Beda de *VCA* later heeft herschreven.²³⁸ Bij nadere tekstanalyse blijkt dat er nog meer aanwijzingen te vinden zijn die pleiten voor Beda als auteur van de *VCA*. Het gaat om het gedeelte in de tekst waar wordt beschreven dat tijdens een pestepidemie alle monniken sterven, met uitzondering van de abt en een kleine jongen die door hem is opgevoed en onderricht en die nog steeds in datzelfde klooster de rang van priester heeft.²³⁹ Samen met deze jongen houdt Ceolfrid het vol om dagelijks alle psalmen te reciteren, inclusief de antifonen, totdat er weer voldoende monniken in het klooster aanwezig zijn. Het is opvallend dat nergens de naam van deze kleine jongen wordt genoemd en ook dat Beda dit voorval in geen van zijn werken heeft vermeld, niet in de *HE* en ook niet in de *HA*. Toch moet Beda in die tijd in het klooster aanwezig zijn geweest. Hij schrijft zelf dat hij is opgevoed door Benedict Biscop en later door Ceolfrid.²⁴⁰ Beda is rond 680 in het klooster opgenomen, aanvankelijk in Wearmouth. Vanaf 682 is Ceolfrid abt in Jarrow. Kort daarna is Biscop vertrokken op zijn zesde en laatste reis naar Rome en het kan haast niet anders dan dat Beda gedurende die tijd onder de hoede van Ceolfrid was, waar kan hij anders geweest zijn? Het moet haast wel zo zijn dat hij de kleine jongen was, er staat dat *alle* monniken in het klooster gestorven waren behalve Ceolfrid en die ene jongen.

Het vermoeden dat het hier om Beda gaat wordt nog eens versterkt door het feit dat hij het voorval nergens vermeldt in zijn historische werken. Het is bekend dat Beda nederig van aard was, hetgeen onder meer blijkt uit het feit dat hij maar zo weinig informatie over zichzelf geeft. De -zeer summiere- autobiografie aan het eind van de *HE* is zo ongeveer alles wat er over zijn afkomst en persoonlijke leven bekend is. Het zou dus heel goed kunnen dat Beda ook hier -uit bescheidenheid- zijn eigen aandeel in de geschiedenis heeft weggelaten.

In de *VCA* wordt wel de naam van Ceolfrid, maar niet die van de kleine jongen genoemd. Wanneer Beda inderdaad de kleine jongen is, maar *niet* de auteur van de *VCA*, dan zou er voor degene die wèl de auteur was geen enkele reden zijn om Beda's naam niet te noemen, integendeel! Beda was al tijdens zijn leven een gerespecteerd auteur en de monniken van Wearmouth-Jarrow hadden alle reden om trots op hem te zijn. De manier waarop er over de kleine jongen wordt geschreven is echter nogal koel en afstandelijk en er blijkt geen enkele waardering uit. Wanneer Beda in zijn historische teksten schrijft over zijn medebroeders, gebruikt hij termen als 'fidelissimus nostrae ecclesiae presbyter'²⁴¹, of 'reverentissimus meus compresbyter'.²⁴²

²³⁶ Ian Wood, *The most holy Abbot Ceolfrid*, p.8.

²³⁷ McClure, 'Beda and the Life of Ceolfrid', p.73.

²³⁸ zie hoofdstuk 2, onder II.B, p.7.

²³⁹ *VCA*, c.14

²⁴⁰ *HE*, V.24

²⁴¹ *HE*, III.15

Wanneer een andere auteur hier over Beda zou schrijven, zou hij daar ook op zijn minst woorden als 'religiosus', of 'reverentissimus' voor hebben gebruikt en hebben gewezen op zijn kwaliteiten als auteur. Door dit alles wordt het wel heel aannemelijk dat de kleine jongen die overbleef aan de zijde van Ceolfrid èn de auteur van de VCA èn Beda, dezelfde zijn.

Toch is deze veronderstelling niet algemeen aanvaard. In de inleiding bij haar editie van de *HE*²⁴³ voert Judith McClure een aantal tegenargumenten aan. Ten tijde van de pestepidemie was Ceolfrid abt van Jarrow. Beda is als kind opgenomen in Wearmouth en hij vermeldt nergens in zijn geschriften dat hij later is verhuisd naar Jarrow. Dat zou betekenen dat hij dus niet de kleine jongen bij Ceolfrid zou zijn geweest. McClure voegt daar nog aan toe dat het woord 'puerulus' niet van toepassing zou zijn op de dan twaalf- of dertienjarige Beda. In de *Etymologiae*²⁴⁴ schrijft Isidorus van Sevilla echter dat *pueritia*, de tweede leeftijdsfase van een mens, zich uitstrekt over de periode van zeven tot veertien jaar, hetgeen dus wel overeenkomt met die van Beda op dat moment. Niermeyer geeft echter aan dat een 'puer' 'een 'fils' is, 'pas nécessairement en bas âge'.²⁴⁵ Het lijkt erop dat de leeftijdsgrenzen niet heel duidelijk vastliggen. Het feit dat er hier gebruik wordt gemaakt van het verkleinwoord 'puerulus' zou ook nog gezien kunnen worden als een liefdevolle aanduiding.

Een derde argument dat pleit tegen de aanname dat Beda de kleine jongen aan de zijde van Ceolfrid was, is ook gebaseerd op de tekst van de VCA. Er staat dat de jongen later in datzelfde klooster nog steeds 'als priester, zowel in woord als in geschrift, de prijzenswaardige daden van zijn abt heeft aanbevolen aan allen die maar van hem wilden horen'.²⁴⁶ Wanneer het hier om Beda gaat, dan is er een probleem. De enige plaats waar Beda uitgebreid geschreven heeft over de abten van zijn klooster, is de *HA* en die is, zoals gezegd, pas ná de VCA geschreven. Het is dus de vraag naar welke tekst hier dan wel verwezen wordt. Het is die vraag die Dorothy Whitelock²⁴⁷ heeft doen veronderstellen dat de *HE* in een vroeg stadium ook informatie bevat heeft over de abten van Wearmouth-Jarrow, maar dat Beda die informatie, na het verschijnen van de *HA*, uit de tekst heeft verwijderd.²⁴⁸

Er zijn hier dus twee zaken aan de orde, ten eerste de identiteit van de kleine jongen die samen met Ceolfrid de pestepidemie overleefde en ten tweede de identiteit van de auteur van de VCA. Het is met kennis van het eerste, dat het tweede kan worden aangetoond. Er is voor de auteur van de VCA, wie het ook geweest mag zijn, geen andere reden dan nederigheid om de naam van de kleine jongen, die kennelijk tot grootse daden in staat was, niet te noemen. Dan blijft echter nog de vraag of het hier om Beda gaat. Benedict Biscop was op reis en Beda geeft zelf aan dat hij eerst is opgevoed door Biscop en later door Ceolfrid. Het ligt toch wel min of meer voor de hand dat hij met Ceolfrid is meegegaan toen die abt werd van Jarrow, hij was nog maar een kleine jongen. Dat hij daar niet meer is weggeweest weten we uit zijn eigen tekst.²⁴⁹ Het blijft wel onduidelijk wat dan de tekst is waarin de kleine jongen later de daden van zijn abt heeft geprezen, maar dat geldt ook wanneer het niet om Beda gaat. Er zou dus een tekst moeten zijn geweest die vóór de *HA* door

²⁴² idem, IV.25

²⁴³ Judith McClure, 'Introduction', in Bede, *The Ecclesiastical History of the English People*, J. McClure, R. Collins eds., Oxford World's Classics, (Oxford, 1969/1999), p.xiii.

²⁴⁴ 'Sancti Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiae', Liber XI, c.2, r.3. In: *Opera Omnia*, (Turnhout, 1850/1979), k.415.

²⁴⁵ J.F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, (Leiden, etc. 1993), p.870.

²⁴⁶ VCA, c.14

²⁴⁷ in *Famulus Christi*, p.22.

²⁴⁸ zie hoofdstuk 2, onder II.D, p.9 en hoofdstuk 3, onder III.B.3, p.16.

²⁴⁹ *HE*, V.24

Beda geschreven is en die later is zoekgeraakt. De veronderstelling van Dorothy Whitelock, dat Beda tekstgedeeltes uit de *HE* zou hebben verwijderd toen hij de *HA* eenmaal had geschreven is niet meer dan een suggestie, er zijn geen tastbare aanwijzingen voor te vinden. Toch zijn er volgens mij voldoende redenen om aan te nemen dat Beda de kleine jongen is geweest en de auteur van de *VCA*.

C. *Historia Abbatum*

Hoewel Beda de *VCA* als bron heeft gebruikt voor de *HA*²⁵⁰, is er toch wel een aantal belangrijke verschillen tussen de beide teksten. In de *HA* beschrijft Beda voornamelijk de geschiedenis van het dubbelklooster Wearmouth-Jarrow en van de eerste abten. Daarbij is het eerste boek vooral gewijd aan Benedict Biscop en zijn reizen. De geschiedenis van Ceolfrid wordt vooral in Boek II beschreven. Van de tien hoofdstukken in Boek II gaan er negen over Ceolfrid, waarvan acht over zijn afscheid van het klooster, zijn laatste -onvoltooide- reis naar Rome en zijn dood. Beda besteedt daaraan dus heel veel aandacht, terwijl de rest van Ceolfrids geschiedenis nauwelijks aan de orde komt. Zijn jonge jaren in de beide kloosters Gilling en Ripon, zijn reis naar Kent om kennis op te doen en zijn komst naar Wearmouth op verzoek van Benedict Biscop, met tussenkomst van bisschop Wilfrid, zijn uitsluitend bekend uit de *VCA*.

III. TEKSTANALYSE.

A. Algemeen

1. Ceolfrids jeugd

De geschiedenis van Ceolfrids jeugd wordt alleen beschreven in de *VCA*. In de *HA* is het eerste wat Beda over Ceolfrid meldt zijn betrokkenheid bij de opbouw van Wearmouth en het feit dat hij Biscop op één van diens reizen naar Rome heeft begeleid.²⁵¹ Over alle daaraan voorafgaande gebeurtenissen in Ceolfrids leven zwijgt Beda in alle talen. Daarvoor is een aantal argumenten aan te voeren. Uit de *HA* blijkt duidelijk dat het voor Beda van groot belang is dat zijn klooster en de abten ervan worden geplaatst in de traditie van Rome.²⁵² Dat Ceolfrid een broer heeft gehad die leefde in de Ierse traditie en die later ook naar Ierland is afgereisd past daar niet in, evenmin als het feit dat de opvolging van deze Cynefrid op basis van familiebanden is geschied. De abt Tunbert was immers een familielid van Ceolfrid en dus ook van zijn broer Cynefrid.²⁵³ De kwestie van de opvolging van de abten is een aspect dat in Beda's werk veel nadruk krijgt. Wanneer Biscop vanaf zijn sterfbed de monniken toespreekt, komt dit onderwerp expliciet ter sprake²⁵⁴ en ook in zijn Brief aan Egbert spreekt Beda zijn verontrusting uit over de manier waarop de opvolging van de abten wordt geregeld.²⁵⁵

Een tweede argument waarom Beda bepaalde delen van de geschiedenis niet noemt in zijn werk, heeft mogelijk te maken met zijn houding ten opzichte van bisschop Wilfrid. Een aantal historici²⁵⁶ heeft aangetoond dat Beda met betrekking tot Wilfrid in zijn teksten een nogal selectief beleid gevoerd heeft. Hij schrijft niets over de periode die Ceolfrid doorbracht in de kloosters Gilling en Ripon die onder Wilfrid ressorteerden. Ook het feit dat Biscop kennelijk eerst toestemming aan Wilfrid heeft moeten vragen om Ceolfrid te mogen aanstellen in Wearmouth, blijkt niet

²⁵⁰ McClure, 'Beda and the Life of Ceolfrid', p.73; G.H. Brown, *Beda the Venerable*, p.82.

²⁵¹ *HA*, c.7

²⁵² zie hoofdstuk 2 over Benedict Biscop, onder III.A.

²⁵³ Overigens is bekend dat de abt Eosterwine een familielid is van Benedict Biscop en dat feit wordt door Beda niet verzwegen! (*HA*, c.8)

²⁵⁴ *HA*, c.11

²⁵⁵ Bede, *Letter to Egbert*, p.471.

²⁵⁶ Walter Goffart in: *The Narrators of Barbarian History (AD 550-800)*, pp.235-328; Simon Coates, 'Ceolfrid', pp.69-86.

uit Beda's *HA*.²⁵⁷ Evenmin blijkt uit de *HA* dat Ceolfrid moeilijkheden heeft ondervonden in Wearmouth tijdens Biscops afwezigheid, dat hij om die reden zijn post heeft verlaten en is teruggegaan naar Ripon en dat hij daar pas later, op aandringen van Biscop, weer is teruggekeerd. Ian Wood schrijft dat Beda 'appears to have reduced the role played by Ceolfrid'²⁵⁸ en dat het daarbij ging om het aanzien van Wearmouth-Jarrow. Beda achtte het kennelijk noodzakelijk om een zo mooi mogelijk beeld te scheppen van de daar heersende monastieke rust, maar door dat te doen heeft hij waarschijnlijk wel een grote hoeveelheid problemen verhuld.

Door Ceolfrids geschiedenis vóór Biscops dood te negeren, minimaliseert Beda ook zijn aandeel in de stichting van Jarrow. Op de -nog steeds aanwezige- gedenksteden in de kerk van Jarrow, is het Ceolfrid die genoemd wordt als stichter van die kerk:

'Dedicatio basilicae S[an]c[t]i Pauli VIII K[a]l[endas] Mai[as]
Anno XV Ecfridi re[gis]
Ceolfridi abb[atis], eiusdemq[ue] eccles[iae] D[e]o auctore
Conditoris, anno IIII'²⁵⁹

Dat is ook conform de tekst van de *VCA*: 'quod opus sibi iniunctum Ceolfridus strenuosissime perfecit'.²⁶⁰ In de *HA* noemt Beda aanvankelijk alleen Biscop als stichter van Jarrow,²⁶¹ later betreft hij Ceolfrid er wel bij en vermeldt dat 'Ceolfrid het klooster van St. Paul stichtte, voltooide en bestuurde (...) in opdracht en met hulp van Benedict Biscop'.²⁶² Uit deze tekst spreekt wel Ceolfrids betrokkenheid bij de stichting van Jarrow, maar hij handelt in opdracht van en is dus ondergeschikt aan Biscop. Op de gedenksteden van Jarrow wordt de naam van Benedict Biscop niet genoemd en ook dat is op zijn minst opvallend. Het is heel goed mogelijk dat Benedict Biscop ten tijde van de stichting van Jarrow in Rome was en het werk heeft overgelaten aan Ceolfrid. Dat zou ook de reden kunnen zijn dat Beda Ceolfrids aandeel in de geschiedenis heeft geminimaliseerd. Daarmee verdoezelt hij namelijk 'the less than satisfactory image of a non-resident abbot, founding a monastery at Jarrow for the king, through the agency of a delegate'.²⁶³ Dit is dus ook weer een aanwijzing voor de al eerder genoemde veronderstelling dat Beda Biscops afwezigheid wil rechtvaardigen.²⁶⁴ Beda wilde, met andere woorden, een zo gunstig mogelijk beeld scheppen van Wearmouth-Jarrow. Daarvoor was het van belang om aan te tonen dat het dubbelklooster zich hield aan de traditie van Rome. Ook probeert Beda zijn klooster buiten de politieke onrust te houden die in de eerste helft van de achtste eeuw heerst in Northumbria, waarbij Wilfrid nauw betrokken is. Om die reden distantieert hij zich ook van alles wat met Wilfrid te maken heeft. Het lijkt erop dat Beda in de *HA* de rol van Ceolfrid in de geschiedenis gereduceerd heeft, om de langdurige afwezigheid van Benedict Biscop te verhullen en daarmee het feit dat diens betrokkenheid bij de stichting van Jarrow kleiner was dan van hem als abt verwacht zou worden.

2. Kloosterregels.

In het eerste deel van de *VCA*²⁶⁵ zijn nogal wat verwijzingen naar kloostergebruiken te vinden. Ik noemde al de aanstelling van Tunbert als abt van

²⁵⁷ *VCA*, c.5

²⁵⁸ Wood, *The most holy Abbot Ceolfrid*, p.18.

²⁵⁹ 'De wijding van de basiliek van St. Paulus op de 9^e dag voor de Kalendae van Mei in het 15^e jaar van koning Egfrid, en in het vierde van de abt Ceolfrid, stichter, onder het gezag van God, van dezelfde kerk'.

²⁶⁰ *VCA*, c.11: 'Ceolfrid heeft dit aan hem opgelegde werk met zeer grote inzet uitgevoerd'.

²⁶¹ *HA*, c.7

²⁶² *HA*, c.15: 'iubente pariter et iuvante Benedicto, monasterium beati Pauli apostoli (...) fundavit, perfecit, rexit'.

²⁶³ Wood, *The most holy Abbot Ceolfrid*, p.10

²⁶⁴ zie hoofdstuk 2, onder IV., p.25.

²⁶⁵ c. 1-9

Gilling, na het vertrek van Ceolfrids broer Cynefrid. Deze benoeming op grond van familiebanden is niet conform de op Rome geïnspireerde kloosterregels waarmee Benedict Biscop tijdens zijn reizen in aanraking is gekomen. Er golden in Gilling kennelijk andere regels, die mogelijk berustten op Ierse tradities, zeker waar het de opvolging van de abten betreft. Mogelijk is dat er de reden van dat Beda, die vóór alles wil laten zien dat de abten van Wearmouth-Jarrow zich op Rome richten, het voorval in Gilling niet noemt in de *HA*.

In de *VCA* wordt verteld dat Ceolfrid in het klooster Ripon geruime tijd het beroep van bakker heeft uitgeoefend en dat hij behalve (meel) zeven, de oven aansteken en reinigen en brood bakken, zich ook beijverde om de rituelen van het priesterschap te leren en uit te voeren.²⁶⁶ Deze combinatie van werken en religieuze activiteiten is weer wel in overeenstemming met Rome en met de Regel van Benedictus, waarin staat dat ledigheid de vijand van de ziel is [*otiositas inimica est animae*]²⁶⁷ en dat het noodzakelijk is dat de monniken zowel met hun hoofd als met hun handen werken, omdat een ware monnik leeft van het werk van zijn handen, zoals ook zijn voorvaderen en de Apostelen dat deden.²⁶⁸ Dit *ora et labora* kan echter ook gezien worden als een voorbeeld van nederigheid: edelen die de gelofte van armoede afleggen, monnik worden en zich bezighouden met handwerk. *Humilitas* is een kwaliteit die Beda benadrukt en prijst bij de Ieren, zoals bijvoorbeeld in de geschiedenis van Aidan,²⁶⁹ maar *humilitas* is ook een pijler van het kloosterleven volgens de Regel van Benedictus.

Er is nog een voorbeeld van bekendheid met de Romeinse kloosterregels in de *VCA* en wel in het al eerder besproken gedeelte waarin wordt beschreven dat na een pestepidemie Ceolfrid en een kleine jongen de enige overlevenden zijn. Ceolfrid draagt er zorg voor dat het dagelijks zingen van de psalmen gewoon blijft doorgaan, maar tijdens de vespers en de metten doet hij dat zonder de erbij horende antifonen. Later komt Ceolfrid op deze beslissing terug. In de Regel van Benedictus staat dat het toegestaan is om de antifonen weg te laten, wanneer de congregatie klein is en dit lijkt alleen te verwijzen naar de tertsen, sexten en nonen. Iets verder in de tekst geeft de Regel van Benedictus aan dat het is toegestaan om de volgorde van psalmen bij het zingen te veranderen, mits het gehele psalter van honderdvijftig psalmen iedere week gezongen wordt en daarmee steeds wordt begonnen tijdens de zondagse metten.²⁷⁰

Een aantal passages in de tekst van zowel de *VCA* als de *HA* wijzen er dus op dat de Regel van Benedictus soms van toepassing, maar in elk geval bekend was in het klooster van Beda. Er gold daar een 'regula mixta', samengesteld uit de regels van zeventien kloosters die Biscop bezocht tijdens zijn reizen.²⁷¹ De Regel van Benedictus heeft daarvan zeker deel uitgemaakt.

B. REIZEN

Ceolfrid is minder op reis geweest dan zijn voorganger Benedict Biscop. Hij heeft Biscop begeleid op diens vijfde reis naar Rome. Aan dat feit wordt in de literatuur maar weinig aandacht besteed. Het meeste wat over deze reis, die heel veel heeft opgeleverd bekend is, wordt in de tekst gerelateerd aan Benedict Biscop. Aan

²⁶⁶ *VCA*, c.4: 'non pauco pistoris officium tenens, inter cribrandum, clibanumque accendendum mundandumque, et panes in eo coquendos, presbiteratus caeremonias sedulus discere simul et exercere non omisit'.

²⁶⁷ Regel van Benedictus, c.48.

²⁶⁸ *ibidem*

²⁶⁹ *HE*, III.5

²⁷⁰ Regel van Benedictus c.18:22-3; Patrick Wormald in *Famulus Christi*, p.143-4.

²⁷¹ *HA*, c.11

Ceolfrids tweede en laatste reis daarentegen is juist heel veel aandacht besteed. Hunter Blair schrijft dat er 'Save perhaps for the death of Bede himself', geen voorval is 'in Anglo-Saxon history before the days of Alfred the Great which has been described in such vivid detail as the departure of Ceolfrith from his monastery'.²⁷²

1. Ceolfrids eerste reis naar Rome.

Ceolfrids eerste reis naar Rome maakt hij, zoals al gezegd, samen met Benedict Biscop. Aan dat feit wordt door Beda niet veel aandacht besteed. In de *HE* komt het ter sprake in het hoofdstuk over Johannes de aartscantor. Daar staat dat Biscop naar Rome is gegaan met zijn medewerker, vriend en opvolger Ceolfrid.²⁷³ In de *HA* noemt Beda Ceolfrids naam niet eens bij het verslag van Biscops vijfde reis,²⁷⁴ maar wel in verband met de stichting van Jarrow. Daar staat dat hij met Biscop naar Rome is gegaan, 'op een daarvoor geschikt tijdstip en zowel vanuit de wens om de nodige informatie te verkrijgen als uit verering'.²⁷⁵ Verder noemt Beda Ceolfrids eerste reis naar Rome nog eenmaal en wel wanneer hij vertelt dat deze aan het eind van zijn leven het plan heeft opgevat om nogmaals de heilige plaatsen te bezoeken van de apostelen in Rome, 'ubi iuvenis cum Benedicto fuerat'.²⁷⁶

De auteur van de *VCA* geeft ook maar weinig informatie over deze gebeurtenis. 'Ceolfrid ging met hem mee (...)'²⁷⁷ staat er en dat ze in Rome veel te weten komen over de kerkelijke leer. 'Wel wordt de komst van de aartscantor Johannes hier nog genoemd, maar dat is dan ook alles met betrekking tot Ceolfrids eerste reis naar Rome.

2. Ceolfrids tweede en laatste reis naar Rome.

Deze reis wordt zowel in de *HA* als in de *VCA* tot in details beschreven.²⁷⁸ In het voorjaar van het jaar 716 besluit Ceolfrid om nogmaals naar Rome te reizen om daar, in de nabijheid van de graven van de eerste apostelen, zijn laatste dagen door te brengen. Hij is dan -schrijft Beda- vierenzeventig jaar oud, heeft gedurende zevenenveertig jaar het ambt van priester bekleed en gedurende vijfendertig jaar dat van abt. Zijn leeftijd en zijn tanende gezondheid hebben hem dit besluit doen nemen. Hij acht zichzelf niet langer in staat om een goede abt te zijn en het is zijn mening dat een jongere en fittere man zijn plaats moet gaan innemen.²⁷⁹ Met betrekking tot Ceolfrids vertrek herinnert de auteur van de *VCA* aan de overeenkomst met zijn broer Cynefrid, 'die ook de veiligheid van het klooster heeft verlaten om zich te wijden aan het contemplatieve leven en die zijn vaderland verruild heeft omwille van God voor een vrijwillige ballingschap'.²⁸⁰ In de *HA* wordt de relatie met Cynefrid niet genoemd. Pas in een laat stadium stelt Ceolfrid de monniken van zijn plannen in kennis. Hij maakt zich namelijk bezorgd dat hij zal sterven voordat hij in Rome arriveert en hij wil voorkomen dat hij pas later kan vertrekken omdat mensen hem op het laatst nog iets zullen gaan schenken en hij dan niet meer de tijd zal hebben om daar een gunst tegenover te stellen als tegenprestatie, zoals hij dat gewend is.²⁸¹ Het lijkt wel alsof Ceolfrid een voorgevoel heeft van zijn naderend einde, iets wat hem wel een 'sign of saintliness'²⁸² geeft, maar wat het naderend vertrek ook in een sfeer van grote

²⁷² Hunter Blair, *The World of Bede*, p.190.

²⁷³ *HE*, IV.18

²⁷⁴ *HA*, c.7

²⁷⁵ *HA*, c.7: 'et cum eo tempore congruo Romam discendi necessaria simul et adorandi gratia adierat'.

²⁷⁶ *HA*, c.16: 'waar hij in zijn jeugd met Benedictus was geweest'.

²⁷⁷ *VCA*, c.10: 'comitatus est Ceolfridus euntem'

²⁷⁸ *HA*, c.16-23; *VCA*, c.21-40

²⁷⁹ *HA*, c.16; *VCA*, c.21

²⁸⁰ *VCA*, c.21: 'imitatus exemplum fratris sui Cynefridi, qui (...) studio vitae contemplativae monasterii curam reliquit, et patriam propter Dominum spontaneo mutavit exsilio'.

²⁸¹ *HA*, c.17; *VCA*, c.22

²⁸² Michael Gleason, *Bede and his Fathers*, p.231.

gehaastheid plaatst. Ceolfrid geeft geen ander gehoor aan dit voorgevoel dan dat hij zijn vertrek zorgvuldig voorbereidt, zonder de anderen daarin te betrekken. Het schip waarmee de reis gemaakt zal gaan worden ligt al klaar, evenals de geschenken om mee te nemen naar Rome en hij heeft een lijst opgesteld met de namen van degenen die met hem mee zullen reizen.

Zijn besluit brengt grote consternatie teweeg bij de monniken, die huilend aan zijn voeten vallen en hem smeken hen niet in de steek te laten. Dat heeft tot gevolg dat hij gedurende die dag nog bij hen blijft. De volgende dag gaat hij naar Jarrow, om de monniken daar te informeren. Hij brengt er de nacht door en gaat dan, in alle vroegte, weer terug naar Wearmouth. Het is donderdag 4 juni en nadat de mis gevierd is in zowel de kerk van St. Petrus als van de H. Maria²⁸³, komen allen weer bijeen in die van St. Petrus. Ceolfrid ontsteekt de wierook en vanaf het altaar geeft hij zijn zegen aan de achterblijvende monniken en hij draagt hen op om als abt iemand in zijn plaats te kiezen die dat ambt waardig is. Zowel de *HA* als ook de *VCA* verwijzen hierbij naar de voorschriften van het privilege van paus Agatho dat Biscop en Ceolfrid meebrachten uit Rome en naar de regel van de H. abt Benedictus.²⁸⁴ Het is niet helemaal duidelijk of met deze laatste Benedict Biscop bedoeld wordt of Benedictus van Nursia. Volgens mij wordt in eerste instantie Benedictus van Nursia bedoeld, maar verwijst de auteur impliciet ook naar Benedict Biscop. In beide teksten wordt dus weer de nadruk gelegd op het belang van het kiezen van een abt op basis van kwaliteit en niet op grond van familiale banden. Dan maakt Ceolfrid zich op om te vertrekken.

Het is opvallend dat de auteurs nu, zowel in de *HA* als in de *VCA*, plotseling gebruik gaan maken van de praesens-vorm.²⁸⁵ Mogelijk is de reden hiervan dat je daardoor als lezer nog nauwer bij de gebeurtenissen betrokken lijkt te raken: 'vandaar gaan ze verder, terwijl het geluid van het getreur dat iedereen maakte hoorbaar is temidden van de litanieën en ze gaan de kapel van de H. martelaar Laurentius binnen, (...),²⁸⁶ die vlakbij²⁸⁷ het dormitorium van de broeders gelegen is en de monniken volgen²⁸⁸ hem psalmzingend'. Uit de *VCA* blijkt dat de tekst van de psalmen is aangepast aan de situatie van Ceolfrid en de achterblijvers.²⁸⁹ Dan neemt Ceolfrid afscheid en waarschuwt de broeders om toch vooral de onderlinge vrede te bewaren, elkaar lief te hebben en te corrigeren overeenkomstig het Evangelie. 'Ze gaan naar de oever van de rivier'²⁹⁰ en terwijl allen in tranen zijn gaat hij aan boord van het schip. Degenen die hem zullen begeleiden op zijn reis dragen brandende toortsen met zich mee en een gouden kruis.²⁹¹ Dan steken ze de rivier over, een tastbare grens. Ceolfrid ziet de rouwende monniken die achterblijven en terwijl hij naar de mooie, maar droevige muziek luistert die klinkt, kan ook hij zijn tranen niet meer bedwingen²⁹² en hij smeekt Christus en de almachtige God om toch vooral deze groep monniken genadig te zijn en te beschermen: 'Christe, miserere illi caetui! Domine omnipotens, protege illam cohortem!'²⁹³ Aan de overkant van de rivier gaat het gezelschap weer van boord. Ceolfrid knielt voor het kruis en beklimt vervolgens zijn paard waarna hij vertrekt. Een aantal van om en nabij de zeshonderd monniken blijft achter in de

²⁸³ *VCA*, c.25

²⁸⁴ *HA*, c.16: '(...) privilegii iuxtaque regulam sancti abbatis Benedicti'; *VCA*, c.25: 'iuxta regulam sancti patris Benedicti et sui statuta privilegii'.

²⁸⁵ *HA*, c.17; *VCA*, c.25

²⁸⁶ *HA*, c.17: 'hinc fletibus universorum inter letanias resonantibus, exeunt, beati Laurentii martyris oratorium (...) intrant'.

²⁸⁷ *VCA*, c.25 vermeldt 'in', met verwijzing naar een ander handschrift waarin 'proximum' staat. *HA*, c.17 vermeldt 'quod in dormitorio fratrum erat obvium'.

²⁸⁸ *VCA*, c.25: 'sequuntur'.

²⁸⁹ *VCA*, c.25

²⁹⁰ *HA*, c.17: 'veniunt ad litus'; *VCA*, c.26: 'egrediuntur ad fluvium'.

²⁹¹ *HA*, c.17; *VCA*, c.26

²⁹² *VCA*, c.27

²⁹³ *VCA*, c.27

kloosters.²⁹⁴ The situation speaks for itself; as far as Bede is concerned, comment would be superfluous. The chapter ends.²⁹⁵

In een volgend hoofdstuk wordt nu in de *HA* beschreven dat de achterblijvende monniken uit hun midden een nieuwe abt kiezen, Hwaetbert. Dit gebeurt op de zondag na Ceolfrids vertrek, Pinksterzondag. De monniken reizen Ceolfrid achterna, die wacht op de boot die hem over de zee²⁹⁶ zal brengen en ze stellen hem van hun keuze op de hoogte. Ceolfrid bevestigt die en hij ontvangt uit handen van de nieuwe abt een aanbevelingsbrief voor de paus in Rome, waarvan Beda een groot gedeelte citeert.²⁹⁷ De auteur van de *VCA* is uitvoeriger op dit punt en treedt ook meer in detail. Zo vermeldt hij dat Hwaetbert naast de brief ook geschenken meegeeft voor de paus en geeft hij informatie over de plek waar Ceolfrid zich precies bevindt in afwachting van zijn overtocht: het klooster van Albert in een plaats die 'Carnu Vallis' heet.²⁹⁸ Deze plaats is niet nader te identificeren. Mogelijk gaat het hier om hetzelfde klooster als dat waar de vader van Willibrord heeft geleefd, aan de monding van de rivier de Humber.²⁹⁹ De *VCA* vermeldt ook dat Ceolfrid zich verheugt over de keuze van de monniken, dat hij deze bevestigt door zijn zegen eraan te geven en dat hij Hwaetbert nog aanwijzingen geeft over hoe hij zich als leider van het klooster dient te gedragen.³⁰⁰ Vervolgens wordt in beide teksten de brief van Hwaetbert aan paus Gregorius³⁰¹ integraal weergegeven, alleen staat er in de *HA* na de laatste woorden dat de brief nog een vervolg kent [*et cetera, quae epistolae sequentia continent*]³⁰² en in de *VCA* staat dat niet.

Een maand na zijn vertrek uit Wearmouth (4 juli 716) gaat Ceolfrid op het schip dat hem over de zee zal brengen en dat, voordat het de kust van Gallië bereikt, op verschillende plaatsen aanlegt, waar Ceolfrid steeds met veel eerbetoon wordt ontvangen. Ook dit is weer informatie die alleen blijkt uit de *VCA*, waar vervolgens verteld wordt dat op woensdag 12 augustus het vasteland van Gallië wordt bereikt. Daar wordt het gezelschap ontvangen door koning Chilperic die, naast geschenken, aan Ceolfrid ook aanbevelingsbrieven meegeeft voor de verdere reis door zijn koninkrijk en dat van de Lombardische koning Liudprand. Met Chilperic (ook wel Helpric of Hilperic) wordt koning Chilperic II (715-721) bedoeld, een Merovingische heerser en voormalig geestelijke uit Neustrië. Zijn naam komt voor op een lijst van koningen in een klooster-gedenkboek, het *Liber Vitae* van Durham, waarschijnlijk daterend uit de negende eeuw.³⁰³ Doel van dit soort boeken was om de namen van mensen die met bepaalde kloosters in verband konden worden gebracht, vast te leggen. Hoewel koning Chilperic II over het algemeen slecht bekend stond, had hij in Northumbria een opmerkelijk goede naam en wel in het bijzonder vanwege zijn associatie met Ceolfrid.³⁰⁴ Het is mogelijk dat dat ook de reden is dat Chilperic vermeld wordt in het *Liber Vitae* van Durham.³⁰⁵ Ook Ian Wood neigt naar deze veronderstelling. Hij schrijft dat Chilperics bemoeienissen met Ceolfrid hem in elk geval een goede pers bezorgd hebben van het klooster Jarrow en dat 'in the debate as to whether the *Liber Vitae* of Durham was a Lindisfarne or a Monkwearmouth-Jarrow manuscript, the presence of his (Chilperics) name must be treated as an indicator that the latter attribution could be the correct one'.³⁰⁶

²⁹⁴ *HA*, c.17; *VCA*, c.33

²⁹⁵ Michael Gleason, *Bede and his Fathers*, p.233.

²⁹⁶ Beda gebruikt het woord *oceanum* (*HA*, c.18), een woord dat in het klassiek latijn ook voor 'zee' werd gebruikt.

²⁹⁷ *HA*, c.19 (In *VCA* 39 staat ook het antwoord van de paus op deze brief)

²⁹⁸ *VCA*, c.29

²⁹⁹ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.192.

³⁰⁰ *VCA*, c.30

³⁰¹ Het gaat hier om paus Gregorius II (715-731).

³⁰² *HA*, c.19

³⁰³ David Rollason ed., *The Durham Liber Vitae and its context*. (Woodbridge, 2004)

³⁰⁴ Ian Wood, "Northumbrians and Franks in the age of Wilfrid", in: *Northern History*, vol. 31, (1995), p.18.

³⁰⁵ Simon Coates, 'Ceolfrid', p.69/70.

³⁰⁶ Ian Wood, "Northumbrians and Franks in the age of Wilfrid", p.18.

De gebeurtenissen van vrijdag 25 september 716 worden nu in beide teksten weer tot in detail beschreven. Ceolfrid arriveert in Langres rond negen uur in de ochtend³⁰⁷ en hij wordt gastvrij ontvangen door ene Gangwulf, 'regionum illarum domino'³⁰⁸ die hij tijdens zijn reis heeft ontmoet. Ceolfrid is onderweg ziek geworden en Gangwulf dringt aan dat hij toch vooral niet verder reist voordat hij weer gezond is. Nog diezelfde dag echter, tussen drie en vier uur in de middag, sterft Ceolfrid.³⁰⁹ In beide teksten staat dat de abt tot aan zijn dood het de hele reis heeft volgehouden om twee maal daags het volledige psalter te zingen, vanaf de dag dat hij het klooster in Wearmouth verliet tot op zijn sterfdag. Zelfs toen hij zo zwak was dat hij niet langer op zijn paard kon blijven zitten en in een draagstoel moest worden vervoerd, bezocht hij dagelijks de mis, met uitzondering van één dag waarop hij tijdens een storm op zee ronddoolde en van de drie³¹⁰ dagen voorafgaand aan zijn dood.

De volgende dag begeleidt een menigte het lichaam van Ceolfrid in processie naar zijn laatste rustplaats, aan de zuidzijde van de stad Langres. Deze menigte bestaat niet alleen uit metgezellen van de gestorven abt, maar ook uit geestelijken uit het klooster in Langres en inwoners van die stad.³¹¹ Ceolfrid wordt begraven in het klooster van Gangwulf, in een kerk die gewijd is aan de drieling martelaren Speusippis, Eleusippus en Meleusippus. Hierna gaan de wegen van Ceolfrids medereizigers uiteen. De ferme *comitatus*³¹² van tachtig volgelingen die Ceolfrid naar Gallië heeft begeleid wordt nu in wanorde gebracht. Een deel van hen gaat verder zonder hun abt en voltooit de reis naar Rome. Zij nemen de geschenken, waaronder de kostbare *Codex Amiatinus*,³¹³ met zich mee. Sommigen aanvaardden de terugreis om thuis verslag uit te brengen aan hun medebroeders van de droevige gebeurtenissen. Anderen blijven bij het graf van hun gestorven abt, 'temidden van een volk waarvan ze de taal niet verstaan'.³¹⁴ Beda lijkt hier te benadrukken hoe misplaatst de Engelse monniken in Langres zijn. Ze horen niet in Gallië, noch in Rome, ze horen in Engeland. Het is slechts de liefde voor hun abt die hen bijeen heeft gehouden. Toch lijken de rouwenden rond Ceolfrids graf een onverwachte eenheid te vormen: de Engelse monniken, de Gallische monniken en de inwoners van Langres. Tot twee maal toe wordt er gezegd dat de plaatselijke inwoners diep geraakt zijn door Ceolfrids tragische einde en door het verdriet van de achterblijvers.³¹⁵ Dit is opvallend, temeer omdat Ceolfrid voor hen niet meer dan een vreemdeling kan zijn geweest. Toch zullen ze zeker op de hoogte zijn geweest van de komst in hun midden van zo'n grote groep vooraanstaande geestelijken. Het is kennelijk Beda's bedoeling geweest om zichtbaar te maken dat de onverwachte dood van een vreemde abt zo'n plaatselijke verwarring teweeg heeft gebracht. De rouwenden rondom Ceolfrids graf lijken een nieuwe eenheid te vormen, doordat ze worden verenigd in hun gezamenlijk verdriet.

Beda eindigt zijn geschiedenis van de Engelse abten met een anticlimax. Een aantal van de Engelse monniken blijft, in bedroevende omstandigheden, achter in een klooster in Gallië. Beda plaatst het *monasterium geminum*, Wearmouth-Jarrow, dat de lichamen van Benedict Biscop, Sigfrid en Eosterwine bevat, naast het Gallische

³⁰⁷ HA, c.21; VCA, c.35: 'circa horam diei tertiam'.

³⁰⁸ VCA, c.35: 'heer van die streken'

³⁰⁹ HA, c.21: 'decima ipsius dieie hora'; HA, c.23: 'post horam nonam'; VCA, c.36: 'ipso die quo venerat, circa horam X'.

³¹⁰ HA, c.22: 'tribus ante exitum diebus'. In de VCA staat zelfs vier dagen: 'et IIIlor ante obitum suum diebus'. (c.33)

³¹¹ HA, c.23; VCA, c.36

³¹² VCA, c.34

³¹³ *Codex Amiatinus*: C. Chazelle, "Ceolfrid's gift to St. Peter: the first quire of the Codex Amiatinus and the evidence of its Roman destination." In: *Early medieval Europe*, nr. 12(2), (2003), p.129-157.

³¹⁴ HA, c.21: 'inter eos quorum nec linguam noverant'.

³¹⁵ VCA, c.36, 40

monasterium geminorum, waarin de lichamen van de martelarendrieling Speusippus, Eleusippus en Meleusippus rusten en -nu ook- dat van Ceolfrid. Zo herenigt Beda op symbolische wijze de 'verloren' abt met zijn collega's die wel in Wearmouth-Jarrow begraven liggen en hij doet dat door te benadrukken dat de beide kloosters op de een of andere manier tweelingkloosters waren.³¹⁶

Na de begrafenis trakteert Gangwulf Ceolfrids volgelingen die ervoor kozen in Langres achter te blijven, op een groots banket en hij voorziet degenen die verder reizen naar Rome, dan wel terug gaan naar Engeland, van gidsen en provisie voor onderweg. Bovendien zorgt hij dat degenen die achterblijven voldoende provisie hebben voor zolang als ze dat wensen.³¹⁷ Wat er zich na de dood van Ceolfrid rond zijn graf afspeelt, staat alleen in de VCA. Zoals niet ongebruikelijk is bij heiligen na hun dood, vervult een wonderbaarlijke geur³¹⁸ de gehele kerk op de avond na de begrafenis van Ceolfrid. Daarna verschijnt er een aanhoudend licht, zo helder als de dag, dat tot aan de nok van de kerk reikt en zich vervolgens in de richting van de hemel beweegt. Alles en iedereen wordt erdoor verlicht en degenen die het aanschouwen ervaren het alsof de engelen gekomen zijn om Ceolfrids laatste rustplaats te wijden. Bij de mannelijke inwoners van Langres ontstaat bij die gelegenheid de traditie om op verschillende tijden van de dag of de nacht te knielen in gebed op Ceolfrids graf. De auteur van de VCA besluit met te vermelden dat er ook berichten van andere tekenen [*signa*] en genezingen [*sanitates*]³¹⁹ rondom het graf bekend zijn. Het is opvallend dat de wonderen bij Ceolfrid vrijwel onmiddellijk na zijn dood worden waargenomen: hij blijkt meteen heilig te zijn.

Ook opvallend is het dat over een gebeurtenis die zo van invloed is op de omgeving als het vertrek en de dood van Ceolfrid, met geen woord wordt gerept in de *HE*, temeer daar deze hele gebeurtenis ook grote indruk heeft gemaakt op Beda zelf. Gedurende Ceolfrids laatste jaren als abt werkte Beda aan het Commentaar op het Boek Samuel. De eerste drie boeken waren klaar en in het voorwoord van het vierde boek, dat Beda opdraagt aan bisschop Acca, schrijft hij dat hij zo van streek is geraakt door Ceolfrids plotselinge vertrek, dat hij daardoor geruime tijd niet heeft kunnen werken.³²⁰

3. Reis naar Rome *in opdracht van Ceolfrid*

Beda schrijft dat Ceolfrid gedurende zijn periode als abt een aantal monniken naar Rome heeft gezonden, ten tijde van paus Sergius (687-701).³²¹ Het is onduidelijk wanneer deze reis heeft plaatsgevonden, maar het is wel bekend dat er in het jaar 701 een groep monniken uit Engeland in Rome is geweest.³²² Onder hen bevindt zich Hwaetbert, toen nog geen abt, die geruime tijd in Rome blijft en van die gelegenheid gebruik heeft gemaakt om informatie tot zich te nemen en alles te kopiëren en mee terug te nemen wat hij nuttig acht. Het is ongetwijfeld ook tijdens dit verblijf in Rome dat Hwaetbert de kunst van het schrijven, zingen, lezen en onderwijzen heeft geleerd, waaraan Beda later refereert.³²³ Over de materiële opbrengst van deze reis geeft Beda weinig informatie, alleen dat de monniken weer een privilege meekrijgen van de paus, dat later tijdens een synode wordt bevestigd door middel van

³¹⁶ Michael Gleason, 'Beda and his Fathers', p.234/5.

³¹⁷ VCA, c.38

³¹⁸ VCA, c.40: 'Flagrantia miri odoris'.

³¹⁹ VCA, c.40

³²⁰ Beda, In Primam Partem Samuhelis IV, in: D. Hurst, ed., *Bedae Venerabilis Opera*, pars II, 'Opera Exegetica', CCSL 119, (Turnhout, 1962), p.212.

³²¹ HA, c.15

³²² Beda, 'Liber De Temporibus Maior Sive De Temporibus Ratione', in: C.W. Jones, ed., *Bedae Opera De Temporibus*, The Mediaeval Academy of America, nr.41, (Cambridge, 1943), c.XLVII, r.56-65.

³²³ HA, c.18

ondertekening door de aanwezige bisschoppen en door koning Aldfrid persoonlijk.³²⁴ In de VCA wordt daar nog aan toegevoegd dat Ceolfrid ervoor zorgt dat er weer een ruime voorraad paramenten mee terug komt uit Rome en dat hij de collectie boeken die door hemzelf dan wel door Biscop zijn meegebracht aanzienlijk heeft vergroot.³²⁵ De traditie van Benedict Biscop wordt dus kennelijk door Ceolfrid voortgezet. Daarbij is het wel opvallend dat dit alles slechts in opdracht van Ceolfrid gebeurt en dat hij er niet zelf op uit is getrokken.

Concluderend kan gezegd worden dat over Ceolfrids eerste reis naar Rome, in gezelschap van Benedict Biscop, weinig meer bekend is dan wat in de bronnen over Biscop staat geschreven. Aan Ceolfrids tweede en laatste reis is echter wel ruimschoots aandacht besteed; deze wordt zowel in de HA als in de VCA tot in detail beschreven. De VCA is hier en daar iets uitvoeriger, bijvoorbeeld bij het beschrijven van de reisroute, de plaatsen van ophoud en degenen die het gezelschap zo gastvrij ontvingen. Zo weten we bijvoorbeeld uit de VCA van de ontvangst door de Merovingische koning Chilperic³²⁶ en van de betrokkenheid van Gangwulf in Langres, die ook na Ceolfrids dood de monniken met zoveel zorg en gastvrijheid heeft omringd.³²⁷ Net als Beda heeft ook Ceolfrid mensen voor zich laten reizen om datgene wat hij nodig had (vanuit Rome) te laten overkomen.

IV. BEVINDINGEN EN CONCLUSIES.

*The production of not just one but two literary narratives of Ceolfrith's life and death must have been a response to a very deep sense of loss and disorder within the community, left bereft of the customary ways of remembering an essential figure in their monastic history and unable to fulfil the traditional duties in the care for the dead. The 'Vita Ceolfrithi' and 'Historia abbatum' formed Ceolfrith's literary remains, textual substitutes for his body.*³²⁸

Het is opvallend dat er twee teksten zijn over het leven van Ceolfrid, waarbij - zoals gebruikelijk bij een heilige- de nadruk ligt op diens laatste levensfase. Hierbij worden ook de minder aantrekkelijke kanten van het reizen zichtbaar, plus het feit dat het weleens niet goed kan aflopen. Ceolfrid heeft zijn laatste reis niet kunnen volbrengen. Oververmoeid en ziek komt hij in Langres aan, waar hij nog dezelfde dag sterft. Zijn lichaam wordt begraven in vreemde grond en de monniken die bij hem waren vallen in drie groepen uiteen. In de geschreven geschiedenis van Ceolfrid wordt juist heel veel aandacht besteed aan deze laatste reis, die zo slecht afliep, zowel voor de bejaarde abt als voor de monniken die hem vergezelden. Tijdens zijn leven is Ceolfrid meer in het klooster aanwezig geweest dan zijn voorganger Biscop, maar het was ook de bedoeling dat hij diens plaats zou innemen tijdens zijn afwezigheid. Ceolfrid bleef dus meer op zijn plek. Toch heeft hij nog een flink aantal attributen weten toe te voegen aan hetgeen Benedict Biscop uit Rome meebracht, waaronder talloze paramenten. Bovendien, zo schrijft Beda, heeft Ceolfrid de bibliotheek van het dubbelklooster maar liefst verdubbeld. Om al deze attributen te verkrijgen is Ceolfrid niet zelf naar Rome gereisd. In plaats daarvan stuurde hij anderen erop uit, zoals ook Beda dat deed om de nodige informatie voor zijn boeken te verkrijgen.

³²⁴ HA, c.15

³²⁵ VCA, c.20: 'Nam et vasis, quae ad aecclesiae vel altaris officium pertinent, copiosissime ditavit; et bibliothecam, quam de Roma vel ipse, vel Benedictus adtulerat, nobiliter ampliavit'

³²⁶ VCA, c.32.

³²⁷ VCA, c.38.

³²⁸ Catherine Cubitt, 'Monastic memory and identity in early Anglo-Saxon England', p.271.

Het plotselinge vertrek van Ceolfrid heeft grote consternatie teweeg gebracht bij zijn mede-moenniken. Ze smeken hem om hen toch vooral niet in de steek te laten, maar hij is onverbiddelijk. Ook Beda moet geschokt geweest zijn. Ceolfrid was als een vader voor Beda, in vele opzichten. "When the father left, he broke his son's heart."³²⁹ Het is bekend dat door het verlies van Ceolfrid Beda maandenlang van streek is geweest en niet heeft kunnen schrijven. Maar behalve overmand door verdriet, is hij misschien ook door boosheid overmand! Waarom moest Ceolfrid sterven tussen vreemden? Waarom wilde hij niet in Beda's omgeving sterven? Dit zijn de vragen die Ceolfrid niet onder ogen heeft willen zien en dat feit kan heel goed de reden geweest zijn dat hij zijn plannen voor zich heeft gehouden tot op het laatste moment. Het is mogelijk dat Beda, door de manier waarop hij Ceolfrid portretteert, diens gedrag heeft willen vergoelijken. Biscop was veel afwezig als abt, maar door dat vele reizen maakte hij het voor Beda mogelijk om te worden die hij geworden is. Beda heeft aangetoond dat Biscops reizen niet voor niets zijn geweest. Ceolfrid laat zijn klooster en de monniken achter en ging op reis. Vervolgens sterft hij en wordt begraven, ver verwijderd van allen die hem liefhebben. De abt Hwaetbert heeft de overblijfselen van zijn voorgangers Sigfrid en Eosterwine in hetzelfde graf geplaatst als van Benedict Biscop, de eerste abt van Wearmouth-Jarrow. Maar Hwaetbert is niet bij machte om dit ook te doen met het lichaam van Ceolfrid. Daartoe is alleen Beda in staat. Hij is het die Ceolfrid herenigt met zijn voorgangers en met Wearmouth-Jarrow, en daarmee toont hij aan dat hij hem vergeven heeft.³³⁰

Een ander opvallend punt in de tekst is dat er ook hier weer veel aandacht besteed wordt aan de wijze waarop de opvolging van de abten wordt geregeld, waarbij wederom de nadruk ligt op het feit dat een abt niet op basis van familiebanden mag worden aangesteld, maar uitsluitend op grond van zijn kwaliteiten. Het is heel wel mogelijk dat de broer van Benedict Biscop, die door Beda genoemd wordt in de kwestie van de opvolging, een grotere rol heeft gespeeld dan uit de bronnen naar voren komt. Het dubbelklooster Wearmouth-Jarrow had een grote hoeveelheid grond in bezit. In de *Homilie* gaat Beda uitvoerig in op de manier waarop deze grond door de koning, uit zijn eigen bezit, aan het klooster is geschonken. Het is mogelijk dat Beda zijn woorden met opzet zo zorgvuldig heeft gekozen. Hij heeft zich wel vaker bezorgd uitgelaten over het oneigenlijke gebruik van kloostergronden. Misschien wilde Biscops slechte broer, na Biscops dood, doen voorkomen dat de grond van Wearmouth-Jarrow door de koning aan zijn familie was toegezegd en maakte hij om die reden aanspraak op het gebied.³³¹

Zoals Clare Stancliffe heeft betoogd was Wearmouth-Jarrow 'impeccably Roman'³³² en Ceolfrid was afkomstig uit het klooster Ripon, waar hij door Wilfrid persoonlijk tot priester was gewijd. Tegelijkertijd had Ceolfrid echter ook goede contacten met Adamnán, abt van Iona³³³ en met het naburige, ook op Ierse leest geschoede, klooster Lindisfarne. Dit laatste wordt onder andere zichtbaar in het feit dat Beda opdracht kreeg om een proza versie te maken van de *Vita* van de H. Cuthbert. Ook bij de totstandkoming van de *Lindisfarne Gospels* moet er sprake geweest zijn van samenwerking tussen de beide kloosters.³³⁴ In dat licht is het op zijn minst opvallend dat Beda de verwantschap van Ceolfrid met de Ierse georiënteerde Cynefrid weglaat uit zijn geschiedenis. Hij schrijft echter ook niets over het feit dat

³²⁹ Michael Gleason, 'Beda and his Fathers', p.236.

³³⁰ idem, p.235/6.

³³¹ Wood, *The most holy Abbot Ceolfrid*, p.11.

³³² Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid, and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.22.

³³³ HE, V.21.

³³⁴ Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid, and the Irish*, p.22; P.Hunter Blair, *The World of Bede*, p.189.

Ceolfrid zijn opleiding kreeg in een klooster dat onder leiding stond van de zo streng in de (Romeinse) leer zijnde Wilfrid. In het volgende hoofdstuk ga ik nader in op Wilfrid en op de rol die hij heeft gespeeld in de geschiedenis van Beda en de zijnen.

HOOFDSTUK 4 - WILFRID

stormy petrel ³³⁵

I. INLEIDING.

Zoveel reizen als Benedict Biscop heeft ook Wilfrid niet gemaakt, maar wel meer dan Ceolfrid. Het zijn er vier, waarvan drie naar Rome. Ik heb zoveel mogelijk geprobeerd om mij, ook in dit hoofdstuk, te beperken tot de reizen op zichzelf. In het geval van Wilfrid was dat niet altijd even gemakkelijk, omdat zijn reizen vaak een gecompliceerde voorgeschiedenis hadden en nogal wat gevolgen in de periode dat hij weer terug was in Engeland. De motieven van Wilfrids reizen wijken in een aantal gevallen af van die van de andere twee hierboven beschreven abten. Hoewel ook Wilfrid aanvankelijk uit 'Bildungshunger und wissenschaftlicher Neugier'³³⁶ reisde, hadden zijn latere reizen een heel andere aanleiding. Er is over Wilfrid meer gezegd en te zeggen dan over Benedict Biscop en Ceolfrid en zijn reizen kunnen niet besproken worden zonder ook aandacht te schenken aan de achterliggende oorzaken en omstandigheden, die hun oorsprong vinden in de politieke situatie van zijn tijd.

Wilfrids jonge jaren tonen nogal wat overeenkomst met die van Benedict Biscop en Ceolfrid. Ook Wilfrid is van adellijke afkomst, ook Wilfrid brengt een deel van zijn jeugd door aan het hof in Northumbria van koning Oswiu en koningin Eanfled en ook Wilfrid zegt op jonge leeftijd het wereldse leven vaarwel en kiest voor het monastieke leven.³³⁷ Hij verblijft enige tijd in het klooster Lindisfarne, maar dan ontstaat bij hem de wens om naar Rome te reizen en een bezoek te brengen aan het graf van de apostel Petrus. Na de missie van paus Gregorius kwam er 'a modest traffic in letters and pilgrims'³³⁸ op gang vanuit Engeland naar Rome. Wilfrid en Benedict Biscop waren de voorlopers van deze traditie waarin geestelijken, maar ook koningen³³⁹ naar Rome reisden om een bezoek te brengen aan de heilige stad. Wilfrid is achttien jaar oud wanneer hij vertrekt. Samen met Benedict Biscop reist hij naar Rome, een reis die onderbroken wordt in Lyon. In Rome komt Wilfrid in contact met Bonifatius, raadgever van de paus, door wie hij wordt geïnformeerd over de vele kerkelijke voorschriften en regels die hij niet in zijn eigen land heeft kunnen leren, waaronder de Romeinse berekening van de Paasdatum. Wilfrid reist niet rechtstreeks terug naar zijn geboorteland, maar hij verblijft nog drie jaar in Lyon, waar hij de tonsuur ontvangt.

Weer terug in Engeland is Wilfrid een tijdlang abt van het klooster Ripon, dat hem geschonken wordt door koning Alhfrid. Dat hij ook werkelijk abt is geweest weten we alleen uit de VW.³⁴⁰ Beda schrijft wel dat hij Ripon geschonken krijgt uit vriendschap van koning Alhfrid, maar niet dat hij er ook tot abt wordt benoemd. Hij meldt alleen dat Wilfrid in die tijd in datzelfde klooster door Agilberht tot priester wordt gewijd.³⁴¹ Tijdens de synode van Whitby in 664 heeft Wilfrid een belangrijke rol gespeeld als woordvoerder van de 'Romeinse' partij. Na Whitby reist hij naar Parijs, waar hij tot bisschop wordt gewijd. Ook in die functie houdt hij zich nog bezig met de

³³⁵ Vert.: (lett.): stormvogeltje; (fig.): onrustzaaier. Apud: David Pelteret, 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?', in: Joyce Hill, Mary Swan eds., *International Medieval Research; The Community, the Family and the Saint, Patterns of Power in Early Medieval Europe*, (Turnhout 1998), p.159.

³³⁶ Lutz von Padberg, 'Missionare und Mönche', in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Vol. 3, afl.2 (2000), p.150.

³³⁷ Ik heb me bij de nu volgende korte levensbeschrijving van Wilfrid grotendeels gebaseerd op Beda's *HE*; wanneer ik daarvan afwijk geef ik dat aan.

³³⁸ Joseph H. Lynch, *The Medieval Church*, (Edinburgh, 1992), p.51.

³³⁹ zie Clare Stancliffe, 'Kings who opted out', in: P. Wormald, D. Bullough, R. Collins, eds., *Ideal and Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill*. (Oxford, 1983), p.154-176.

³⁴⁰ VW, c.8: '.et abbas ordinatus est'. 'rex sanctum Wilfrithum abbatem diligerat'.

³⁴¹ *HE*, V. 19

organisatie van de kloosters en kerken, zowel van buiten (bouw) als van binnen (regelgeving). Ook het klooster Hexham, op grond hem geschonken door koningin Æthelthryd, wordt door Wilfrid gesticht en toevertrouwd aan bisschop Acca.

In de tweede helft van zijn leven keert zich het tij voor Wilfrid. Er ontstaat veel onenigheid met de koningen, onder andere met koning Egfrid naar aanleiding van diens echtgenote Æthelthryd.³⁴² Deze dame, ook wel Audrey genoemd, weigert -uit religieuze overwegingen- om met de koning het bed te delen, een besluit waarin Wilfrid haar van harte steunt. Dit nu wordt hem door de koning niet in dank afgenomen en er wordt wel beweerd dat dit de aanleiding is geweest voor de problemen tussen Egfrid en Wilfrid.³⁴³ Tot twee keer toe reist Wilfrid naar Rome om zijn beklag te doen bij de paus, tot twee keer toe wordt hij in het gelijk gesteld. De gezaghebbers in Northumbria nemen dat echter niet altijd even serieus. Wilfrid wordt een aantal keren verbannen en hij brengt zelfs een tijdlang door in de gevangenis. Pas op het laatst van zijn leven herstelt zich het evenwicht. Wilfrid sterft in het jaar 709/10, in één van zijn kloosters in Oundle (een plaats in het tegenwoordige graafschap Northamptonshire). Zijn lichaam wordt overgebracht naar het klooster Ripon, waar het ook wordt begraven.

'If there were popularity stakes for the story of the Anglo-Saxon conversion to Christianity', schrijft Henry Mayr-Harting, 'they would not be won by Wilfrid'.³⁴⁴ Wilfrid is een zeer omstreden figuur geweest, wiens leven wordt gekenmerkt door veel dynamiek. Goffart noemt hem 'a giant in the making of the English Church'³⁴⁵, Eric John 'few peoples favourite saint'³⁴⁶ en D.H. Farmer 'a man who did not fit in, who divided the Church as well as building it up'.³⁴⁷ Er is veel geschreven over Wilfrid, zowel in de secundaire literatuur als in de primaire bronnen. Zo besteedt Beda bijvoorbeeld in de *HE* beduidend meer aandacht aan Wilfrid dan hij doet aan de twee abten van Wearmouth-Jarrow. Daarvoor kan een aantal redenen genoemd worden: ten eerste Wilfrids prominente aanwezigheid tijdens de synode van Whitby, waar uitspraak wordt gedaan inzake de controverse over de verschillende berekeningen van de Paasdatum. Dit is een onderwerp dat Beda na aan het hart ligt: hij heeft er veel en uitvoerig over geschreven.³⁴⁸ Een tweede reden voor het feit dat Beda nogal wat aandacht besteedt aan Wilfrid kan verband houden met de manier waarop hij hem omschrijft in de *HE*: 'qui primus inter episcopos qui de Anglorum gente essent, catholicum vivendi morem ecclesiis Anglorum tradere didicit'.³⁴⁹ Zoals bleek in de vorige twee hoofdstukken, hecht Beda grote waarde aan Rome en aan de Romeinse, katholieke, traditie.

Walter Goffart heeft nog een geheel eigen visie op de reden van Beda's aandacht voor Wilfrid. Hij betoogt dat Beda de *HE* onder andere geschreven heeft 'to supersede the rival accounts'³⁵⁰ en dan met name als reactie op de *VW* waarin Wilfrids veroordeling van de Ieren tot uitdrukking komt.³⁵¹ Het is bekend dat Beda grote bewondering had voor de Ieren. Uit de *HE* blijkt duidelijk zijn 'affection for the Irish in general and in particular for those Irish monks from Iona who had converted his native

³⁴² *HE*, IV.19.

³⁴³ *HE*, IV.19, 'Loeb Classical Library', Volume II, p.104, noot 2: 'hence came Egfrid's enmity to Wilfrid'.

³⁴⁴ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.129.

³⁴⁵ Walter Goffart, *Narrators*, p.258; W. Goffart, 'The *Historia Ecclesiastica*: Bede's Agenda and Ours', in: *Haskins Society Journal*, nr. 2, (1990), p.37: "Wilfrid was the giant of Christianity in England".

³⁴⁶ Eric John, 'The Social and Political Problems of the early English Church', in: *Anglo-Saxon History: Basic Readings*, David A.E. Pelteret ed., (New York, 2000), p.23.

³⁴⁷ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', in: D.P. Kirby ed., *Saint Wilfrid at Hexham*, (Newcastle, 1974), p.35.

³⁴⁸ *HE*, III.25; *De temporum ratione liber includens chronica maiora; De temporibus liber includens chronica minora*. Ed. C.W. Jones and T. Mommsen. CCSL 123B, 123C. (Turnhout, 1977, 1980)

³⁴⁹ *HE*, IV.2: 'de eerste Engelse bisschop die aan de engelse kerken de 'katholieke' manier van leven leerde'.

³⁵⁰ Walter Goffart, *Narrators*, p.328.

³⁵¹ Walter Goffart, *Narrators*, § 5: 'The Abasement of Bishop Wilfrid', p. 307-324.

Northumbria'.³⁵² Wilfrids speech tijdens de synode van Austerfield, zoals weergegeven door Stephanus in de *Vita* van Wilfrid,³⁵³ laat zien dat hij andere opvattingen had over de bijdrage van de Ieren aan de ontwikkeling van het Christendom in Engeland. Wilfrid beschuldigt de Ieren ervan dat ze giftige kiemen hebben gezaaid [*Scotticae virulenta plantationis germina*] in plaats van 'the tender plant established by the Roman missionaries to Deira in the 620s'.³⁵⁴ Wilfrids opvattingen met betrekking tot de Ieren, zoals verwoord door Stephanus van Ripon, staan dus haaks op die van Beda!

II. BRONNEN.

Zo omvangrijk als de hoeveelheid secundaire literatuur over Wilfrid is, zo beperkt is het aantal bronnen. Naast Beda's *HE* is de voornaamste bron van informatie de *VW*, geschreven kort na Wilfrids dood in 709/10³⁵⁵ door de monnik Stephanus van het klooster Ripon. Deze tekst heeft veel hagiografische kenmerken en wordt dan ook veelvuldig gekwalificeerd als 'partisan'.³⁵⁶ Toch gebruiken veel historici voor de geschiedenis van Wilfrid de *VW* als bron en omschrijft Eric John de tekst zelfs als 'a full, and by the standards of the time, good, biography of Wilfrid'. Ook Mayr-Harting baseert de korte levensbeschrijving waarmee hij zijn hoofdstuk over Wilfrid inleidt in *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England* op de *VW*, dat hij weliswaar 'a highly partisan document' noemt, maar ook 'the work of a contemporary who knew his subject well'.³⁵⁷ D.H. Farmer suggereert dat 'the modern historian (...) needs to use and criticize both Eddius and Bede'³⁵⁸, naar voorbeeld van de Middeleeuwse auteur Willem van Malmesbury (*c.1095) die een aanzienlijk deel van zijn *Gesta Pontificum* aan Wilfrid wijdt.³⁵⁹

A. *Vita sancti Wilfrithi episcopi*

Er zijn van de *VW* twee handschriften overgeleverd, beide gedateerd in de elfde eeuw: het manuscript F, dat zich bevindt in de Bodleian Library in Oxford³⁶⁰ en het manuscript C in het British Museum in Londen.³⁶¹ Samen met de anonieme *Vita Cuthberthi* en Beda's metrische versie daarvan, behoort de *VW* tot de eerste hagiografische werken van Engeland.³⁶² Het bestaan van een *Vita* over Cuthbert, die door de monniken van Ripon in zekere zin als een rivaal werd gezien van hun eigen grote stichter, heeft de gemeenschap in het klooster Ripon er waarschijnlijk toe gebracht om Stephanus opdracht te geven een *Vita* te schrijven over Wilfrid.³⁶³ De *Praefatio* van deze *Vita* is nagenoeg letterlijk overgeschreven uit de anonieme *Vita* van St. Cuthbert. Het voorwoord van de *Vita* van Cuthbert zelf is overigens ook weer een compilatie van een aantal eerdere teksten, waaronder de *Vita Antonii* van Athanasius en de *Vita* van Martinus van Tours door Sulpicius Severus. De auteur van de *VW* heeft zich dus laten beïnvloeden door de twee oudste hagiografieën van de vroege middeleeuwen, waarmee hij Wilfrid impliciet op gelijke hoogte plaatst met

³⁵² Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.1.

³⁵³ *VW*, c.47.

³⁵⁴ Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.1.

³⁵⁵ idem, Introduction, p.x/xi; Walter Goffart, *Narrators*, p.257.

³⁵⁶ *VW*; introduction Colgrave, p.XI; M.D. Laynesmith, 'Stephen of Ripon and the Bible', p. 164; H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.129; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.38.

³⁵⁷ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.129.

³⁵⁸ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.36.

³⁵⁹ *ibidem*.

³⁶⁰ MSS Fell, Vol.III. 34a-56b, (oorspronkelijk Vol.I).

³⁶¹ MSS Cotton, Vespasian, D. VI.

³⁶² *VW*, introduction Colgrave, p.IX.

³⁶³ *ibid*.

twee invloedrijke heiligen als Antonius en Martinus van Tours. Hiermee wordt meteen al de toon gezet voor deze levensbeschrijving.

De *VW*, geschreven door een monnik uit het klooster Ripon, bevat verreweg de meeste informatie over het leven en werk van Wilfrid. Over de identiteit van de auteur bestaat onduidelijkheid. De oudste getuige voor dit auteurschap is Willem van Malmesbury (1080-1142), die in zijn *De Gestis Pontificum Anglorum* 'Stephanus presbyter de Wilfrido'³⁶⁴ noemt als auteur van de *VW*. In het voorwoord van het oudste manuscript (F) zelf wordt 'Stephani presbiteri scribentis de vita sancti Wilfrithi Deo digni episcopi' vermeld als auteur. Aan het tweede overgeleverde manuscript (C) is, in een 16^e eeuwse schrijft, toegevoegd: 'per Heddium'³⁶⁵ Stephanum monachum Cantuar'.³⁶⁶ Een aanwijzing van Beda heeft aanleiding gegeven tot nadere identificatie van deze (H)Eddius Stephanus. Beda schrijft in de *HE* dat Wilfrid ene Ædde, 'cognomento Stephanus'³⁶⁷, heeft uitgenodigd om vanuit Kent naar Northumbria te komen als zangmeester. Ook in de *Vita* van Wilfrid wordt verteld dat hij een zanger genaamd Eddius heeft meegenomen vanuit Kent: 'cum cantoribus Ædde et Eonan (...) regionam suis rediens'.³⁶⁸ Van deze Ædde, of Eddius, wordt wel gezegd dat hij de auteur is van de *Vita* van Wilfrid. Niet iedereen is het daar echter mee eens, bijvoorbeeld op grond van de leeftijd van de zanger/auteur. Eddius reist met Wilfrid mee naar Northumbria in 669. Hij is dan kennelijk al meesterzanger, in welk geval hij toch op zijn minst achttien jaar zou moeten zijn.³⁶⁹ Als Wilfrid sterft (709/10) moet deze Eddius dus rond de zestig jaar zijn geweest en Kirby concludeert dat 'allowing only for a margin of five years in age and five years after Wilfrid's death for the writing of the *Life*, Eddius could have been approaching seventy when he wrote'.³⁷⁰ Goffart neemt de marges nog ruimer. Hij dateert de *Vita Wilfrithi* tussen 710 en 720 en de reis van Eddius met Wilfrid naar Kent tussen 666 en 669, waarmee hij indiceert dat Eddius 'would have had to reach advanced old age in order both to survive Wilfrid and to write about him'.³⁷¹

Kirby en Goffart spreken zich beiden uit tegen de koppeling van de zangmeester Eddius aan de monnik/auteur Stephanus en zij beperken zich tot de naam 'Stephanus' dan wel 'Stephanus van Ripon'. Ik vind de argumentatie niet echt sterk. Het is niet uitgesloten dat een hagiograaf op 'advanced old age' nog een tekst produceert.³⁷² Wanneer men echter uitgaat van de bronnen, dan vermeldt zowel Willem van Malmesbury als het oudste handschrift (F) alleen de naam Stephanus. De toevoeging (H)eddius, in het andere manuscript, is van veel later datum. Het kan dus heel goed dat die naam pas later is toegevoegd, op geleide van de geschiedenis van Eddius in Beda's *HE*. Dit lijkt mij een meer plausibele argumentatie om de naam 'Eddius' weg te laten en de auteur van de *VW* aan te duiden als 'Stephanus van Ripon', hetgeen ik ook zal doen in deze scriptie.

B. *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*

Een belangrijk deel van Wilfrids leven is door Beda beschreven in de *HE*. Hij moet daarbij de tekst van Stephanus tot zijn beschikking hebben gehad, ook al -en dat is

³⁶⁴ J.P. Migne ed., *Patrologia Latina*, (Parijs, 1896), Vol. 179, 1552.

³⁶⁵ Cursivering is van mij. (NS)

³⁶⁶ *VW*, introduction Colgrave, p.IX.

³⁶⁷ *HE*, IV.2

³⁶⁸ *VW*, 14

³⁶⁹ D.P. Kirby, 'Beda, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', in: *English Historical Review*, Vol. 98, nr. 386, (januari 1983), p.102.

³⁷⁰ *ibid.*

³⁷¹ W. Goffart, *Narrators*, p.281.

³⁷² Athanasius (295-373) *Vita Antonii* (c. 360); Eusebius (c.260-339) *Vita Constantini* (c.337); Adamnán (c. 627-704) *Vita Columbi* (697).

opvallend!- verwijst hij daar niet direct naar.³⁷³ Hij citeert niet letterlijk en hij voegt ook een aantal nieuwe details toe die hem door zijn informanten gegeven zijn. De informatie die Beda bijvoorbeeld heeft over koningin Æthelthryd kreeg hij van Wilfrid persoonlijk³⁷⁴ en weer andere gebeurtenissen van Ceolfrid³⁷⁵ en van bisschop Acca.³⁷⁶ Beda besteedt uitgebreid aandacht aan de synode van Whitby en aan de rol die Wilfrid daarin heeft gespeeld.³⁷⁷ Daarbij komt ook de kwestie van de Romeinse berekening van de Paasdatum aan de orde, een zaak die Beda na aan het hart ligt.³⁷⁸ In Boek V van de *HE* doet Beda verslag van het leven en de dood van Wilfrid. [*de vita vel obitu Wilfridi episcopi*]³⁷⁹ Daarnaast komt Wilfrid nog een flink aantal malen ter sprake in de *HE*³⁸⁰, meest in zijn functie als bisschop.

III. TEKSTANALYSE.

A. algemeen

1. Historiografie of hagiografie?

De auteur van de *VW* krijgt, in de secundaire literatuur, vaak het verwijt partijdig ('partisan') te zijn.³⁸¹ Zijn werk is dan ook wel een tekst ter meerdere eer en glorie van Wilfrid; Stephanus prijst zijn geliefde bisschop met regelmaat de hemel in. Hij omschrijft hem in vele bewoordingen en noemt hem onder meer een 'prophetam Dei'³⁸² (waar hij nog eens 'ut erat' ten overvloede aan toevoegt); verder omschrijft hij hem -in één adem- als 'een nederig en vredig man, die zich bezighield met vasten en gebeden, mild, sober, bescheiden, barmhartig, vol van Gods macht en goedgunstigheid, eerbaar, verstandig, geen wijndrinker, zowel leergierig als ook goed in staat om te onderwijzen en eerlijk en open in gesprekken'.³⁸³ De jonge Wilfrid omschrijft hij als 'gehoorzaam aan zijn ouders, door allen geliefd, knap van uiterlijk, (...) wars van de ijdele verlangens der jeugd,³⁸⁴ en 'snel in het horen en langzaam in het spreken'.³⁸⁵ Zo zijn er nog wel meer passages aan te wijzen.³⁸⁶ Colgrave schrijft dat 'Eddius' aim was to extol his patron, even if he had to twist the facts in order to do it'³⁸⁷ en Farmer stelt dat de auteur 'identifies too closely with his subject, because he presents Wilfrid as always right and his enemies as always wrong'.³⁸⁸ Dat verklaart wel het feit dat Stephanus' tekst vaak wordt omschreven als 'partisan' terwijl Beda wordt gezien als een 'more dependable authority'.³⁸⁹ Het is wel opvallend dat het woord 'partisan' zo dikwijls valt wanneer het gaat om de *VW*. De tekst lijkt toch verdacht veel op een hagiografie, al was het alleen maar door het grote aantal wonderen dat erin

³⁷³ *VW*, introduction Colgrave, p. XII; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.36; Eric John, 'The Social and Political Problems of the early English Church', p.23; D.P. Kirby, 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p. 102.

³⁷⁴ *HE*, IV.19

³⁷⁵ J.M. Wallace-Hadrill, *Bede's 'Ecclesiastical History of the English People', a Historical Commentary*, Oxford Medieval Texts, (Oxford, 1988), p.191.

³⁷⁶ *VW*, introduction, p.XII.

³⁷⁷ *HE*, III.25

³⁷⁸ *ibid.*

³⁷⁹ *HE*, V.19

³⁸⁰ *HE*, III.13; IV.2, 5, 12, 13, 15, 23, 29; V.3, 11, 24.

³⁸¹ *VW*, introduction Colgrave, p.XI; M.D. Laynesmith, 'Stephen of Ripon and the Bible', p.164; H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.129; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.38.

³⁸² *VW*, c.8:

³⁸³ *VW*, c.9: 'virum esse humilem et quietum, in ieiuniis et orationibus occupatum, benignum, sobrium, modestum, misericordem, plenum auctoritatis gratiae Dei, pudicum, prudentem, non vinolentum, docibilem et bene docentem, sermone puro et aperto'.

³⁸⁴ *VW*, c.2: 'parentibus obediens, omnibus carus, pulcher aspectu, nihil inana more puerorum cupiens'.

³⁸⁵ *ibid.*; Jacobus I.19: 'velox ad audiendum, tardus ad loquendum'.

³⁸⁶ *VW*, 8, 11, 21

³⁸⁷ *VW*, introduction Colgrave, p.XI.

³⁸⁸ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.39.

³⁸⁹ *VW*, introduction Colgrave, p.XIII.

voorkomt.³⁹⁰ Een hagiograaf schrijft toch altijd met het doel een zo gunstig mogelijk beeld te scheppen van 'zijn' heilige. Misschien wringt daar wel de schoen: wordt Wilfrid wel door iedereen als een heilige gezien? Uit het feit dat Wilfrid, die tijdens zijn leven bij nogal wat conflicten betrokken is geweest, door velen als een zeer controversieel figuur wordt gezien³⁹¹ kan worden opgemaakt dat niet iedereen hem identificeert met een heilige. Hij wordt door Stephanus wel als zodanig aangeduid: 'Vita sancti³⁹² Wilfrithi Deo digni episcopi'³⁹³ evenals door een aantal secundaire auteurs.³⁹⁴ In de literatuur wordt de VW ook als hagiografie aangemerkt.³⁹⁵ In elk geval lijkt het erop dat het doel van Stephanus eerder was om een zo positief mogelijk beeld te scheppen van Wilfrid dan een zo getrouw mogelijke weergave van de feiten te geven. Voor Beda was dat laatste echter van groot belang. Hij was over het algemeen zeer nauwkeurig met het vermelden van zijn bronnen en de *HE* is per definitie dan ook een historiografisch werk, terwijl de VW eerder een hagiografie is.

2. Bijbelverwijzingen

De VW staat vol met verwijzingen naar Bijbelpassages. Stephanus schetst Wilfrid 'in the image of an Old Testament prophet or, in the opinion of another, of a New Testament apostle'.³⁹⁶ Dat is op zich niet bijzonder in een hagiografie, maar in het geval van Stephanus valt wel een tweetal aspecten op.

Ten eerste is de VW geschreven in opdracht van bisschop Acca in de tweede helft van de 8^e eeuw, dezelfde tijd waarin Beda zijn O.T.-commentaren schreef en er zijn nogal wat overeenkomsten te vinden tussen de interpretaties van Beda en die van Stephanus in de VW.³⁹⁷ In zijn boek over Samuel schrijft Beda over de betekenis van de stenen uit Davids slinger³⁹⁸ en hij verklaart dat het terecht was dat hij de Philistijn op het voorhoofd raakte, omdat daarmee de domheid gesymboliseerd werd van degenen die verkeerde geloofsovertuigingen verkondigden. Beda wijdt vervolgens nog verder uit over het voorhoofd van de Philistijn. Stephanus gebruikt het beeld van de ongelovige die met een steen op zijn voorhoofd wordt geraakt in het gedeelte waarin hij Wilfrids ontmoeting met een groot aantal heidenen [*gentiles*]³⁹⁹ beschrijft op het strand van Sussex.

In zijn boek over Solomon's tempel schrijft Beda over de betekenis van de leeftijd van Mozes, 120 jaar.⁴⁰⁰ Stephanus schrijft dat het aantal van de heidenen in Sussex 120 is, eveneens naar het getal van Mozes' leeftijd. [*in numero Mosaicae aetatis*]⁴⁰¹

Ten tweede vergelijkt Stephanus Wilfrid regelmatig met de O.T.-profeten. Hij doet dat bijvoorbeeld in het geval van Wilfrids problemen met koningin Iurminburgh, dat hij vergelijkt met het lijden van de profeten onder het goddeloze gedrag van koningin Jezebel⁴⁰². Ook schrijft Stephanus dat Wilfrid, net als de profeet Ezechiël, op

³⁹⁰ VW, c.1, 5, 9, 13, 18, 23, 24, 37, 38, 39, 59, 66, 67.

³⁹¹ M.D. Laynesmith, 'Stephen of Ripon and the Bible', p.18; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.35.

³⁹² cursivering van mij, NS.

³⁹³ VW, praefatio, p.2.

³⁹⁴ Eddius Stephanus, *Het Leven van Sint Wilfrid*, H. Moonen ed., ('s Hertogenbosch, 1946); D.P. Kirby ed., *Saint Wilfrid at Hexham*; David Pelteret, 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?'

³⁹⁵ D.H. Farmer ed., *The Age of Bede*, (Londen, 1965/2004), introduction p.17; Ian Wood, *The Missionary Life*, (Londen, 2001), p.44.

³⁹⁶ D.P. Kirby, 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p.106, inclusief noten.

³⁹⁷ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.140.

³⁹⁸ Beda, In Primam Partem Samuhelis III, in: D. Hurst ed., *Beda's Venerabilis Opera*, pars II, 'Opera Exegetica', CCSL 119, (Turnhout, 1962), p.159/60.

³⁹⁹ VW, c.13.

⁴⁰⁰ *Beda's Venerabilis, De Templo*, C.C.S.L. 119A, D. Hurst ed., (Turnhout 1962), p.156-158.

⁴⁰¹ VW, c.13.

⁴⁰² I Koningen 18

zijn dertigste jaar gekozen werd (tot bisschop, bedoelt Stephanus hier) en hij vergelijkt de wonderen die zich afspelen rondom Wilfrid expliciet met die van Elias en Eliseus.⁴⁰³

Stephanus gebruikt dus in de VW beelden uit het O.T. en in een aantal gevallen zijn dat dezelfde beelden die Beda gebruikt in zijn exegetische werken.

3. nauwkeurigheid.

Nog een ander aspect in de tekst van Stephanus is dat de auteur niet altijd even accuraat is. Zo geeft hij bijvoorbeeld bisschop Colman de titel *episcopus metropolitanus*⁴⁰⁴ van York, terwijl deze (slechts) bisschop was van Lindisfarne.⁴⁰⁵ Ook noemt Stephanus de aartsbisschop van Lyon⁴⁰⁶ bij zijn familienaam Dalfinus hetgeen verwarring geeft met diens broer, die een seculier leider was. De naam van de aartsbisschop luidde Aunemundus.⁴⁰⁷ Hierbij moet wel gezegd worden dat Beda, die Stephanus als bron gebruikt, deze fout overneemt in de *HE*, hetgeen erop wijst dat Beda geen andere bron tot zijn beschikking heeft gehad voor deze episode in Wilfrid's leven dan Stephanus' VW.⁴⁰⁸ Eric John gaat wel erg ver en noemt Stephanus vanwege deze incorrecte weergave niet minder dan een 'barefaced liar, who cannot be trusted in the simplest matters of fact'.⁴⁰⁹ Ian Wood is wat milder in zijn oordeel. Hij omschrijft het feit dat Stephanus het soms niet zo nauw met de waarheid neemt als "Stephanus' willingness to alter a tale for effect".⁴¹⁰ Aan dat laatste zou echter -zeker in de opvatting van Walter Goffart- ook Beda zich schuldig hebben gemaakt.

4. onderlinge verschillen in de bronnen.

Op een aantal plaatsen in het verhaal wijkt de VW af van hetgeen Beda schrijft over Wilfrid in de *HE*, bijvoorbeeld in het geval van de beschrijving van Wilfrids verblijf in Sussex. Beda heeft daaraan een apart hoofdstuk gewijd.⁴¹¹ Koning Æthilwath is in die tijd koning in Sussex en volgens Beda zijn zowel deze koning, als ook zijn koningin, Eaba genaamd, reeds gedoopt maar is de rest van het volk, wanneer Wilfrid arriveert, nog heidens. 'Met instemming van, nee, eerder tot grote vreugde van de koning',⁴¹² doopt Wilfrid vervolgens de belangrijkste edelen van Sussex. De rest van het volk wordt tegelijkertijd of spoedig daarna gedoopt door een aantal priesters. Stephanus geeft een andere versie van het verhaal. Volgens hem zijn zowel de koning als de koningin nog heidens en probeert Wilfrid hen te overtuigen, 'waarbij hij hen op milde wijze overhaalt (...)'.⁴¹³ Vervolgens predikt Wilfrid -met toestemming van de koning- voor de heidense bevolking. Pas na maandenlang preken vindt hij goedkeuring in de ogen van de koning en wordt deze bekeerd en met hem vele duizenden heidenen. Ze worden allen op één dag gedoopt, 'sommigen vrijwillig, anderen echter op bevel van de koning'.⁴¹⁴ In Beda's versie van het verhaal schenkt de koning hem vervolgens een stuk land (87 *familiarum*)⁴¹⁵ in Selsey, waarop Wilfrid een klooster sticht. In de versie

⁴⁰³ Meer over Stephanus' gebruik van Bijbelse reminiscenties: H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.139-141 en M.D. Laynesmith, 'Stephen of Ripon and the Bible', p.163-182.

⁴⁰⁴ VW, c.10

⁴⁰⁵ *HE*, III.25; Zie: Eric John, 'The Social and Political Problems of the early English Church', p.24.

⁴⁰⁶ VW, c.4

⁴⁰⁷ In de Engelse secundaire literatuur die ik heb gebruikt wordt hij ook wel Annemundus genoemd.

⁴⁰⁸ *HE*, V.19; J.M. Wallace-Hadrill, *Bede's 'Ecclesiastical History of the English People', a Historical Commentary*, Oxford Medieval Texts, (Oxford, 1988), p.192.

⁴⁰⁹ Eric John, 'The Social and Political Problems of the early English Church', p.24.

⁴¹⁰ Ian Wood, 'Northumbrians and Franks', p.15.

⁴¹¹ *HE*, IV.13

⁴¹² *HE*, IV.13: 'concedente, immo multum gaudente rege'

⁴¹³ VW, c.41: 'leniter suadens, quasi lac sine dolo dedisset'

⁴¹⁴ VW, c.41: 'quidam voluntarie, alii vero coacti regis imperio'

⁴¹⁵ Stephanus gebruikt het woord 'mansio' als oppervlaktemaat, Beda gebruikt 'familia'. Beide woorden worden in het Engels als 'hide' vertaald. Colgrave geeft als definitie van een 'hide': 'de hoeveelheid land van één huishouden'. (VW, Notes, p.156)

van Stephanus schenkt de koning eerst zijn eigen gebied aan Wilfrid als bisschopszetel en voegt hij daar later nog de 87 *mansionum* aan toe.

De geschiedenis van de jarenlange droogte in Sussex, gevolgd door een hongersnood, waarbij vele mensen omkomen of zichzelf in grote getale van het leven beroven en waaraan een eind komt met de komst van Wilfrid⁴¹⁶, is een verhaal dat je eerder zou verwachten bij Stephanus dan bij Beda. Toch komt deze episode, door Beda uitgebreid beschreven, niet voor in de *VW*. Wanneer Wilfrid vele mensen heeft gedoopt valt er eindelijk, na drie jaar van droogte, regen hetgeen een vruchtbaar jaar ten gevolge heeft. Het volk verheugt zich [*exultaverunt*] -schrijft Beda- met Gods zowel innerlijke als uiterlijke genade.

Een reden voor het feit dat de geschiedenis in de *HE* in een aantal gevallen afwijkt van die in de *VW*, kan zijn dat Beda een deel van zijn informatie bij monde van Acca heeft ontvangen.⁴¹⁷ Acca was bisschop van Hexham en Stephanus zegt in verhouding weinig met betrekking tot Hexham, maar concentreert zich meer op Ripon. De beschrijving van de kerk van Hexham⁴¹⁸ bijvoorbeeld is veel korter dan van die van Ripon.⁴¹⁹ Veel van de gebeurtenissen die later in de *VW* worden beschreven vinden plaats in het klooster Ripon⁴²⁰, waar Wilfrid ook begraven is⁴²¹. Ook de witte boog van licht die volgens Stephanus een jaar na de dood van Wilfrid wordt waargenomen, wordt gezien boven Ripon.⁴²² Het zou kunnen dat Stephanus meer met Ripon verbonden is en Beda, door zijn vriendschap met Acca, meer met Hexham. Kirby spreekt zelfs van een 'Ripon-traditie' en een 'Hexham-traditie'⁴²³, waarbij Stephanus zich meer op de eerstgenoemde en Beda zich meer op de laatstgenoemde zou baseren. Dat zou ook het feit kunnen verklaren dat Beda soms een voorval vermeldt dat niet in de *VW* voorkomt, zoals bijvoorbeeld in het bovengenoemde geval van de bekeringen in Sussex. Er is echter ook een aantal voorvallen dat wél in de *VW* voorkomt, maar niet in de *HE*. Beda schrijft bijvoorbeeld niets over de synode van Austerfield⁴²⁴, waarbij Wilfrid wordt geëxcommuniceerd en die de aanleiding vormt voor zijn derde reis naar Rome. Ook Wilfrids ervaringen in de gevangenis⁴²⁵, waarin hij door toedoen van koning Egfrid belandt, komen niet voor in de *HE*. Ook hier blijkt dus weer dat Beda soms selectief is in wat hij wel en wat hij niet schrijft, net als in het geval van Ceolfrid, over wiens jeugd hij zwijgt.⁴²⁶

Kirby heeft betoogd dat de verschillende versies van Wilfrids geschiedenis niet zozeer een gevolg zijn van een verschillende mate van bewondering voor Wilfrid, maar meer van de twee verschillende tradities die als bron hebben gediend. Kirby suggereert zelfs dat er mogelijk een eerdere versie van de *VW* is geweest, die Beda tot zijn beschikking heeft gehad en dat de huidige versie pas na 731 (het jaar waarin de *HE* verscheen) zou zijn ontstaan.⁴²⁷ In het kader van dit verhaal ga ik daar niet verder op in.

Ook los van bovengenoemde redenen ligt het voor de hand dat Beda's verhaal niet identiek is aan dat van Stephanus. Hoewel Beda een zeer scrupuleus historicus was, had hij bij het schrijven van de *HE* ook zijn eigen agenda. Walter Goffart, hij is al vaker genoemd in deze scriptie, heeft daarover uitgebreid geschreven. Daarnaast moet ook vermeld worden dat Beda zijn *HE* heeft opgedragen aan Ceolwulf, koning

⁴¹⁶ *HE*, IV.13

⁴¹⁷ D.P. Kirby, 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*, p.112.

⁴¹⁸ *VW*, c.22.

⁴¹⁹ *VW*, c.17.

⁴²⁰ *VW*, c.63, 64, 66.

⁴²¹ *VW*, c.17, 66.

⁴²² *VW*, c.68.

⁴²³ D.P. Kirby, 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*, p.112.

⁴²⁴ *VW*, c.46.

⁴²⁵ *VW*, c.34.

⁴²⁶ zie hoofdstuk 3 over Ceolfrid, onder III.A.2

⁴²⁷ D.P. Kirby, 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*, p.106 e.v.

van Northumbria (729-737/8) en dat het werk vermoedelijk dus ook diende 'at least in part as a *speculum principis* for King Ceolwulf and other Anglo-Saxon rulers'.⁴²⁸

5. Beda en Wilfrid.

a. sympathie/antipathie

Er is over de gevoelens van Beda ten opzichte van Wilfrid veel te zeggen. Er wordt nogal eens beweerd dat Beda een antipathie zou hebben gehad tegen Wilfrid.⁴²⁹ Colgrave geeft als argument daarvoor dat Beda in de *HE* slechts één wonder beschrijft met betrekking tot Wilfrid, namelijk het visioen van de aartsengel Michaël⁴³⁰ terwijl zijn versie van de geschiedenis van Cuthbert bijvoorbeeld vol wonderen is.⁴³¹ Anderen weer zeggen dat Beda's verslag van Wilfrids leven warmte mist en overeenkomsten vertoont met een 'obituary in The Times'.⁴³² Plummer schrijft dat 'there was little sympathy between Wilfrid and Bede'.⁴³³ D.H. Farmer schrijft in het voorwoord van de *VW* dat 'Wilfrid's personality (...) was antipathetic to Bede'⁴³⁴ terwijl Wallace-Hadrill iets milder in zijn oordeel is en schrijft dat 'Bede does seem to admire Wilfrid though not to like him'.⁴³⁵ Toch is de laatste decennia deze tendens om Beda's gebrek aan sympathie voor Wilfrid te benadrukken enigszins getemperd en wordt er meer aandacht geschonken aan het respect dat Beda had voor Wilfrid.⁴³⁶ Beda kan heel lovend schrijven over Wilfrid en hij is zeker niet summier met informatie over diens geschiedenis. Hij noemt hem een 'vir reverentissimus'⁴³⁷, ook wel een 'vir doctissimus'⁴³⁸. 'One would have thought', schrijft D.H. Farmer, dat Wilfrid 'would have been one of his heroes';⁴³⁹ ze delen immers een groot aantal idealen, zoals hun 'zeal for the Dionysian Easter reckoning and a reverence for the authority of St. Peter'. Het was echter vooral in hun opvattingen over de verdeling van de diocesen onder de verschillende bisschoppen dat de twee diametraal tegenover elkaar stonden.⁴⁴⁰ Op dit onderwerp kom ik later terug.

Er is een voorval dat het vermoeden dat Beda Wilfrid niet mocht zou kunnen bevestigen, namelijk het feit dat Beda ooit beschuldigd is van ketterij.⁴⁴¹ Tijdens een feest heeft een aantal aanwezigen, sommigen onder invloed van drank, beschuldigingen geschreeuwd in de richting van Beda met betrekking tot zijn visie over de zes wereltijden. Dit heeft zich voorgedaan in aanwezigheid van Wilfrid, die echter heeft nagelaten om Beda te verdedigen. Beda krijgt het voorval te horen via Plegwin, een monnik van Hexham. Binnen twee dagen formuleert hij zijn antwoord in een brief aan deze Plegwin, waarin hij de beschuldigingen ten stelligste van de hand wijst.⁴⁴² De brief moet hardop worden voorgelezen, in aanwezigheid van Wilfrid, opdat deze zal inzien hoe ongegrond de aanklacht tegen hem is geweest. Dit alles vindt plaats een aantal jaren nadat Beda zijn werk

⁴²⁸ George H. Brown, *Beda the Venerable*, p.87.

⁴²⁹ *Venerabilis Baedae Opera Historica*, C. Plummer ed., (Oxford, 1896/1969), II.316; J.M. Wallace-Hadrill, *Early Medieval History*, (Oxford, 1975), p.132; D. Whitelock, 'Beda and his Teachers and Friends', p.33; D.P.. Kirby, 'Beda, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p.101.

⁴³⁰ Volgens mij ziet Colgrave nu de geschiedenis over het hoofd van de jarenlange droogte in Sussex en de regen die plotseling valt wanneer Wilfrid zijn missionaire werk heeft gedaan. (*HE* IV.13)

⁴³¹ *HE*, IV.30, 31,32

⁴³² D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.37.

⁴³³ *HE*, introduction Plummer, Opera Baedae II.316

⁴³⁴ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.37.

⁴³⁵ J.M. Wallace-Hadrill, *Beda's Ecclesiastical History of the English People, a Historical Commentary*, Oxford Medieval Texts, (Oxford, 1988), p.191/2.

⁴³⁶ M. Gibbs en G. Isenberg (geciteerd door Kirby in: 'Beda, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p.102)

⁴³⁷ *HE*, IV.2, 12, 13

⁴³⁸ *HE*, III.25

⁴³⁹ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.37.

⁴⁴⁰ C. Cubitt, 'Wilfrid's *Usurping Bishops*', p.21.

⁴⁴¹ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.267; D.P. Kirby, 'Beda, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p.101.

⁴⁴² Beda, *Epistula ad Pleguinam de aetatibus saeculi*, CCSL 123C, p.617-626.

De Temporibus heeft voltooid, waarin hij voor het eerst zijn nieuwe chronologie uiteenzet.

Het is natuurlijk nooit met zekerheid te zeggen hoe Beda dacht over Wilfrid, maar mochten zijn gevoelens negatief geladen zijn, dan is Beda daar wel heel discreet mee omgegaan. In de *HE* valt tenminste geen onvertogen woord over Wilfrid, integendeel. Interessant in deze kwestie is ook hier weer de visie van Walter Goffart, die suggereert dat de geest van Wilfrid Beda tot op het eind van zijn leven is blijven achtervolgen en dat de oudste historische literatuur van Engeland, inclusief de historische werken van Beda, zonder uitzondering een reactie zijn op de prominente aanwezigheid van Wilfrid in zijn tijd.⁴⁴³ Ik wil hier nu niet te veel aandacht aan besteden, maar later in deze scriptie kom ik nog weer op deze visie van Goffart terug.

(Overigens heeft Beda zo zijn eigen manier van omgaan met onaangename details: 'His general principle appears to have been to portray all the clergy about whom he wrote in the best possible light. This was achieved by omitting aspects that were unedifying, and instead focusing on what was exemplary in their work'. Clare Stancliffe noemt dit Bede's 'selective treatment' en ook dit kan gezien worden als een voorbeeld van zijn discretie.)⁴⁴⁴

b. 'denker'/'doener'

Het is opvallend dat Beda zelf tot de conclusie komt dat de Romeinse/Dyonisische berekening van de Paasdatum de juiste is en dat hij dat niet uitsluitend op gezag aanneemt. Deze kwaliteit van Beda komt overeen met die van de Ierse monniken, wier kloosters bolwerken van studie waren.⁴⁴⁵ Hier nu is een tweede verschil tussen Beda en Wilfrid. De kloosters in Northumbria waarmee Beda verbonden was (Wearmouth-Jarrow, maar ook Lindisfarne) waren studiecentra, met een schat aan boeken en Beda heeft zich daar uitgebreid in verdiept. [*omnem meditandis Scripturis operam dedi*]⁴⁴⁶ Wilfrid, hoewel hij zich op vele terreinen heeft bewogen, lijkt niet echt te zijn geïnteresseerd in studie en heeft zich daar ook niet zozeer mee beziggehouden. Geen van zijn kloosters werd een 'centre of scholarship', met uitzondering van Hexham, maar dat was eerder de verdienste van Acca dan die van Wilfrid.⁴⁴⁷ In tegenstelling tot Beda was Wilfrid meer een 'doer' dan een 'scholar'.⁴⁴⁸

6. leren.

Wanneer Beda het over de leren heeft benadrukt hij daarbij wel steeds dat ze de Paasdatum niet volgens de Romeinse traditie berekenen, maar voor het overige is hij mild en prijst hij hen om hun gedrag. Voor Beda 'the Irish put into practice the teaching of the Bible and stood out as exemplary monks, evangelists and pastors'.⁴⁴⁹ Het gedrag van de Ierse bisschoppen is echter ook overeenkomstig de regels die paus Gregorius de Grote beschrijft in zijn *Cura Pastoralis* en Beda was niet alleen een groot bewonderaar van de Ieren, maar ook van Gregorius de Grote⁴⁵⁰ en 'like the Irish Gregory was spiritual heir to the hermits and monasteries of Syria and Egypt'.⁴⁵¹ Voor Wilfrid en de zijnen echter was 'the Irish achievement something to be deliberately

⁴⁴³ Hoofdstuk 'Beda and the Ghost of Bishop Wilfrid', in *Narrators*, p.235-328.

⁴⁴⁴ C. Stancliffe, *Beda, Wilfrid, and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.24.

⁴⁴⁵ C.H. Lawrence, *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en in de Lage Landen*, p.49.

⁴⁴⁶ *HE*, V.24

⁴⁴⁷ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.163/4.

⁴⁴⁸ David Pelteret, 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?', p.166.

⁴⁴⁹ Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid and the Irish*. Jarrow Lecture 2003, p.1.

⁴⁵⁰ Benedicta Ward, *The Venerable Bede*, p.96; Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid and the Irish*, p.1; P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.211.

⁴⁵¹ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.54.

destroyed'.⁴⁵² Ten aanzien van de Ieren hebben Wilfrid en Beda dus een tegengestelde houding. Beda laat overduidelijk zijn affectie blijken voor de Ieren in het algemeen en in het bijzonder voor de Ierse monniken die uit Iona zijn gekomen om Northumbria te bekeren tot het Christendom.⁴⁵³ Wilfrid heeft zich daarentegen fel verzet tegen de Ieren, en bestempelt ze -overigens onterecht- als Quartodecimanen.⁴⁵⁴ De controverse over de verschillende berekeningen van de Paasdatum speelt een belangrijke rol in deze houding ten opzichte van de Ieren. Tijdens de Synode van Whitby (664) is deze controverse uitgebreid aan de orde geweest en werd uiteindelijk besloten voor de opvattingen van Rome.

Thomas Charles-Edwards heeft een onderscheid gemaakt tussen de verschillende 'partijen' die er zijn ontstaan ná de Synode van Whitby. Hij noemt er drie. Ten eerste zijn er degenen, onder wie bisschop Colman, die de Ierse (Columbaanse) Paasberekening niet willen opgeven en Northumbria verlaten. Ten tweede zijn er de adepten van Rome, onder wie Wilfrid, die als 'winnaars' uit de Synode van Whitby kwamen. Zij houden de Dionisische berekening aan en bestempelen de eerstgenoemden als ketters. Ten derde is er nog een middenpartij, (Charles-Edwards noemt hierbij de namen van Eata, Chad en Hilda) die zich wel houden aan de Romeinse berekening, maar die degenen die dat (nog) niet doen niet als ketters beschouwen en daarmee afwijzen.⁴⁵⁵ Tot die laatste groep behoort ook Beda. Met zijn grote kennis van tijdsberekening⁴⁵⁶ heeft hij zich uitgebreid in de materie verdiept en het onderwerp ligt hem dan ook na aan het hart. Het neemt een prominente rol in in de *HE*, waar zowel de Paasberekening als de gebeurtenissen tijdens de Synode van Whitby uitvoerig worden beschreven.⁴⁵⁷ Voor Beda is de 'celebration of Easter by all on the same day the external sign of real unity'.⁴⁵⁸

7. Polariseren/harmoniseren.

Beda schrijft over de periode na Chad's wijding, wanneer Wilfrid zich heeft teruggetrokken in Ripon, dat hij aan de Engelse kerken veel overbrengt van de katholieke regels van Rome. Wat hier opvalt is Beda's gebruik van het woordje 'ook'. Hij schrijft: *Veniens quoque Brittaniam Wilfrid iam episcopus factus et ipse perplura catholicae observationis moderamina ecclesiis Anglorum sua doctrina contulit*.⁴⁵⁹ Dit *quoque*, dat door Beda aan het begin van de zin wordt geplaatst, wordt in de vertalingen (in elk geval de vertalingen die ik tot mijn beschikking heb)⁴⁶⁰ niet alleen betrokken op het eerste deel van de zin, waar staat dat Wilfrid (net als Chad) terugkwam van zijn bisschopswijding, maar ook op het tweede deel, waarin hij schrijft dat Wilfrid de vele Romeinse (katholieke) regels leerde aan de kerken van de Engelsen.⁴⁶¹ Hiermee heeft Beda wellicht willen aantonen dat ook Chad, hoewel hij werkte in de geest van de Ierse Aidan, wel degelijk de Romeinse regelgeving propageerde met andere woorden -en dat is wat Beda volgens mij wel vaker doet- hij

⁴⁵² *ibid.*; *VW*, c.47.

⁴⁵³ C.H. Lawrence, *Kloosterleven in de Middeleeuwen*, p.66.

⁴⁵⁴ *VW*, c.11; zie dit hoofdstuk onder III.B.2.

⁴⁵⁵ Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid and the Irish*, p.11. (geen bronverwijzingen)

⁴⁵⁶ Beda, *De temporum ratione liber includens chronica maiora; De temporibus liber includens chronica minora*. Ed. C.W. Jones and T. Mommsen. CCSL 123B, 123C. (Turnhout, 1977, 1980).

⁴⁵⁷ *HE*, II.2, III.3, 5, 17, 25 (Synode van Whitby), V.21.

⁴⁵⁸ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.37.

⁴⁵⁹ *HE*, III.28.

⁴⁶⁰ (a) J. McClure, R. Collins eds., Oxford World's Classics, (1969/1999); (b) B. Radice ed., Penguin Classics (London, 1955/1990); (c) G.P. Goold, ed., Loeb Classical Library, (Suffolk, 1930/1999).

⁴⁶¹ (a) Vertaling Colgrave: 'When Wilfrid returned to Britain after his consecration, he **also** introduced many catholic customs into the English churches (...); (b) vertaling Sherley-Price: 'And Wilfrid **too**, when he returned to Britain as a bishop, introduced into the English churches many Catholic customs (...); (c) vertaling King: 'Wilfrid also coming to Britain, now made a bishop, did himself **too** by his teaching bring into the churches of the English very many rules of catholic observance'.

laat zien dat de Ierse traditie inhoudelijk niet afwijkt van de Romeinse maar dat het veel meer gaat om een andere houding/attitude. Ik vind het opvallend dat Beda met zijn formuleringen steeds weer harmonie suggereert, terwijl bijvoorbeeld in de VW eerder de tegenstellingen worden benadrukt en dan met name de tegenstelling tussen Iers en Romeins. Stephanus komt bijvoorbeeld met de informatie dat koning Oswiu gedreven wordt door jaloezie bij zijn besluit om Chad bisschop te maken in de plaats van Wilfrid en dat hij daartoe is aangezet door de Quartodecimanen.⁴⁶²

Een ander voorbeeld van deze verschillende manier van benaderen wordt zichtbaar in het gedeelte over de uitspraak van paus Agatho en de synode tijdens Wilfrids tweede bezoek aan Rome. In de VW noemt Stephanus degenen die onwettig [*inorbiter*]⁴⁶³ op de bisschopszetel terecht zijn gekomen en schrijft dat ze *procul dubio*⁴⁶⁴ verdreven moeten worden, en hij voegt daar nog eens aan toe dat zij die weigeren de voorschriften van de zojuist gehouden synode te gehoorzamen, gestraft zullen worden en -ongeacht rang of stand- geëxcommuniceerd.

Beda geeft in dit verband de tekst van de verklaring van paus Agatho en de synode weer, waarin staat dat Wilfrid niet alleen is vrijgesproken van alles wat hem ten laste is gelegd, maar dat hij, in aanwezigheid van de gehele synode, ook heeft getuigd van het ware en katholieke geloof voor *het gehele noordelijke deel van Engeland en Ierland en voor de eilanden die worden bewoond door de Engelsen, Britten, Ieren en Picten*.⁴⁶⁵ Ook dit zie ik als een voorbeeld van Beda's gewoonte om eerder te verbinden/harmoniseren en van Stephanus om te scheiden/polariseren.

B. Reizen

Wilfrid is tot drie maal toe naar Rome gereisd. De motivatie en het verloop van die reizen verschillen echter opvallend, zowel ten opzichte van elkaar als ten opzichte van Benedict Biscop en Ceolfrids reizen. Vooral de latere reizen van Wilfrid hebben een totaal andere aanleiding en karakter dan die van de twee andere abten. Behalve naar Rome heeft Wilfrid ook een reis gemaakt naar Gallië, waar hij zijn bisschopswijding heeft ontvangen. Opvallend bij Wilfrid zijn de verschillende lezingen van het verhaal bij Beda en bij Wilfrids hagiograaf, Stephanus. Gezien het meer hagiografische karakter van de VW houd ik mij voor de chronologie van Wilfrids reizen toch zoveel mogelijk aan de meer historiografische HE; de VW zorgt echter vaak wel voor meer en meer gedetailleerde informatie. Waar nodig zal ik daarvan dan ook gebruik maken.

1. Eerste reis naar Rome.

Beda schrijft dat de reden dat Wilfrid naar Rome wil reizen is, dat hij heeft ontdekt, tijdens zijn verblijf in het klooster Lindisfarne, dat de Ierse traditie niet correct is en dat hij kennis wil nemen van de Romeinse kerkelijke rituelen.⁴⁶⁶ Stephanus van Ripon volstaat met de mededeling dat Wilfrid de stad van Petrus wil bezoeken, een reis die tot dan toe nog door niemand van het Engelse volk is gemaakt.⁴⁶⁷ [*adhuc inatritam viam genti nostrae*]⁴⁶⁸ Opvallend bij deze redenering van Stephanus is dat Wilfrid niet de eerste van het Engelse volk is die Rome ook daadwerkelijk bereikt heeft, want dat

⁴⁶² VW, c.15

⁴⁶³ VW, c.32

⁴⁶⁴ ibidem 'ongetwijfeld'. (letterlijk: 'ver van...')

⁴⁶⁵ (cursivering van mij, NS); HE, V.19: *pro omni aquilonali parte Britanniae et Hiberniae insulisque quae ab Anglorum et Bretonum necnon Scotorum et Pictorum gentibus incoluntur.*

⁴⁶⁶ HE, V.19

⁴⁶⁷ Opvallend bij deze redenering is wel dat Wilfrid niet de eerste van het Engelse volk wordt die Rome ook daadwerkelijk bereikt, want dat is Benedict Biscop.

⁴⁶⁸ VW, c.3: 'een tot dan toe nog onversleten weg voor ons volk'.

is Benedict Biscop, zoals bekend. Overigens zal de hang naar avontuur, gezien de nog jeugdige leeftijd van de beide reizigers bij een voor die tijd nog ongebruikelijke onderneming, waarschijnlijk ook wel een rol gespeeld hebben.⁴⁶⁹ Onder invloed van koningin Eanfled, reist Wilfrid eerst van Northumbria naar Kent, waar hij -na een jaar wachten- in contact wordt gebracht met Benedict Biscop, die eveneens de wens heeft om naar Rome te reizen. Biscop krijgt opdracht om de jonge Wilfrid onder zijn hoede te nemen en hem veilig naar Rome te brengen. Ze gaan op weg, maar ze voltooien de reis niet samen. Wilfrid blijft achter in Lyon en Benedict Biscop reist alleen verder naar Rome.⁴⁷⁰ Vanaf hier verschillen de bronnen weer. Beda schrijft dat Biscop zich haast om de reis naar Rome te voltooien, maar dat Wilfrid achterblijft bij de aartsbisschop van Lyon, Aunemundus⁴⁷¹. Deze, schrijft Beda, was nogal onder de indruk van Wilfrids persoonlijkheid. Hij beschouwt hem als een zoon en hij biedt hem een groot deel van Gallië aan. [*partem Galliarum non minimam*]⁴⁷² Wilfrid bedankt echter voor de eer en blijft bij zijn vaste voornemen om naar Rome te reizen, reden waarvoor hij ook zijn vaderland heeft verlaten.⁴⁷³ In de VW staat iets anders. Daar schrijft Stephanus dat Wilfrid door zijn strenge begeleider [*austerae mentis duce*] wordt achtergelaten in Lyon, zoals ook Barnabas Paulus heeft verlaten. Stephanus verwijst hier naar de geschiedenis van Paulus en Barnabas, wiens wegen na een ruzie uiteengingen.⁴⁷⁴ Hij suggereert daarmee dus dat er onenigheid is ontstaan tussen Wilfrid en zijn begeleider. Dat is niet zo vreemd. Biscop heeft opdracht gekregen om Wilfrid te begeleiden naar Rome en de bisschop van Lyon tracht hem vervolgens van dat plan af te brengen door hem van alles in het vooruitzicht te stellen. Het ligt dus tamelijk voor de hand dat er onenigheid is ontstaan tussen Wilfrid en Biscop, maar mogelijk ook tussen Aunemundus en Biscop, en dat Biscop vervolgens -*austerae mentis*- is vertrokken. Beda rept van geen onenigheid tussen de twee, maar vermeldt alleen dat ze vanaf Lyon niet meer samenreizen. Zowel Beda als Stephanus vermelden dat de bisschop aan Wilfrid een nichtje aanbiedt als vrouw,⁴⁷⁵ hetgeen ook nog het vermoeden doet rijzen dat het feit dat Wilfrid achterblijft een meer romantische achtergrond heeft dan Stephanus wenst toe te geven.⁴⁷⁶ Het is niet moeilijk om ook in deze situatie aanleiding te zien tot onenigheid. Er wordt Wilfrid in alle opzichten een gespreid bed in het vooruitzicht gesteld, een verleiding waarmee hij het kennelijk moeilijk heeft gehad, hetgeen niet onbegrijpelijk is. Het is Biscop kennelijk niet gelukt om Wilfrids blik richting Rome te houden en hij heeft hem er ook niet toe kunnen brengen om met hem samen de reis te vervolgen. 'De strenge gids' is alleen verder gereisd. Uit de twee teksten wordt niet duidelijk hoe lang Wilfrids verblijf in Lyon heeft geduurd, alleen dat Benedict Biscop eerder en zonder Wilfrid is vertrokken. Uiteindelijk blijft Wilfrid echter toch trouw aan zijn voornemen en laat zich niet afbrengen van zijn reisdoel: Rome. Dit oponthoud is wel een voorbeeld van wat soms wel Wilfrids 'leisurely'⁴⁷⁷ manier van reizen wordt genoemd. In tegenstelling tot Benedict Biscop en Ceolfrid reist hij zelden rechtstreeks, onderweg gebeurt er altijd wel wat. Wilfrid is 'seldom in a hurry!'⁴⁷⁸ Dat zal ook bij de beschrijving van zijn latere reizen nog blijken.

⁴⁶⁹ Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.151.

⁴⁷⁰ HE, V.19

⁴⁷¹ Zowel Stephanus als Beda noemen hier alleen de familienaam Dalfinus. De (voor-)naam van de aartsbisschop is Aunemundus. Hierdoor is verwarring ontstaan, want de broer van de bisschop was een werelds leider in Lyon.

⁴⁷² HE, V.19

⁴⁷³ HE, V.19

⁴⁷⁴ Hand.15:39

⁴⁷⁵ HE, V.19: 'filiam fratris sui virginem illi coniugem daret'; VW, c.4: 'virginemque filiam fratris mei in uxorem (dabo)'.
⁴⁷⁶ P. Hunter Blair, *The World of Bede*, p.156.

⁴⁷⁷ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.48.

⁴⁷⁸ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.40.

Er is nog een punt waarop de beide teksten verschillen ten aanzien van Wilfrids besluit om niet in Lyon te blijven maar toch verder te reizen naar Rome. In de *HE* schrijft Beda dat Wilfrid zich (in Engeland) had voorgenomen een ander leven te gaan leiden en dat hij om die reden zijn vaderland heeft verlaten en op weg is gegaan naar Rome. [*propositum se magis alterius conversationis habere atque ideo patria relicta Romam iter agere coepisse.*]⁴⁷⁹ Ook Stephanus schrijft dat Wilfrid in Lyon tegen Aunemundus zegt dat hij zich wil houden aan zijn voornemen om -net als Abraham- zijn verwanten en zijn vaderland te verlaten [*relinquens ut Abraham cognationem et domum patris mei*]⁴⁸⁰ en naar Rome te reizen om daar kennis te nemen van de kerkelijke regels; maar Stephanus voegt daar nog aan toe dat Wilfrid dat wil doen *opdat de mate waarin zijn volk God dient daarmee zal toenemen.* [*in augmentum gentis nostrae ad servendum Deo*]⁴⁸¹ In Stephanus' versie reist Wilfrid dus niet om er zelf beter van te worden (voor zijn eigen binnenwereld), maar heeft zijn reis dus ook een functie in de uiterlijke (buiten)wereld. Opvallend is dat Stephanus enerzijds de Oudtestamentische Abraham als voorbeeld geeft, hetgeen gebruikelijk is in de Ierse, monastieke traditie, maar tegelijkertijd Wilfrid in een wereldse traditie plaatst door de aangename gevolgen te noemen die zijn reis heeft voor zijn land en volk. Mayr-Harting schrijft dat Stephanus met deze 'peculiar twist' het idee zichtbaar maakt 'that pilgrimage equipped one for service to the nation [*gens*].'⁴⁸²

Beda schrijft over Wilfrid in deze fase van de geschiedenis zoals hij ook over Biscop en Ceolfrid schrijft, namelijk als een pelgrim die naar Rome reist en die zich -nadat hij de wereld vaarwel heeft gezegd- geheel en al wijdt aan het religieuze leven.

Zowel Beda als Stephanus schrijven hoe Wilfrid in Rome in contact komt met Bonifatius, die daar aartsdeken is en raadgever van de paus.⁴⁸³ Deze introduceert hem bij paus Honorius (625-638) en tevens leert hij Wilfrid alles over de vier Evangelieën ('perhaps by heart')⁴⁸⁴ en over de vele andere kerkelijke voorschriften en regels die hij niet in zijn eigen land heeft kunnen leren, [*et alia multa quae in patria nequiverat*]⁴⁸⁵ waaronder de juiste berekening van de Paasdatum. Het is opvallend dat Stephanus hier expliciet verwijst naar de Britten en de Ieren, als schismatici,⁴⁸⁶ terwijl Beda dat niet doet. Dit harde oordeel richting Ieren zal in de *VW* nog vaker tot uiting komen; het komt later in dit hoofdstuk nog weer ter sprake. Vanuit Rome reist Wilfrid terug naar Lyon, waar hij vervolgens drie jaar blijft. Hier valt de overeenkomst op met Benedict Biscop's tweede Rome-reis, die onderbroken wordt door zijn verblijf in het klooster van Lérins, waar hij de tonsuur ontvangt. Ook Wilfrid ontvangt in Lyon de tonsuur⁴⁸⁷, maar verder blijkt niet uit de tekst dat hij zich daar ook heeft verdiept in het kloosterleven. Lyon is in die tijd een belangrijk centrum van handel en politiek en Wilfrid moet er eerder getuige zijn geweest van de voorrechten en de leefstijl van de Gallische bisschoppen die een zekere 'scale and grandeur'⁴⁸⁸ hadden in hun uiterlijke leven. Wel waren deze bisschoppen vaak in hun persoonlijke leven een toonbeeld van monastieke eenvoud en soberheid. Met deze twee verschillende aspecten in het leven van een bisschop is Wilfrid dus al in aanraking gekomen tijdens zijn verblijf in Lyon en, gezien zijn dan nog jonge leeftijd, is het waarschijnlijk dat deze ervaring ook tijdens zijn latere leven van invloed is geweest. Terug in Engeland komt Wilfrid in contact met koning Alhfrid, een zoon van Oswiu. Deze schenkt hem grond, wanneer

⁴⁷⁹ *HE*, V.19

⁴⁸⁰ *VW*, c.4

⁴⁸¹ *ibidem*.

⁴⁸² H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.143.

⁴⁸³ *HE*, V.19; *VW*, c.5.

⁴⁸⁴ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.41.

⁴⁸⁵ *HE*, V.19.

⁴⁸⁶ *VW*, c.5.

⁴⁸⁷ *HE*, V.19; *VW*, c.6.

⁴⁸⁸ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.133.

hij hoort van Wilfrids kennis van de Romeinse gebruiken en rituelen. Ook hier wordt weer de overeenkomst zichtbaar met de geschiedenis van Benedict Biscop. De koningen spelen dus een belangrijke rol. Zij schenken de grond waarop kerken en kloosters gebouwd kunnen worden, maar ook het succes van de kerstening is in grote mate afhankelijk van de houding van de koningen.⁴⁸⁹

Net als bij Benedict Biscop en bij Ceolfrid, ligt aan Wilfrids eerste reis naar Rome het verlangen ten grondslag om de graven van de apostelen te bezoeken en ook hier staat de reis in het teken van het vergaren van kennis van de kerkelijke tradities aldaar. Volgens Beda heeft Wilfrid zich echter al vòòr zijn vertrek duidelijk een mening gevormd over de praktijken waarmee hij in aanraking is gekomen tijdens zijn verblijf in Lindisfarne en is hij tot de conclusie gekomen dat (een aantal van) deze Ierse gebruiken niet correct zijn. In Lyon is Wilfrid in contact gekomen met het leven van een aartsbisschop in een stedelijke setting. Zijn bisschoppelijke idealen moeten mede gevormd zijn op basis van het voorbeeld van Aunemundus en andere Merovingische bisschoppen, 'aristocrats who could mix with dukes and counts as their equals, who could use their power for pastoral purposes, withstanding and correcting kings, founding monasteries, relieving the poor and educating the young'.⁴⁹⁰ Hij heeft niet toegegeven aan de verleiding om in die omgeving te blijven, maar het is onwaarschijnlijk dat het voorbeeld hem onberoerd heeft gelaten, als beïnvloedbare negentienjarige jongeman. De theologische kennis die Wilfrid in Rome heeft vergaard en met name ook zijn kennis van het kanonieke recht, heeft hij later met succes in praktijk kunnen brengen tijdens de Synode van Whitby in 664. In dit gedeelte van de geschiedenis valt het verschil op tussen de clericale omgeving waarin Wilfrid heeft verkeerd in Lyon en de monastieke omgeving van Lérins, waar Benedict Biscop twee jaar geleefd heeft.

2. Reis naar Gallië.

Kort na de Synode van Whitby reist Wilfrid naar Gallië om daar gewijd te worden tot bisschop. Tijdens de Synode is besloten dat de Romeinse regelgeving met betrekking tot de berekening van de Paasdatum en de vorm van de tonsuur de enige juiste is en dat eraan dient te worden gehoorzaamd. De Ierse bisschop Colman weigert zich aan te passen en vertrekt; Wilfrid wordt unaniem gekozen als zijn opvolger.⁴⁹¹ Aanvankelijk weigert hij deze positie, een niet ongebruikelijke reactie voor bisschoppen-in-spé, maar uiteindelijk gehoorzaamt hij toch. Hij stelt echter wel een voorwaarde: hij wenst zijn bisschopswijding te ontvangen in Gallië omdat, zo schrijft Stephanus, hij vindt dat in Engeland veel bisschoppen niet overeenkomstig de Romeinse traditie leven, zoals bijvoorbeeld de Britten en de Ieren. Wilfrid vergelijkt deze bisschoppen met Quartodecimanen.⁴⁹² Hiermee wordt een als 'kettters' aangemerkte groepering aangeduid die Pasen viert volgens de Joodse traditie, namelijk op de veertiende dag van de maand Nisan, ongeacht of die dag op een zondag valt of niet. Dat Wilfrid deze vergelijking maakt is opvallend, want met zijn grote kennis van zaken moet hij toch heel goed geweten hebben dat de Ieren alles behalve Quartodecimanen waren. Het is dan ook maar de vraag of Wilfrid deze benaming werkelijk heeft gebruikt. Het zou heel goed kunnen dat de kwalificatie hem door Stephanus in de mond is gelegd.⁴⁹³ Ook D.H. Farmer schrijft dat 'it is important to

⁴⁸⁹ Voor de rol van de koningen zie: Th. Charles-Edwards, 'Conversion to Christianity', in: *After Rome*, p.133.

⁴⁹⁰ D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.41.

⁴⁹¹ Stephanus verzwijgt hier de benoeming van Tuda als bisschop van York en directe opvolger van Colman. Deze Tuda is spoedig na zijn wijding gestorven. Beda noemt deze episode wel. (*HE*, III.26)

⁴⁹² *VW*, c.12;

⁴⁹³ *The Age of Bede*, p.120, noot 1.

distinguish Wilfrid from Eddius' semi-biblical account of him, and not to hold Wilfrid responsible for Eddius' errors'.⁴⁹⁴

Clare Stancliffe heeft opgemerkt dat er ook nog een mogelijkheid is dat Stephanus hier met de term 'Quartodecimanen' diegenen bedoelt 'who remained in communion with those celebrating Easter between the fourteenth and the twentieth days of the moon'.⁴⁹⁵ Stancliffe verbindt deze suggestie aan de woorden van Stephanus die zegt dat Wilfrid geen aanvaring met Rome wil riskeren en naar het buitenland reist voor zijn wijding, omdat 'Rome would not receive into communion those whom they ordained, nor even be in communion with those who have fellowship with the schismatics'.⁴⁹⁶ In de tijd dat Wilfrid bisschopswijding aan de orde is, was er maar één Engelse bisschop die zich mogelijk nog hield aan de Ierse berekening van Pasen, namelijk Jaruman van Mercia.⁴⁹⁷ Zowel Deusdedit, bisschop van Canterbury als Bonifatius, bisschop van East-Anglia⁴⁹⁸ als Wine, bisschop van Wessex, waren allen nog in leven en Damian, bisschop van Rochester waarschijnlijk ook nog. 'All these derived their episcopal orders ultimately from Rome or from Gaul, and had always been adherents of the continental Easter'.⁴⁹⁹ Het feit dat Wilfrid naar Gallië reist kan er dus op wijzen dat hij -conform Rome- zijn wijding zelfs niet wenst te ontvangen van orthodoxe bisschoppen 'who have fellowship with schismatics'.⁵⁰⁰

Beda legt het initiatief om naar Gallië te reizen niet bij Wilfrid zelf, maar bij koning Alhfrid,⁵⁰¹ die dat deed op advies en met goedkeuring van diens vader Oswiu.⁵⁰² Van de plechtigheid zelf geeft Beda niet veel details. Hij schrijft wel dat Wilfrid samen met nog elf andere bisschoppen wordt gewijd maar verder volstaat hij met de omschrijving 'multum honorifice ministerium'.⁵⁰³ De tekst van Stephanus spreekt meer tot de verbeelding. Die beschrijft hoe de koningen een schip gereed laten maken voor de overtocht. Er reist een aantal begeleiders met Wilfrid mee en hij krijgt van de koningen een grote som geld, opdat hij met veel eerbetoon in Gallië zal arriveren. Daar wordt Wilfrid '-magno cum honore'-⁵⁰⁴ gewijd in aanwezigheid van twaalf andere bisschoppen, onder wie bisschop Agilberht. Deze Agilberht, ooit bisschop van Wessex, was prominent aanwezig tijdens de Synode van Whitby, maar kon niet als woordvoerder optreden vanwege zijn onvoldoende kennis van het Oud-Engels. Na Whitby vertrok Agilberht naar Francia en werd bisschop van Parijs. Wilfrid werd echter niet in Parijs gewijd, maar in de koninklijke villa in Compiègne, hetgeen doet vermoeden dat zijn wijding van aanzienlijke betekenis moet zijn geweest in het Frankische koninkrijk.⁵⁰⁵ In een voor iedereen toegankelijke plechtigheid ontvangt Wilfrid zijn wijding, waarbij hij hoog verheven op een gouden troon⁵⁰⁶ door de bisschoppen eigenhandig naar het oratorium wordt gedragen, onder het gezang van liederen en hymnen. [*hymnos canticaque in choro canentes*]⁵⁰⁷ 'Stephen no doubt expects us to make the connection between the twelve bishops elevating Wilfrid and

⁴⁹⁴ D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.39.

⁴⁹⁵ Clare Stancliffe, *Bede, Wilfrid and the Irish*. Jarrow Lecture 2003, p.6.

⁴⁹⁶ *ibidem*; *VW*, c.12.

⁴⁹⁷ Beda schrijft dat tijdens Wilfrids verblijf in Gallië, bij de wijding van Chad, er **twee** Britse bisschoppen aanwezig zijn, die Pasen niet vierden *secus morem canonicum*. Hij noemt daarbij geen namen. (*HE* III.28)

⁴⁹⁸ Dit is een andere Bonifatius dan degene die Wilfrid in Rome heeft ontmoet en die in 754 in Dokkum is vermoord!

⁴⁹⁹ Clare Stancliffe, *Bede, Wilfrid and the Irish*. Jarrow Lecture 2003, p.6.

⁵⁰⁰ *ibidem*.

⁵⁰¹ *HE*, III.28

⁵⁰² *HE*, V.19

⁵⁰³ *HE*, V.19

⁵⁰⁴ *HE*, III.28

⁵⁰⁵ Ian Wood, 'Northumbrians and Franks in the Age of Wilfrid', p.12.

⁵⁰⁶ Er is bijvoorbeeld bekend dat Gregorius de Grote aan zijn naamgenoot en bisschop Gregorius van Tours een gouden draagstoel ten geschenke gaf om in zijn kerk te gebruiken. [Eddius Stephanus, *Het Leven van Sint Wilfrid*, H. Moonen ed., noot 58, p.269]

⁵⁰⁷ *VW*, c.12

the elevated status that Gregory intended the Bishop of York to hold over his twelve fellow bishops'.⁵⁰⁸ Bovendien verwijst deze symboliek van het getal twaalf natuurlijk nog eens overduidelijk naar Jezus en de twaalf apostelen. Veel impliciete verwijzingen dus naar de 'groten' bij deze grootse wijding van Wilfrid.

Wanneer Wilfrid terugkomt uit Gallië, blijkt dat koning Oswiu de Ierse Chad tot bisschop heeft laten wijden.⁵⁰⁹ Deze wijding is wel heel tegengesteld aan die van Wilfrid in Gallië. Omdat de aartsbisschop (Deusdedit) bleek te zijn overleden is Chad gewijd door bisschop Wine van Wessex en nog twee Britse bisschoppen, die allen niet gewijd waren volgens de traditie van Rome en Pasen nog vierden tegen de kanonieke regels. Ook blijkt als Wilfrid terugkomt, dat zijn begunstiger, koning Alhfrid, tijdens zijn afwezigheid is overleden. Er rest Wilfrid niet veel anders dan zich terug te trekken in het klooster Ripon, waar hij een aantal jaren blijft. Hij wordt pas later door de uit Rome gekomen aartsbisschop Theodorus weer in zijn functie van bisschop hersteld, met als zetel York.⁵¹⁰

3. Tweede reis naar Rome.

Wilfrids tweede reis naar Rome heeft een ingewikkelde aanleiding, waarover minstens zoveel te zeggen valt als over de reis zelf. Dit wordt nog eens versterkt door het feit dat de bronnen ook over dit deel van de geschiedenis niet gelijklopend zijn. Stephanus is weliswaar uitvoeriger in zijn beschrijvingen maar toont zich, als een ware hagiograaf, nog steeds een partizaan met betrekking tot Wilfrid. Beda is bondiger, maar verzwijgt ook gebeurtenissen, waarbij het niet altijd duidelijk is om welke reden. In dit verband wordt wel Beda's discretie genoemd,⁵¹¹ het feit dat hij verschillende bronnen hanteert⁵¹² en het feit dat hij misschien wel een verborgen agenda heeft gehad.⁵¹³ Ook is van belang dat Beda zijn sympathie voor de Ieren niet onder stoelen of banken steekt. Alleen tegen de afwijkende berekening van de Paasdatum, waaraan ook veel Ieren zich nog lange tijd hielden, heeft Beda zich steeds openlijk verzet. Aan de Synode van Whitby heeft hij uitgebreid aandacht geschonken in de *HE* en ook in zijn andere werken brengt hij de verschillende Paasberekeningen uitvoerig ter sprake.

Er is over de Synode van Whitby veel geschreven, ook in de secundaire literatuur. Mayr-Harting wijdt er een hoofdstuk aan in *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*.⁵¹⁴ Opmerkelijk is dat hij daarin stelt dat er, tot hooguit drie jaar voor Whitby, geen aanwijzingen zijn van frictie tussen degenen die Pasen berekenden volgens de voorschriften van Rome dan wel Iona.⁵¹⁵ De situatie aan het hof van koning Oswiu en koningin Eanfled (die op verschillende dagen Pasen vierden) is weliswaar gebruikt als aanleiding voor de Synode, maar 'it is easy to exaggerate its significance: divergences in the dates of Easter had occurred on several occasions in the 20 years before the synod and if Oswy (...) had felt very strongly about it, he could have settled the matter earlier'.⁵¹⁶ Ook Lawrence schrijft dat het er bij de Synode van Whitby slechts 'ogenschijnlijk' om ging om een controverse over Pasen te beslechten, maar dat 'achter deze naar de voorgrond geschoven kwestie verregaandere

⁵⁰⁸ David Pelteret, 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?', p.170, noot 50.

⁵⁰⁹ *HE*, III.28; *VW*, c.15.

⁵¹⁰ *HE*, IV.3; V.19.

⁵¹¹ zie dit hoofdstuk, onder III.A.5.a.

⁵¹² Naast de *VW* bijvoorbeeld ook *Acca*.

⁵¹³ Walter Goffart, *Narrators*, hoofdstuk IV: 'Bede and the Ghost of Bishop Wilfrid'.

⁵¹⁴ Hoofdstuk 9.

⁵¹⁵ *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.105.

⁵¹⁶ idem, p.106.

meningsverschillen schuilden, niet over de leerstellingen, maar over de culturele en kerkelijke organisatie'.⁵¹⁷ Kennelijk had de controverse over de paasdatum dus (al)lang niet (meer) zoveel impact als je zou denken gezien de aandacht die eraan wordt besteed in de bronnen.

Een veel belangrijker onderwerp dan de berekening van de Paasdatum was in Engeland de rol en de houding van de bisschoppen en de grootte en het aantal van de diocesen. Over de rol en houding van de bisschoppen bestaan verschillende opvattingen. Er is het beeld van de Gallische bisschop, zoals Wilfrid dat heeft ervaren tijdens zijn verblijf in Lyon. Zo'n bisschop moet indruk maken binnen zijn diocese en een zekere graad van waardigheid hebben. Het behoort ook tot zijn taak om koningen te berispen en hen te wijzen op hun plichten en daartoe dient hij respectabel te zijn en gezag uit te stralen. Een ander beeld is dat van de bisschop voor wie de pastorale zorg voorop staat: een herder voor zijn kudde. Dit is meer het beeld van de Ierse bisschoppen, die rondreisden door het gebied en de mensen face-to-face benaderden, zoals bijvoorbeeld Aidan dat deed en Chad.⁵¹⁸ Dit beeld van een bisschop komt ook overeen met dat van paus Gregorius de Grote, naar wiens idee een pastor enerzijds zorg moet dragen voor externe zaken (want als hij dat niet doet verwaarloost hij zijn kudde) maar die ook weer niet té nederig moet zijn en een zekere uiterlijke waardigheid ophouden, want anders verliest hij zijn autoriteit en de gehoorzaamheid van degenen die aan zijn zorg zijn toevertrouwd. Ook moet een bisschop zich in Gregorius' optiek niet laten verleiden tot uiterlijk vertoon wanneer het enige doel is om daarmee zijn waardigheid te benadrukken: 'the greater the external manifestation of power, the more need to keep humility in the heart'⁵¹⁹. De brieven van paus Gregorius de Grote tonen ook voortdurend de moeite die hij heeft met uiterlijk vertoon van waardigheid en macht. Hij is de eerste paus die zichzelf een 'servus servorum Dei' noemt en wanneer hij een medebisschop terechtwijst, 'he preferred to play down the papal position and rather emphasize the bond of brotherly love between them.'⁵²⁰ Toch is hier een zekere paradoxale stijl waarneembaar; enerzijds 'the claim to be first, to be primate' en anderzijds de roep om 'monastic humility'.⁵²¹ Opvallend is dat er geen echt intrinsiek conflict bestaat tussen de Gallische bisschoppen die Wilfrid tot voorbeeld waren en de Iers/Gregoriaanse maar dat het eerder gaat om een belangrijk attitude-verschil.

a. Aanleiding voor Wilfrid's tweede reis naar Rome.

De opvattingen en handelingen van de uit Rome naar Engeland gekomen aartsbisschop Theodorus vormen mede de aanleiding voor Wilfrids tweede reis naar Rome in 678. Wilfrid is inmiddels bisschop over heel Northumbria, [*totius Nordanhymbrorum provinciae*]⁵²² een gebied dat zich tijdens de regering van koning Egfrid (670-685) door diens militaire veroveringen, aanzienlijk is gaan uitbreiden. Theodorus' idealen met betrekking tot de taken van een bisschop komen overeen met die van paus Gregorius de Grote zoals hierboven omschreven; ze vormen een 'rationale behind Theodore's actions'.⁵²³ De situatie die is ontstaan, waarbij er slechts één bisschop is over een relatief groot gebied, is tegengesteld aan de hierboven omschreven Gregoriaanse idee, die -zoals gezegd- ook gold voor de Ieren. Het is onder invloed van aartsbisschop Theodorus (in navolging van Gregorius de Grote) en koning Egfrid (in navolging

⁵¹⁷ C.H. Lawrence, *Kloosterleven in de Middeleeuwen*, p.51.

⁵¹⁸ HE, III.5, III.28. Over het gedrag van de Ierse geestelijken zie ook HE, III.26.

⁵¹⁹ Apud: H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.136.

⁵²⁰ idem, p.136.

⁵²¹ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.54.

⁵²² HE, V.19

⁵²³ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.135.

van de Ierse monniken door wie hij is opgevoed) dat Wilfrid uit zijn ambt wordt gezet en er voor hem in de plaats drie nieuwe bisschoppen worden aangesteld: Bosa in de provincie Deira, met een zetel in York; Eata in Bernicia, met als zetel Hexham dan wel Lindisfarne en Eadhed in de provincie Lindsey, die door veroveringen inmiddels ook tot het gebied van Egfrid behoort. Eadhed vertrekt later naar Ripon. De nieuwe bisschoppen worden allen gewijd door aartsbisschop Theodorus in York. Later komen er nog twee andere bisschoppen bij binnen de grenzen van Northumbria: Tunbert met als zetel het klooster Hexham (in plaats van Eata wiens zetel dan in Lindisfarne is) en Trumwine voor de noordelijke provinciën, die door Egfrid zijn veroverd op de Picten.⁵²⁴ Opvallend is dat de nieuwe bisschoppen allen afkomstig zijn uit het monastieke leven en dat hun zetel (met uitzondering van die van York) is verbonden aan een klooster. Ook hier is weer de invloed merkbaar van de Ieren en van Gregorius de Grote (via Egfrid en Theodorus).

Als reden voor de ingrijpende veranderingen noemt Beda de onenigheid [*dissensio*]⁵²⁵tussen Wilfrid en koning Egfrid. Deze onenigheid heeft meerdere oorzaken. Allereerst is bekend dat Wilfrid Egfrids toenmalige vrouw, koningin Æthelthryd langdurig heeft gesteund in haar verlangen naar een bestaan als non, waarna zij uiteindelijk, door toedoen van Wilfrid, is ingetreden in een klooster.⁵²⁶ Æthelthryd is de dochter van koning Anna van East-Anglia en Egfrid is haar tweede echtgenoot. Gedurende beide huwelijken hield Æthelthryd vast aan haar voornemen om maagd te blijven en Wilfrid stimuleerde haar in dit voornemen. Het is door Wilfrids invloed en hulp dat de koningin haar echtgenoot verlaat en intreedt in het klooster Coldingham. Een jaar later sticht zij het klooster Ely, op haar eigen grondgebied en ze is daar voor de rest van haar leven abdes. Het is Beda en niet Stephanus, die dit alles vertelt. Hij heeft zijn informatie hier rechtstreeks van Wilfrid gekregen, dus uit de eerste hand. Beda keurt kennelijk Wilfrid's gedrag goed en hij is zich ook bewust van de gevolgen die het heeft gehad voor Wilfrids lot. Het is dus opvallend dat Stephanus, die toch ook van de situatie op de hoogte moet zijn geweest, er niets over zegt.⁵²⁷ Stephanus geeft een andere aanleiding voor het feit dat er nieuwe bisschoppen worden aangesteld in de plaats van Wilfrid, namelijk de afgunst van Egfrids derde vrouw, Iurminburgh, die Wilfrid slecht gezind is vanwege zijn rijkdom en de koninklijke praal waarmee hij zich laat omringen.⁵²⁸ Stephanus geeft nog een reden, namelijk het feit dat Egfrid aartsbisschop Theodorus voor zich weet te winnen, door hem om te kopen *cum muneribus, quae excaecant etiam sapientium oculos*,⁵²⁹ en dat Wilfrid daarop besluit om naar Rome te reizen en de zaak voor te leggen aan het apostolische gezag.

Fundamenteel lijkt het ook hier weer te gaan om de verschillen ten aanzien van de rol en de functie van een bisschop. Door Egfrids succesvolle optreden heeft de provincie Northumbria zich aanzienlijk uitgebreid en daarmee ook de macht van Wilfrid: 'His *regnum ecclesiarum* was swollen by Ecgrith's conquered territories' schrijft Catherine Cubitt en 'at the height of his success, Wilfrid's position must have rivalled Ecgrith's in wealth and Theodore's in authority'.⁵³⁰ Met die uitspraak suggereert Cubitt ook weer dat er jaloezie in het spel is, net als Stephanus dat doet. In de lezing van Beda wordt Wilfrid uit

⁵²⁴ HE, IV.12

⁵²⁵ HE, IV.12

⁵²⁶ HE, IV.19

⁵²⁷ HE, IV.19; D.H. Farmer, 'Saint Wilfrid', p.46.

⁵²⁸ VW, c.24

⁵²⁹ VW, c.24: 'met geschenken die zelfs de ogen der wijzen verblindden'.

⁵³⁰ In: 'Wilfrid's 'usurping bishops', p.19; VW, c.21 en 24.

zijn functie gezet om principiële redenen, namelijk de Gregoriaans/Ierse opvatting over de grootte van een bisdom en de reikwijdte van de invloed van een bisschop. Wat niet genoemd wordt, maar waarschijnlijk wel van doorslaggevend belang is geweest in deze situatie is het feit dat koning Egfrid, samen met zijn broers, is opgevoed in de Ierse traditie, onder invloed van de monniken van Iona en dat de Ierse opvattingen over de indeling van de diocesen èn die van Theodorus èn die van paus Gregorius de Grote overeen komen.

b. De reis zelf.

Zowel Beda als Stephanus beschrijven hoe Wilfrid op de heenreis naar Rome, in Friesland een groot aantal heidenen bekeert en doopt.⁵³¹ Hiermee legt hij de grondslag voor het latere missiewerk van één van zijn leerlingen uit het klooster Ripon, Willibrordus, aan wie hij op het eind van zijn leven nog een bezoek zal brengen. Met betrekking tot de reden dat Wilfrid eerst naar Friesland reist, verschillen de bronnen. Wilfrids schip wordt gedreven door de westenwind, maar in de *VW* wordt daarbij gesuggereerd dat hij opzettelijk niet rechtstreeks naar het zuiden, maar via het westen is gereisd omdat de Frankische koning Theodoric hem vijandig gezind zou zijn, daartoe aangezet door Wilfrids vijanden in Engeland. Deze versie geeft Stephanus tevens de gelegenheid om Wilfrids uitverkorenheid nog eens te benadrukken.⁵³² In de *HE* staat niets over de betrokkenheid van koning Theodoric bij deze episode uit Wilfrids leven. Dit laatste is mogelijk te verklaren uit het feit dat in de *VW* de missionaire activiteiten worden behandeld in 'what is essentially the *Life of a bishop*'.⁵³³ Wat Beda doet in de *HE* is 'alter the balance', waarbij de nadruk komt te liggen op de missionering, want dat was in de zevende eeuw 'almost inevitably a major feature in Bede's narrative'.⁵³⁴

In Rome geeft paus Agatho aan, tijdens een synode waarbij meer dan vijftig bisschoppen en priesters aanwezig zijn,⁵³⁵ dat hij de onenigheid [*dissensio*]⁵³⁶ die in Brittannië is ontstaan wenst te bespreken aan de hand van de brieven die hem hebben bereikt en de verhalen van degenen die zijn overgekomen. De aanwezigen achten het niet bewezen dat Wilfrid zich schuldig heeft gemaakt aan enig misdrijf en hij wordt door de autoriteiten van Rome vrijgesproken. Beda eindigt zijn verslag van deze tweede Rome-reis van Wilfrid met de verklaring van paus Agatho. Voor de terugreis naar Engeland, die wordt onderbroken door een verblijf bij koning Dagobert II en voor de reactie van de autoriteiten in Engeland die zijn verbanning uit Northumbria en zelfs zijn gevangenschap tot gevolg hebben, is er alleen de *VW* als bron. Misschien kan dit gegeven ook worden toegeschreven aan Beda's gewoonte om de geschiedenis van de positieve kant te benaderen: 'Bede preferred to inspire affection rather than to nourish hate', schrijft Goffart.⁵³⁷ Er komen nauwelijks schurken voor in de *HE*, met uitzondering van de Britten. Zelfs als bruto bekend staande koningen als Penda en Cadwalla, worden door Beda gespaard. Het feit dat hij zelden blameert of kritiseert, is ook een reden waarom Beda vaak wordt geprezen om zijn discretie. Goffart suggereert dat het feit dat Beda een

⁵³¹ *HE*, V.19; *VW*, c.26.

⁵³² *VW*, c.25

⁵³³ Ian Wood, *The Missionary Life*, p.44.

⁵³⁴ Ian Wood, *The Missionary Life*, p.44.

⁵³⁵ *VW*, c.29; volgens Beda zijn het er 125. (*HE*, V.19)

⁵³⁶ *VW*, c.29

⁵³⁷ *Narrators*, p.253.

zo mooi beeld schept van het verleden, 'is an argumentative thing to do'⁵³⁸ en dat hij dat beeld vervolgens gebruikt als 'a stick with which to beat the present'.⁵³⁹ Goffart komt tot die stelling omdat hij de *HE* in verband brengt met Beda's brief aan Egbert, waarin hij de misstanden van de Engelse kerk in de jaren voor zijn dood aan de orde stelt. Uit die brief blijkt wel dat Beda zich op het einde van zijn leven ernstige zorgen heeft gemaakt over de toestand van de kerk in Northumbria. Het is onwaarschijnlijk, schrijft Goffart, dat Beda die zorgen ook niet al in eerdere jaren heeft gehad, tijdens het schrijven van de *HE*. Deze misstanden hebben ook weer te maken met de verschillende kerkelijke opvattingen in Northumbria en (dus) ook met Wilfrid en Walter Goffart ziet Beda's *HE* als een reactie op zowel die misstanden als op Wilfrid.

4. Periode tussen tweede en derde reis/aanleiding derde reis.

Het is weer Stephanus die de meeste informatie geeft over de periode die nu volgt, een tamelijk turbulente periode in het leven van Wilfrid. Nadat hij terug is uit Rome brengt hij vijf jaar door in Wessex en Sussex en pas in het jaar 686/7 keert hij terug naar Northumbria. Koning Egfrid is inmiddels overleden⁵⁴⁰ en opgevolgd door zijn (half)broer Aldfrid. De vrede wordt gesloten en Wilfrid krijgt zijn kloosters Hexham en Ripon weer terug, nadat de vreemde bisschoppen eruit zijn verdreven. [*expulsis de ea alienis episcopis*]⁵⁴¹ Al spoedig echter verslechtert de relatie tussen Wilfrid en de koning weer: periodes van vrede en onvrede wisselen elkaar steeds sneller af en uiteindelijk wordt Wilfrid nu ook door koning Aldfrid verbannen en hij vertrekt uit Northumbria.⁵⁴² Hij verblijft gedurende elf jaar in Mercia, bij koning Æthelred een periode waarin hij onder andere optreedt als bisschop van de Middelangelen.⁵⁴³

In 703 wordt er door de aartsbisschop van Canterbury, Berhtwald, een synode bijeengeroepen in Austerfield [*Ouestraefeld*]⁵⁴⁴. Deze bijeenkomst wordt door Beda niet genoemd en ook dat is weer vreemd, want het is een belangrijk voorval in de geschiedenis van Northumbria, waarop hij zich in het grootste deel van de *HE* concentreert. Opvallend is echter dat Plummer in zijn noten bij de *HE*, waarin hij een historisch overzicht geeft van Wilfrids leven, deze synode wel noemt. Plummer citeert daarbij de *VW*.⁵⁴⁵ Kirby suggereert dat Beda niets schrijft over deze synode omdat 'he wished to avoid reference to a rather unpleasant episode in the history of the Northumbrian Church'.⁵⁴⁶ R.I. Poole gaat nog verder en suggereert zelfs dat de hele synode van Austerfield nooit heeft plaatsgevonden.⁵⁴⁷ Walter Goffart schrijft dat 'Beda's failure to include a report of this council, even one borrowed from *VW*, is perhaps the clearest instance of *suppressio veri* in the *HE*'.⁵⁴⁸ Het is inderdaad opvallend dat Beda over deze gebeurtenis zwijgt, temeer omdat het haast onmogelijk lijkt dat het gebeuren aan hem is voorbijgegaan. De synode vond plaats tijdens zijn werkzaam leven, in Northumbria en hij was ook in het bezit van de *VW* als bron.

⁵³⁸ idem, p.254.

⁵³⁹ ibidem.

⁵⁴⁰ In 685 tijdens de slag bij Nechtansmere.

⁵⁴¹ *VW*, c.44

⁵⁴² *VW*, c.45

⁵⁴³ *HE*, V1; *VW*, c.45.

⁵⁴⁴ *VW*, c.46

⁵⁴⁵ C. Plummer ed., *Venerabilis Baedae Opera Historica*, (Oxford, 1896/1969), II.319/20.

⁵⁴⁶ D.P. Kirby, 'Beda, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', p.110.

⁵⁴⁷ apud: ibidem.

⁵⁴⁸ W. Goffart, *Narrators*, p.263, noot 138.

Walter Goffart baseert een groot deel van zijn hoofdstuk 'Bede and the Ghost of bishop Wilfrid'⁵⁴⁹ aan de gebeurtenissen tijdens de synode van Austerfield, waarbij hij stelt dat 'it is an appropriate point of departure for an attempt to examine the *Life of Wilfrid* through Bede's eyes'.⁵⁵⁰ Hij toont vervolgens aan dat het verband tussen Stephanus' tekst en de HE tot in detail kan worden aangetoond aan de hand van een opeenvolging van reacties van Beda op uitspraken van Wilfrid tijdens de Synode van Austerfield. In het jaar 703 wordt Wilfrid door koning Aldfrid en de bisschoppen tijdens de synode geëxcommuniceerd. Alvorens hij weer naar Rome reist om zich bij de paus te beklagen, spreekt hij de aanwezigen toe en herinnert hen aan al het goeds dat hij toch heeft gedaan voor Northumbria.⁵⁵¹ Met het citeren van de woorden van Wilfrid wekt Stephanus de suggestie dat de Gregoriaanse missie veel verwarring gezaaid heeft en uiteindelijk is mislukt en dat de kerk vervolgens gered is door de Romeinse leer, die door Wilfrid zou zijn geïntroduceerd.⁵⁵² Waar de geschiedenis is afgebroken zou Wilfrid de draad weer hebben opgepakt. Stephanus ontkent hiermee de continuïteit van de missie uit Rome, die zo'n belangrijke plaats inneemt in Beda's HE.⁵⁵³

In zijn betoog verwijt Wilfrid dat de leren giftig onkruid hebben geplant, dat door hem is uitgeroeid. Bovendien beroept hij zich erop dat hij heel Northumbria heeft weten te overtuigen van de juiste berekening van de Paasdatum en de vorm van de tonsuur, dat hij het is die de Gregoriaanse zangmethode heeft geïntroduceerd en de Regel van Benedictus heeft ingevoerd in de kloosters.⁵⁵⁴ Goffart toont aan hoe en waar Beda in de HE op al deze beschuldigingen ingaat en ze weerlegt.⁵⁵⁵ Aan de hand van een aantal voorbeelden illustreert hij zijn stelling dat de VW voor Beda veel meer is geweest dan alleen maar een bron en dat het effect dat de tekst van Stephanus heeft gehad op de HE diepgaand is. Volgens Goffart heeft Beda getracht om juist die informatie te geven die de geschiedenis van Stephanus tegensprekt, afzwakt of in een heel ander daglicht zet. Goffart omschrijft de HE als een 'actieve weerlegging' (*active refutation*)⁵⁵⁶ van de VW en hij is ervan overtuigd dat de VW vanaf het derde boek van de HE als een spiegel achter het verhaal van Beda staat, die corrigeert of juist tegensprekt en die als enige doelstelling heeft het beeld dat Stephanus geeft van Wilfrid te veranderen.⁵⁵⁷ Hoewel de ideeën van Goffart mij wel aanspreken en ik de opbouw en argumentatie van zijn betoog toegankelijk en uiterst boeiend vind, ben ik toch van mening dat Goffart Wilfrid wel heel veel invloed op Beda toeschrijft. Het komt erop neer dat Beda de HE alleen maar zou hebben geschreven om Wilfrids aandeel in de geschiedenis te bagatelliseren en zijn optreden in een ander daglicht te stellen. Het lijkt mij toch dat Beda nog wel andere beweegredenen moet hebben gehad, die eerder berusten op inhoudelijke dan op persoonlijke impulsen. Net als Goffart heeft ook Nicholas Brooks aangetoond dat Beda een geheime agenda moet hebben gehad bij het schrijven van de HE.⁵⁵⁸ Brooks benadrukt daarbij het feit dat Beda 'focused on the English gens or people, that is principally upon English kings and on their companions who formed their courts and

⁵⁴⁹ Idem, § 5, 'the abasement of Bishop Wilfrid', p.307-324.

⁵⁵⁰ Idem, p.307.

⁵⁵¹ VW, c.47.

⁵⁵² n.b. Beda schrijft zelf in de HE dat Wilfrid de eerste Engelse bisschop was, die de Roomse gebruiken leerde aan de Engelse kerk. (*primus inter episcopos qui de Anglorum gente essent, catholicum vivendi morem ecclesiae Anglorum tradere didicit.*) Daarmee zou je kunnen aantonen dat hij hetzelfde suggereert als Stephanus. Er staat echter wel duidelijk de eerste Engelse bisschop en dat doet dus niets af aan de continuïteit van de Gregoriaanse missie.

⁵⁵³ Ook hier geldt weer dat Stephanus minder nadruk legt op het missionaire aspect dan Beda.

⁵⁵⁴ VW, c.47: zie appendix met vertaling.

⁵⁵⁵ HE, II.19 en III.4, 17, 28.

⁵⁵⁶ W. Goffart, *Narrators*, p.320.

⁵⁵⁷ idem, p.324.

⁵⁵⁸ Nicholas Brooks, 'Canterbury, Rome and the construction of English Identity', p.221-246.

their armies'.⁵⁵⁹ Beda portretteert de Engelsen als een door God uitverkoren volk, maar hij verzwijgt daarbij echter wel systematisch de geschiedenis van de Britse kerk, die al voor de komst van Augustinus in Canterbury aanwezig moet zijn geweest. De mogelijkheid bestaat dat Beda niet op de hoogte is geweest van deze Britse voorgeschiedenis, maar het lijkt aannemelijker dat hij met opzet zwijgt over de Britten omdat hij het hun kwalijk neemt dat ze de Angelsaksen niet hebben bekeerd tot de kerk van Rome.⁵⁶⁰ Beda's *Historia* is een kerkgeschiedenis van het Engelse volk, 'God's chosen people' en hij schiept daarvan een zo mooi mogelijk beeld. Ook zo bezien is het goed voor te stellen dat Beda niet rept over Wilfrids onenigheden met de autoriteiten, omdat die het positieve beeld alleen maar zouden tegenspreken en er niets aan toevoegen.

Hoe dan ook, het feit dat de *HE* een 'purposeful construction' is en dat er daarbij ook sprake is van een 'deliberate deployment of images'⁵⁶¹ lijkt toch wel steeds weer bevestigd te worden.

5. Derde reis naar Rome.

Tijdens de synode van Austerfield blijkt dat vrede wel het laatste is waar de bisschoppen naar verlangen. Ze beroepen zich op de eerdere uitspraken van aartsbisschop Theodorus en beroven Wilfrid van al zijn bezittingen. Het gaat nu dus niet zozeer om zijn houding als bisschop, maar om zijn bezittingen, in het bijzonder zijn kloosters.⁵⁶² De aartsbisschop komt met een compromis, waarbij Wilfrid zich vrijwillig terugtrekt in Ripon en afziet van al zijn bisschoppelijke functies, maar Wilfrid weigert hierop in te gaan. De koning dreigt dat hij Wilfrid -desnoods met geweld'-⁵⁶³ zal verjagen, maar de bisschoppen herinneren aan het feit dat Wilfrid onder hun bescherming gekomen is en ze stellen voor om in vrede naar huis terug te keren. [*in pace revertamur ad domos nostras.*]⁵⁶⁴

Nu zoekt Wilfrid de hem bevriende koning Æthelred van Mercia op en maakt hem deelgenoot van de geschiedenis. Deze koning belooft hem om -zo lang als hij leeft- de kloosters die Wilfrid daar heeft gesticht te zullen behoeden en bewaken. Bovendien geeft hij aan Wilfrid brieven mee naar Rome waarmee hij de paus in kennis stelt van wat er is voorgevallen.⁵⁶⁵ Intussen zijn al Wilfrids bezittingen hem afgenomen en wordt hij geëxcommuniceerd. In de tekst gaat Stephanus nu gebruik maken van de 'wij-vorm' [*nos esse segregatos*]⁵⁶⁶; aangenomen wordt dat hij bij dit deel van de geschiedenis persoonlijk betrokken is geweest.⁵⁶⁷ Het is echter ook een mogelijkheid dat hij daarmee zijn betrokkenheid bij en trouw aan Wilfrid nog eens extra heeft willen benadrukken.

Voor de derde keer in zijn leven reist Wilfrid nu naar Rome om zijn zaak bij de paus⁵⁶⁸ te bepleiten en wederom reist er een delegatie van de tegenpartij (boodschappers van de aartsbisschop) naar de pauselijke stad. Van dit deel van de geschiedenis doet ook Beda weer verslag, zij het -zeker in vergelijking met Stephanus- nog steeds summier. De synode verdiept zich ook in de voorafgaande gebeurtenissen, de besluiten van paus Agatho en in de jurisprudentie ten tijde van diens opvolgers. Wilfrid wordt weer vrijgesproken van alle beschuldigingen en door de

⁵⁵⁹ Idem, p.232.

⁵⁶⁰ De Britten zijn de opvallende afwezigen in Beda's *Historia*. Over hun rol in de geschiedenis van de evangelisatie van Engeland zwijgt hij in alle talen. Rob Meens schrijft hierover in een artikel, waarin hij suggereert dat de rol van de Britten misschien wel groter is geweest dan Beda wilde weten: 'A background to Augustine's mission to Anglo-Saxon England', in: *Anglo-Saxon England*, nr. 23 (1994), pp.5-17.

⁵⁶¹ Chapman Stacey, zie inleiding.

⁵⁶² D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.52.

⁵⁶³ *VW*, c.47: 'met de onderdrukkende kracht van mijn leger' [*vi opprimentis exercitus mei*]

⁵⁶⁴ *VW*, c.47

⁵⁶⁵ *VW*, c.48

⁵⁶⁶ *VW*, c.49

⁵⁶⁷ D.P. Kirby, 'Beda, Eddius Stephanus and the 'Life of Wilfrid'', p.103/4

⁵⁶⁸ Johannes VI (701-705)

pauselijke synode in ere hersteld.⁵⁶⁹ Wilfrid zou nu, schrijft Stephanus, het liefst voor de rest van zijn leven in Rome zijn gebleven, maar gehoorzaamend aan de paus aanvaardt hij de terugreis, echter niet nadat hij nogmaals de graven van de heiligen heeft bezocht. Wederom neemt hij een groot aantal relieken mee terug en nu ook purperen en zijden kleden ter versiering van zijn kerken.⁵⁷⁰ Bij dit laatste wordt weer de overeenkomst zichtbaar met Benedict Biscop, zowel wat betreft de wens om in Rome te blijven als de gewoonte om relieken en andere paramenten mee te nemen naar Engeland. Er wordt bij Wilfrid echter niet duidelijk voor welke kerken in Engeland deze paramenten bestemd zijn.

Het visioen dat Wilfrid tijdens zijn terugreis in Gallië krijgt in de stad Meaux van de aartsengel Michaël wordt door zowel Stephanus als ook door Beda beschreven, tot in details.⁵⁷¹ Wilfrid wordt plotseling ernstig ziek tijdens de reis en kan niet meer op zijn paard zitten. Hij wordt op een baar gedragen en zo bereiken de reizigers de stad Meaux. Het lijkt erop dat Wilfrid gaat sterven, hij eet en drinkt niet meer gedurende vier etmalen en hij ademt nog maar nauwelijks. Gedurende die periode verschijnt de aartsengel Michaël die hem zegt dat zijn tijd nog niet is gekomen en dat hij nog een aantal jaren te leven heeft. Hij zal weer genezen en terugkeren naar zijn vaderland waar al zijn bezittingen aan hem zullen worden teruggegeven en hij zijn levensdagen in vrede zal eindigen. Bovendien voorspelt de engel dat hij Wilfrid na vier jaar nogmaals zal bezoeken. Wilfrid maakt Acca, die kennelijk meereist, deelgenoot van het visioen en Beda heeft deze informatie dan ook waarschijnlijk van Acca. Zoals de engel heeft voorspelt geneest Wilfrid spoedig en al na een paar dagen kan het gezelschap weer verder reizen en ze landen veilig op de kust van Kent.

Concluderend kan gezegd worden dat, hoewel het aantal reizen dat Wilfrid gemaakt heeft aanzienlijk minder is dan dat van Benedict Biscop, de aanleiding en de impact ervan in de meeste gevallen veel turbulenter is. Lutz von Padberg schrijft dat het bij Wilfrid niet gaat om 'Bildungsreisen, sondern um Dienstreisen'.⁵⁷² Twee van de drie reizen die Wilfrid naar Rome heeft gemaakt hebben een conflict als aanleiding en ook tijdens de derde (eerste) reis speelt zich een conflict af. Wel komt ook bij Wilfrid de wens om in Rome de graven van de apostelen te bezoeken tot uiting evenals zijn rol als '*pius provisor*' voor de kerken in Engeland, die ook door hem voorzien worden van diverse relieken en paramenten. Opvallend is de indruk die het uiterlijke gedrag van de Gallische bisschoppen maakt op Wilfrid en hoe deze imponerende manier van optreden hem aanspreekt. Zijn reis naar Gallië, om gewijd te worden, kan ook gezien worden als een voorbeeld daarvan. De verschillende kwaliteiten die aan een bisschop worden toegeschreven spelen een grote rol in deze hele geschiedenis. Tegenover het voorbeeld dat Wilfrid in Lyon heeft gezien van de Gallische bisschoppen, die met veel waardigheid bekleed zijn en zich evenzeer met wereldse als met pastorale activiteiten bezighouden, staat het beeld van de eenvoudige monnik-bisschop, die de mensen die aan hem zijn toevertrouwd gelijkwaardig wil benaderen. Om dat laatste te kunnen, is het nodig om de grootte van de diocese te beperken en dus is het noodzakelijk dat er meer diocesen en dus ook meer bisschoppen komen. Wilfrid wordt uit zijn ambt gezet zonder verder commentaar en in zijn plaats wordt een aantal andere bisschoppen gewijd. De situatie kan niet herzien worden en Wilfrid reist -verontwaardigd- naar Rome. Hij wordt in het gelijk gesteld, maar daarbij blijkt wel dat het pauselijk gezag niet goed geïnformeerd is over de

⁵⁶⁹ HE, V.19; VW, c.52.

⁵⁷⁰ VW, c.55

⁵⁷¹ HE, V.19; VW, c.54.

⁵⁷² Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.153.

kerkelijke situatie in Engeland: 'Rome had reached a decision on limited information'.⁵⁷³

Opvallend is de verschillende manier waarop de auteurs van de bronnen de geschiedenis van Wilfrid beschrijven. Stephanus is over het algemeen veel uitgebreider en geeft meer details, waarbij het vaak maar de vraag is in hoeverre hij als bron ook betrouwbaar is. Het hagiografische karakter van de VW is steeds merkbaar. Beda is beknopter en zijn *HE* toont een aantal hiaten in de geschiedenis, bijvoorbeeld het ontbreken van de Synode van Austerfield. Goffart geeft een pretentieuze verklaring voor de manier waarop Beda de *HE* schrijft in het algemeen en in het bijzonder met betrekking tot de geschiedenis van Wilfrid. Dat Beda zijn best doet om in de *HE* een zo harmonisch mogelijk beeld te scheppen van de situatie in Northumbria is duidelijk. Hij lijkt conflicten en onaangename situaties uit de weg te gaan. Meer dan in Goffart kan ik mij, wat dit betreft, vinden in de uitspraak van Clare Stancliffe, die schrijft dat: 'whereas the *Life of St. Wilfrid* is indeed a partisan work, the *Ecclesiastical History of the English People* should not be seen as a polemical riposte, but rather as a work of reconciliation; one where that which was good in the Roman, Irish and Anglo-Saxon traditions could all be affirmed'.⁵⁷⁴

C. LAATSTE LEVENSFASE EN DOOD VAN WILFRID.

Nadat de vrede met aartsbisschop Berhtwald is hersteld reist Wilfrid door naar Londen, in gezelschap van een groot aantal abten en beladen met geschenken voor de kerk. Hij brengt en-passant nog een bezoek aan zijn vriend Æthelred, voormalig koning van Mercia, dan abt van Bardney. Terug in Northumbria weigert koning Aldfrid om het eerder genomen besluit ongedaan te maken en hij benadrukt dat er niets is wat hem van mening zal kunnen doen veranderen. Spoedig daarop wordt Aldfrid echter getroffen door een ernstige ziekte en hij krijgt berouw.⁵⁷⁵ Hij smeekt Wilfrid te halen om alles in het reine te kunnen brengen, maar hij sterft voortijdig. (705) Uiteindelijk komt de jonge Osred op de troon, zoon van wijlen koning Aldfrid en Wilfrid adopteert hem als zijn eigen zoon.

In het eerste jaar van Osred's regering (706) roept Berhtwald, aartsbisschop van Canterbury, een synode bijeen op de oever van de rivier de Nidd.⁵⁷⁶ De synode van Nidd eindigt met een vredesovereenkomst met Wilfrid en hij wordt gerehabiliteerd. De kloosters in Mercia en Northumbria worden aan hem teruggegeven.⁵⁷⁷

Korte tijd voor zijn dood draagt Wilfrid op om de schatkamer van Ripon te openen in aanwezigheid van twee abten en een achttal monniken en hij draagt op om vier gelijke delen samen te stellen van de kostbaarheden die zich daar bevinden. Eén deel bestemt hij voor de kerken in Rome, waarvan hij gedurende zijn leven zoveel steun heeft ontvangen. Van de overige drie delen is er één bestemd voor de armen van Wilfrids bisdom. Wilfrid geeft aan dat er ook een deel moet worden verdeeld tussen de abten van zijn twee kloosters (Ripon en Hexham), zodat ze in staat zijn om de vriendschap van koningen en bisschoppen te kopen. [*ut cum muneribus regum et episcoporum amicitiam perpetrare potuerint*]⁵⁷⁸ Het restant dient te worden verdeeld onder degenen die al die jaren aan zijn zijde zijn gebleven, voor zover ze nog niet met grondgebied beloond zijn. Farmer laat zien hoe deze vier delen tevens

⁵⁷³ D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.49.

⁵⁷⁴ Clare Stancliffe, *Beda, Wilfrid, and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.27.

⁵⁷⁵ VW, c.58; niet bij Beda!

⁵⁷⁶ Onbekende plaats. Er wordt wel gesuggereerd dat het hier gaat om het dorp Nidd, hetgeen overeenkomt met de beschrijving van Stephanus. (VW, noot c.60, p.184)

⁵⁷⁷ *HE*, V.19; VW, c.60.

⁵⁷⁸ VW, c.63

overeenkomen met vier belangrijke aspecten in Wilfrids leven. Het eerste deel staat voor zijn verbinding met Rome en zijn overtuiging dat de kerk in Northumbria zowel als de rest van Engeland, daarvan nog veel te leren had. Het tweede deel herinnert aan Wilfrids sociale bewogenheid, zowel als kerkelijk als wereldlijk leider. Het derde deel wordt vaak als voorbeeld gebruikt om te laten zien dat Wilfrid tot het laatste toe een realist was en zich heel goed bewust van het feit dat de kloosters financiële steun nodig hadden om zich te kunnen handhaven tegenover de koninklijke en episcopale druk. Het vierde en laatste deel tenslotte toont Wilfrids zorg voor degenen die voor hem door het vuur zijn gegaan: 'the generous and princely prelate recognizing that lordship implied obligations as well as rights'.⁵⁷⁹

Wilfrid sterft in het klooster in Oundle. Zijn lichaam wordt, in linnen gewikkeld, naar Ripon vervoerd en daar begraven in de door hem zelf gebouwde en aan Petrus gewijde basiliek. Het is Acca die hem opvolgt als bisschop,⁵⁸⁰ maar op de kwestie van het opvolgerschap ligt -althans in de bronnen- lang niet zoveel nadruk als in de geschiedenis van Benedict Biscop en Ceolfrid het geval is.

IV. BEVINDINGEN EN CONCLUSIES.

*Wilfrid has always been a controversial figure. In his lifetime he inspired extremes of loyalty and hostility. He quarrelled with kings and archbishops, appealing to the papacy against their decisions and he died as effective bishop over only a fraction of his original Northumbrian diocese. But he was also monastic founder and missionary, a builder and an art-patron of considerable importance. Of his greatness as a pioneer in many fields there can be no doubt, but no doubt also that he was a man who did not fit in, who divided the Church as well as building it up. (...) Nowadays perhaps, most will agree that the Church in England needed Wilfrid as well as Cuthbert and Aidan, that their achievements were complementary rather than contradictory.*⁵⁸¹

Niet alleen tijdens zijn leven, ook daarna is de figuur van Wilfrid onderwerp geweest van veelvuldige discussies. Zijn optreden heeft tot heftige verschillen van mening geleid. Door historici wordt in de literatuur dan ook opvallend vaak gebruik gemaakt van het woord 'controversieel' in relatie tot Wilfrid.⁵⁸² Zijn leven wordt gelardeerd door conflicten. Ook al tijdens zijn verblijf in Lindisfarne, moeten er -zij het waarschijnlijk nog vreedzaam- verschillen van mening zijn geweest, hetgeen blijkt uit de reden die Beda geeft voor Wilfrids vertrek en eerste reis naar Rome: Wilfrid zou het oneens zijn geweest met de Ierse traditie waarnaar in het klooster Lindisfarne werd geleefd. Dan is er de onenigheid in Lyon, waarna Benedict Biscop alleen verder reist. Wilfrids tweede verblijf in Lyon, nadat hij in Rome is geweest, eindigt ook op een onaangename manier, wanneer aartsbisschop Aunemundus, door toedoen van koningin Balhild, wordt gedood. Wilfrid weigert van zijn zijde te wijken en hij is bereid met hem te sterven als martelaar. Hier nu wordt ook een andere kant zichtbaar van Wilfrid, namelijk die van zijn loyaliteit. Wilfrids leven kenmerkt zich niet alleen door heftige conflicten, hij is evenzeer heftig in zijn gevoelens van loyaliteit. Het lijkt erop dat hij nogal uitgesproken was in zijn opvattingen en daarbij weinig geneigd tot compromissen, zelfs al zou hem daardoor een hoop ellende bespaard zijn gebleven.

⁵⁷⁹ D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.56/7.

⁵⁸⁰ *VW*, c.65.

⁵⁸¹ D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.35.

⁵⁸² zie noot 13.

Hij blijft koningin Æthilthryd steunen in de wens om haar maagdelijkheid te behouden en in het klooster te gaan, ook al kost hem dat de steun en loyaliteit van haar echtgenoot, koning Egfrid. Dat laatste is niet zonder gevolgen gebleven. Wilfrid gaat door dik en dun. Alhfrid, subkoning van Deira en Æthilred, koning van Mercia, blijven zijn trouwe vrienden; Oswiu, Egfrid en Aldfrid zijn vijanden. Ik vraag mij af of met de gewoonte om Wilfrid voor te stellen als een querulant, een 'stormy petrel', hem wel helemaal recht wordt gedaan. Hij is consequent in zijn overtuigingen en -zoals gezegd- niet bereid tot compromissen. Hij gaat tot het uiterste voor gerechtigheid, een instelling die, zo lijkt het, eerder tegen dan voor hem is gaan pleiten.

Het doel en de opbrengst van de reizen die Wilfrid heeft gemaakt komen voor een deel overeen met die van Benedict Biscop en Ceolfrid: 'Neugier an der Stadt Rom'⁵⁸³, formuleert Von Padberg en hij voegt daar nog aan toe: 'das Fremde werden sie in der ewigen Stadt nicht gesucht haben, sondern das Vertraute, den eigenen Glauben Bestätigende'.⁵⁸⁴ Dat geldt vooral voor Wilfrid, die twee maal naar Rome reist om in zijn geloof bevestigd te worden. Rome had gezag maar -zo blijkt- daar trok niet iedereen zich wat van aan. Hoewel koning Egfrid het iudicium dat Wilfrid mee terugbrengt uit Rome naast zich neerlegt, wordt er weer wel grote waarde gehecht aan het privilege dat Benedict Biscop en Ceolfrid mee terugnemen uit Rome terwijl die twee gebeurtenissen ongeveer gelijktijdig plaatsvinden.⁵⁸⁵ Met dat privilege verwerft Wearmouth-Jarrow immuniteit en wordt gevrijwaard van inmenging van buitenaf, mogelijk ook van Rome. Het was dus toch kennelijk van belang dat Rome die erkenning gaf.

Ook Wilfrid was op zoek naar het ware, Roomse (katholieke) geloof: 'Rom als der Ort der rechten Lehre'.⁵⁸⁶ Belangrijk in het geval van Wilfrid is de ontmoeting in Rome met Bonifatius, door wie hij geïnstrueerd werd in een aantal kerkelijke zaken, waaronder de vanuit Rome gepropageerde berekening van de Paasdatum. Dit is van belang in verband met zijn latere optreden tijdens de synode van Whitby, waarbij hij prominent aanwezig was. Ook over Wilfrid wordt geschreven dat hij relieken en andere benodigdheden voor 'zijn' kerken en kloosters heeft meegebracht uit Rome, ook Wilfrid zou dus gekwalificeerd kunnen worden als 'pius provisor'. In de aanleiding voor en de implicatie van de latere reizen van Wilfrid zijn echter nog maar weinig overeenkomsten aantoonbaar in vergelijking met Benedict Biscop en Ceolfrid. Wilfrids reis naar Gallië was op eigen verzoek, om zijn bisschopswijding te ontvangen in aanwezigheid van twaalf bisschoppen, onder wie Agilberht. Wilfrids laatste twee reizen naar Rome staan geheel in het teken van de conflicten die zijn ontstaan tussen hem en de (zowel seculiere als kerkelijke) autoriteiten in de provincie Northumbria. Wilfrid ging op de barricade: hij reisde naar Rome om in het gelijk te worden gesteld. Voor Wilfrid was Rome zonder twijfel het 'Ort der rechten Lehre'; de autoriteiten in Engeland hadden daar, helaas voor Wilfrid, in een aantal gevallen andere ideeën over...

Nieuwsgierigheid, leergierigheid, gezagsgetrouwheid, overtuigingsdrang, behoefte aan uiterlijke bevestiging van waardigheid, een sterk ontwikkeld gevoel voor rechtvaardigheid en trouw, zijn kwaliteiten die Wilfrid ertoe brachten om zijn reizen te maken. Dat hij zowel tijdens als na zijn leven veel gemoederen in beweging heeft gebracht staat wel vast.

⁵⁸³ Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.168.

⁵⁸⁴ ibidem.

⁵⁸⁵ zie hoofdstuk 2 over Benedict Biscop, onder III.B.6, p.20.

⁵⁸⁶ Von Padberg, 'Missionare und Mönche', p.167.

Historici hebben zich in het verleden nogal eens laten verleiden tot een vergelijking tussen de wereldse Wilfrid en de wereldvreemde Aidan, tussen de rijkdom en ambitie van Wilfrid enerzijds en de eenvoud en armoede van Cuthbert anderzijds.⁵⁸⁷ Farmer kwalificeert dit soort vergelijkingen als 'facile and oversimple'.⁵⁸⁸ Toch ligt het voor de hand om tot die conclusie te komen: het beeld dat van Wilfrid naar voren komt, zowel uit de VW als uit Beda's *HE*, is vóór alles dat van een man die op de voorgrond treedt en dat ook wil⁵⁸⁹ en niet van iemand die, zoals de Ierse monniken, in zijn leven zoveel mogelijk de stilte en de afzondering heeft opgezocht. Toch zijn er wel aanwijzingen te vinden die wijzen op een meer actief innerlijk leven bij Wilfrid. In zijn jeugd brengt hij vier gelukkige jaren door in het klooster Lindisfarne, als een nederige en gehoorzame leerling.⁵⁹⁰ Voor zijn vertrek naar Rome, wanneer hij een jaar lang verblijft in Kent, maakt hij indruk op koning Erconberht omdat hij zich voortdurend bezighoudt met gebed en vasten, met lezen en waken.⁵⁹¹ Eenmaal op reis naar Rome, weerstaat de jonge Wilfrid uiteindelijk toch de verleiding die hem wordt geboden en hij weigert de hem aangeboden wereldse rijkdom. De woorden waarmee Wilfrid (volgens Stephanus) dit besluit toelicht zijn opvallend: hij beroept zich op zijn belofte aan God, die hij gestand wil doen, namelijk 'evenals Abraham mijn verwanten en het huis van mijn vader verlaten om een bezoek te brengen aan de Apostolische Stoel en daar de kerkelijke regels te leren tot meerdere dienstbaarheid van ons volk aan God'.⁵⁹² De verwijzing naar Abraham is hier opvallend, want de Oudtestamentische Abraham was het standaard model voor de Ierse pelgrims, voor wie Rome in de 7^e eeuw een niet ongebruikelijk reisdoel was.⁵⁹³

Een andere kant van Wilfrids innerlijke ervaringen wordt zichtbaar in Stephanus' beschrijving van Wilfrids gevangenschap in Dunbar. Hij wordt, zwaar bewaakt, in een donkere kerker gezet, waar nooit zonlicht binnenkomt en ook geen kunstlicht is. In die duisternis zingt Wilfrid voortdurend psalmen en zijn bewakers nemen een licht zo helder als daglicht waar dat vanuit zijn cel schijnt. Stephanus' interpretatie is dat Wilfrid door zijn gezang de duisternis heeft verlicht met het licht van engelen, zoals ook bij Petrus, toen die door de wrede koning Herodes gevangen was gezet, een engel van God stond en er licht scheen in de cel. [*angelus Domini adstitit et lumen refulsit in habitaculo*]⁵⁹⁴ Een vergelijkbaar verhaal schreef Adamnán over de Ierse abt Columba, die zich terugtrok op een eiland in de buurt van Iona en zichzelf daar in een cel opsloot gedurende drie dagen en nachten zonder eten en drinken. Ook daar waren 's nachts stralen van helder licht te zien door de kieren en door het sleutelgat van de hut.⁵⁹⁵

Mayr-Harting schrijft dat Wilfrid 'was bathed in one of those great floods of light received by Irish saints in their life of hardship for Christ'.⁵⁹⁶ Stephanus vergelijkt Wilfrid dus ook af en toe met een Ierse heilige.⁵⁹⁷ Het lijkt er dus op dat er in de VW ook Ierse, literaire tradities doorklinken. In het artikel 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or

⁵⁸⁷ D.H. Farmer, 'St. Wilfrid', p.35.

⁵⁸⁸ *ibidem*.

⁵⁸⁹ grootse bisschopswijding, beroep bij de paus...

⁵⁹⁰ VW, c.2

⁵⁹¹ VW, c.3: 'in orationibus et ieiuniis, in lectione et vigiliis semper occupatum'

⁵⁹² VW, c.4

⁵⁹³ Tegelijkertijd wordt er echter, in het laatste gedeelte van de uitspraak, iets toegevoegd aan die van oorsprong Ierse pelgrimstraditie, namelijk het feit dat de reis in dienst behoort te staan van land en volk. Voor de Gallische bisschop Aunemundus zal dit een niet onbekende opvatting zijn geweest.

⁵⁹⁴ VW, c.36.

⁵⁹⁵ John Marsden, *The Illustrated Life of Columba*, (Edinburgh, 1991/1995), III.18, p.204/5.

⁵⁹⁶ *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.144.

⁵⁹⁷ Ook het visioen van de aartsengel Michaël dat Wilfrid krijgt aan het eind van zijn leven vertoont overeenkomsten met een gebeurtenis in het leven van Columba. Ook deze krijgt, weliswaar niet van Michaël maar van 'gewone' engelen, te horen dat er nog vier jaar aan zijn leven zal worden toegevoegd. (Marsden, *The Illustrated Life of Columba*, III.22, p.208/9)

Germanic lord?' zegt David Pelteret dat een interessant aspect aan Wilfrid is dat 'he drew upon a variety of episcopal models in living out his episcopacy'.⁵⁹⁸ Niet alleen 'episcopal models' hebben Wilfrid beïnvloed, hij moet in veel ruimer zin beïnvloed zijn door de verschillende kerkelijke tradities ('ecclesiastical models') van Angelsaksisch Engeland. Wilfrid was kennelijk een beïnvloedbaar mens. Pelteret schrijft dat de geschiedenis van Wilfrid en bijvoorbeeld Benedict Biscop twee mensen laat zien met een verschillend temperament: 'Benedict a scholar and inclined towards a monastic existence, Wilfrid a doer, a lover of the cut-and-thrust of debate, an ambitious man'.⁵⁹⁹ Wilfrid lijkt bij uitstek iemand op wie de door Mayr-Harting geciteerde uitspraak van toepassing is over de Gallo-Romeinse bisschop en aristocraat Patiens: 'the king praised his feasts and the queen his fasts'⁶⁰⁰. Wilfrid had vele opvattingen en kwaliteiten in zich vereend en dat leidt gemakkelijk tot controverses.

Uit de teksten blijkt toch wel duidelijk dat Wilfrid in een andere traditie staat dan Benedict Biscop en Ceolfrid. De laatsten waren vooral actief in en vanuit een monastieke omgeving -Wearmouth-Jarrow en (Biscop) Lérins- terwijl Wilfrid zich heeft bewogen in een veel breder kerkelijk en ook wereldser milieu. Catherine Cubitt wijst erop dat het opvallend is dat er maar weinig aandacht wordt geschonken aan de aanwezigheid van de clerus in de vroege Angelsaksische kerk.⁶⁰¹ Reden daarvan is dat in de overgeleverde teksten de nadruk vooral is komen te liggen op het monastieke leven en op het inzicht dat er in die tijd geen onderscheid was tussen de monastieke orde en de clericale. In haar artikel betoogt Cubitt dat de clerus wel degelijk een belangrijk deel heeft uitgemaakt van het religieuze leven in Angelsaksisch Engeland en zij pleit voor een meer genuanceerde benadering ten aanzien van kloosters en kerken in die tijd. "The monkish lens of modern scholars has tended to over-emphasize the monastic at the expense of the clerical" schrijft Cubitt⁶⁰² en ze geeft daarbij als voorbeeld dat noch bij Beda noch bij Stephanus vermeld wordt dat Wilfrid de monastieke eed heeft afgelegd. Er wordt alleen geschreven dat hij de tonsuur ontvangen heeft in Lyon, maar er staat nergens geschreven dat hij ooit ook monnik is geweest!

Wanneer je de levens van Benedict Biscop en Ceolfrid vergelijkt met het leven van Wilfrid, worden twee tradities zichtbaar. Biscop en Ceolfrid zijn abten van hetzelfde klooster waartoe ook Beda behoorde; hij is het ook die hun leven uitvoerig heeft beschreven. Van Beda is bekend dat hij een bewonderaar was van paus Gregorius de Grote en van Gregorius de Grote is weer bekend dat hij, evenals de leren, een spiritueel erfgenaam was van de eerste monniken en kluizenaars in Egypte en Syrië. Hier is sprake van een monastieke traditie.

Wilfrid die, zoals gezegd nooit de monastieke eed heeft afgelegd, heeft weliswaar een periode van zijn leven doorgebracht in het klooster Lindisfarne, maar heeft zich daarna toch vooral bewogen in en aangetrokken gevoeld tot een meer wereldse omgeving. In Rome komt hij in aanraking met kerkelijke regels en gebruiken die hij niet in zijn eigen land heeft leren kennen en tijdens zijn verblijf in Lyon maakt hij kennis met de grootse leefstijl van de Gallische bisschoppen en met het leven van een aartsbisschop in een stedelijke omgeving. Basis voor Wilfrids levensstandaard is het voorbeeld van deze Merovingische bisschoppen, die gewend waren om te gaan met de aristocratie als met gelijken en die hun macht lieten gelden voor pastorale doeleinden, waarbij naast het stichten van kloosters, de zorg voor de armen en het

⁵⁹⁸ p.165.

⁵⁹⁹ David Pelteret, 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?', p.166.

⁶⁰⁰ H. Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, p.133.

⁶⁰¹ Catherine Cubitt, 'The clergy in early Anglo-Saxon England'. In: *Historical Research*, vol. 78, nr. 201 (2005), pp. 273-287.

⁶⁰² Idem, p.277.

opvoeden van jongeren, ook het berispen en corrigeren van koningen tot hun taken behoorde. Je zou Wilfrid wel kunnen vergelijken met twee van zijn tijdgenoten, de Merovingische bisschoppen, Leodegar van Autun (c. 616- c.677) en Praeiectus van Clermont († 676). Eerstgenoemde voerde 'heftiger Opposition zu den Zentralisierungsbestrebungen des neustrischen Hausmeiers Ebroin', viel later in ongenade bij de koning en werd uiteindelijk verbannen en onthoofd.⁶⁰³ Praeiectus van Clermont raakte verwickeld in een 'Erbstreit' en ook hij werd vermoord.⁶⁰⁴ Wilfrid hoort thuis in deze vroegmiddeleeuwse clericale traditie, waar bisschoppen samen regeren met vorsten en daardoor ook vaak in politieke conflicten verwickeld raken.

⁶⁰³ R.H. Bautier, ed., *Lexikon des Mittelalters*, Band V, (München, 1991), k.1883.

⁶⁰⁴ N. Angermann, ed., *Lexikon des Mittelalters*, Band VII, (München, 1995), k.156/7.

HOOFDSTUK 5 - BEVINDINGEN EN CONCLUSIES

The same facts might be presented in a variety of ways, depending on the impression to be made. (Walter Goffart)⁶⁰⁵

De hierboven geciteerde uitspraak van Walter Goffart sluit mooi aan bij die van Chapman Stacey over de 'deliberate deployment of images' in het inleidende hoofdstuk van deze scriptie. Bij het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag zijn de hier geformuleerde uitspraken van de beide historici steeds een belangrijk gegeven geweest en ik ben er tijdens mijn onderzoek ook steeds weer mee geconfronteerd.

In deze scriptie heb ik een beeld geschetst van het leven en daarin de reizen van drie middeleeuwse abten: Benedict Biscop, Ceolfrid en Wilfrid. Ik heb dat gedaan aan de hand van de bronnen, die grotendeels van de hand van Beda zijn. Hij heeft de geschiedenis geschreven van Benedict Biscop en van Ceolfrid, de abten in wiens klooster hij zijn hele leven doorbracht. Van de anonieme *Vita* van Ceolfrid wordt wel aangenomen dat die ook van Beda's hand is. Ook over Wilfrid is veel van de informatie afkomstig van Beda. Wilfrids aandeel bij de Synode van Whitby komt uitvoerig ter sprake in de *HE* en Beda wijdt daarin ook een apart hoofdstuk aan het leven en de reizen van Wilfrid. Veel van de informatie over Wilfrid is ook afkomstig uit de *Vita* die een aantal jaren na zijn dood over hem geschreven is door de monnik Stephanus van het klooster Ripon. In het beeld dat door de auteurs geschetst wordt van de abten en hun geschiedenis verschillen de bronnen soms opvallend ten opzichte van elkaar. Het is dan ook moeilijk om vast te stellen wat de ware toedracht van het verhaal is en daarbij moeten de hierboven geciteerde uitspraken van Goffart en van Chapman Stacey steeds voor ogen worden gehouden evenals de eruit voortkomende conclusie dat elke auteur zijn -al dan niet geheime- agenda heeft.

Met betrekking tot de reizen van de drie abten worden er onderling zowel verschillen als overeenkomsten zichtbaar. Het doel van de meeste van de reizen van de drie abten is Rome, de stad van de apostelen Petrus en Paulus. De roep van Rome is sterk in die tijd, de stad lijkt wel een soort magneetwerking te hebben op gelovigen. Het aantal pelgrims neemt toe, op het continent al vanaf de vierde eeuw. Benedict Biscop en Wilfrid zijn de eersten die de tocht vanuit Engeland ondernemen, waarbij Biscop de eerste is die Rome ook daadwerkelijk bereikt. (652/3) Na hem zullen er nog velen volgen. De band van Engeland met Rome was hecht. Gregorius de Grote had de Engelsen uitverkoren voor zijn missie onder leiding van Augustinus naar Canterbury. Er is veel onderling contact geweest tussen de geestelijken in Engeland en de paus in Rome; er gingen brieven over en weer met vragen vanuit Engeland en antwoorden en adviezen vanuit Rome. Beda beschrijft dit alles ook uitvoerig in de *HE*. Voor hem was het van groot belang dat Wearmouth-Jarrow, het klooster dat, net als de heilige stad, gewijd is aan de apostelen Petrus en Paulus, gezien werd in de traditie van Rome. Dit is dus een goed voorbeeld van de -al dan niet geheime- agenda die Beda erop na hield bij het schrijven van de *HE*: 'trouw aan Rome!' is zijn devies.

Naast een bezoek aan de graven van de apostelen Petrus en Paulus, hebben de abten in Rome ook kennis verworven van de kerkelijke tradities en ze hebben die kennis later gebruikt om daarmee de kerken en kloosters in hun eigen omgeving te verrijken. Voor Wilfrid is hetgeen hij in Rome geleerd heeft van Bonifatius, over de

⁶⁰⁵ *Narrators*, p.289.

berekening van de Paasdatum, van invloed geweest op zijn latere betrokkenheid bij de Synode van Whitby.

Zowel Benedict Biscop als Wilfrid hebben tijdens hun vroege reizen, behalve in Rome, ook een periode doorgebracht in nog een andere inspirerende omgeving, het klooster van Lérins en de stad Lyon. Biscop leefde tussen de monniken in Lérins, hij legde in het klooster de eed af en hij verdiepte zich er in de monastieke tradities en regelgeving. Wilfrid heeft ook in een monastieke omgeving verkeer. Opvallend is echter dat nergens geschreven staat dat hij ooit de monastieke eed heeft afgelegd, wel dat hij in Lyon de tonsuur heeft ontvangen. Voor Wilfrid heeft zijn verblijf in Lyon het mogelijk gemaakt om getuige te zijn van de episcopale gebruiken in een grote Gallische stad. Gezien de nog jonge leeftijd van zowel Benedict Biscop als Wilfrid kan worden aangenomen dat hun ervaringen in respectievelijk Lérins en Lyon van invloed zijn geweest in hun verdere leven.

Net als Wilfrid heeft ook Ceolfrid zijn eerste reis naar Rome gemaakt samen met Benedict Biscop. Gezien het feit dat het zijn eerste en Benedict Biscops vijfde reis naar Rome was, zal daarbij het bezoek aan de graven van de apostelen en het kennismaken van de in Rome geldende kerkelijke tradities, voor Ceolfrid meer op de voorgrond hebben gestaan.

Gezien de latere onderlinge verschillen in de reizen van de drie abten, is het van belang om hier nog eens te benadrukken dat hun eerste reizen veel overeenkomsten vertonen: ze reizen aanvankelijk alle drie vanuit het verlangen Rome te zien en er een bezoek te brengen aan de graven van de eerste apostelen. Daarnaast hebben ze tijdens hun verblijf in de heilige stad kennis genomen van de daar geldende kerkelijke tradities. Daarmee wordt impliciet het aanzien van Christelijk Rome aangetoond en de drie reizigers worden dan ook in het licht daarvan geportretteerd. Het is voor zowel Beda als voor Stephanus van Ripon van het grootste belang om aan te tonen dat 'hun' traditie stevig geworteld is in de kerk van Rome.

De latere reizen van de drie abten vertonen ten opzichte van elkaar een meer afwijkend karakter. Zowel in Beda's *HA* als in de *VCA* staat dat aan Ceolfrids laatste reis naar Rome, die hij niet volbracht heeft, het verlangen ten grondslag ligt om in die stad te verblijven en daar ook te sterven. Dit verlangen wordt ook wel genoemd met betrekking tot de beide andere abten, maar bij hen worden ook andere motieven aangevoerd. Zo zou een aanleiding voor de reizen van Benedict Biscop bijvoorbeeld zijn, dat hij van de kerken en kloosters die inmiddels door hem in Northumbria gesticht zijn (Wearmouth en Jarrow) een *imitatio Romae* wil maken en heeft hij allerhande spirituele waar mee naar Engeland gebracht [*merx spiritualis*], opdat Wearmouth-Jarrow een waardige afspiegeling zou worden van Rome. Ook wordt geschreven dat de vele boeken die hij meenam, de basis zijn gaan vormen van de uitgebreide bibliotheek van Wearmouth-Jarrow en daarmee ook van het werk van Beda. Over Ceolfrid wordt geschreven dat hij later deze bibliotheek nog eens heeft verdubbeld, zij het niet door er zelf op uit te trekken, maar door anderen daarvoor naar Rome te sturen. Zo zou de aanduiding 'pius provisor' die door Beda in de *Homilie* gebruikt wordt voor Benedict Biscop, dus evenzeer van toepassing kunnen zijn op de abt Ceolfrid.

Voor Wilfrid liggen de zaken anders. Het tweede deel van de vraagstelling die aan mijn scriptie ten grondslag ligt is waarom Wilfrids leven zo turbulent verlopen is en waarom hij bekend staat als zo'n controversieel figuur, terwijl dat niet geldt voor de beide andere *abbates vagantes*, die toch in dezelfde tijd en omgeving leefden en ook nog eens in min of meer dezelfde omstandigheden zijn opgegroeid. Hoewel ook Wilfrid reisde vanuit het verlangen om Rome te zien en te ervaren en hoewel ook Wilfrid vanuit Rome wel paramenten heeft meegenomen voor de kerken en kloosters die onder zijn invloed in Engeland zijn gesticht (Ripon, Hexham), is dat niet de meest belangrijke reden geweest van zijn laatste twee reizen naar Rome. Voor Wilfrid is de aanleiding vooral de kerkelijke en politieke situatie waarin hij zich op dat moment

bevindt en de onenigheid die hij heeft met koningen en (aarts-)bisschoppen. In eerste instantie heeft Wilfrid zijn roem te danken aan zijn optreden tijdens de Synode van Whitby. Daar worden de tegenstellingen zichtbaar die zijn gegroeid in Northumbria in de vorm van twee partijen die lijnrecht tegenover elkaar blijken te staan. Iers en Romeins georiënteerden betwisten elkaar over de juiste berekening van de Paasdatum en de vorm van de tonsuur. Wilfrid is woordvoerder voor Rome, tegenover de Ierse bisschop Colman. Uiteindelijk doet koning Oswiu uitspraak ten gunste van de Romeinse berekening en de Ieren die zich niet willen conformeren, waaronder Colman en zijn monniken, trekken zich terug op Iona. Nu lijkt het erop alsof het conflict zich afspeelt tussen de Ieren en de Romeins georiënteerden, waarmee dus impliciet gezegd wordt dat de Ieren niet in de Romeinse traditie zouden staan. Het is met name Beda die zich tegen dit beeld met kracht heeft verzet.

Hoewel ik daarvoor in de door mij bestudeerde teksten niet echt veel concrete aanwijzingen heb kunnen vinden, wordt toch vaak beweerd dat Beda een antipathie had tegen Wilfrid.⁶⁰⁶ Meer dan een *feit* lijkt mij dit eerder een *gevolgtrekking* van het gegeven dat Beda over een aantal zaken andere opvattingen had dan Wilfrid. Over inhoudelijke zaken, zoals de berekening van de Paasdatum waren ze het roerend eens en ook gold voor beiden de Romeinse kerkelijke traditie als voorbeeld voor Engeland. In tegenstelling echter tot Wilfrid had Beda veel sympathie voor de Ieren en hij heeft zich over hen alleen maar lovend uitgelaten. Hij behoorde tot de groep mensen die wel wist dat sommige Ieren zich nog niet hielden aan de door Rome voorgeschreven berekening van de Paasdatum, maar die hen om die reden niet verwierp. Beda is mild in zijn oordeel en hij vergoelijkt de Ierse onwetendheid.⁶⁰⁷

Wilfrid spreekt zich -volgens zijn hagiograaf- regelmatig tamelijk ongenueanceerd maar wel expliciet uit tegen de Ieren. Hij doet dat op grond van hun afwijkende berekening van de Paasdatum, maar waar Beda mild is in zijn oordeel daarover en de Ieren om hun overige kwaliteiten prijst, gaat Wilfrid zover om de Ieren te vergelijken met ketterse Quartodecimanen. Daarmee plaatst hij de Ieren in een zeer negatief daglicht. Ook hier wordt gesuggereerd dat de Ieren niet recht in de (Romeinse) leer zijn en Beda komt daartegen in opstand. Het lijkt erop dat het eigenlijk helemaal niet gaat om een verkeerde of een juiste berekening van de Paasdatum. Lawrence schrijft dat de controverse over de Paasberekening een 'naar voren geschoven kwestie' is, waarachter zich 'verregaandere meningsverschillen' schuilen, 'niet over de leerstellingen, maar over de culturele en kerkelijke organisatie.'⁶⁰⁸ Hoewel de tekst van Stephanus daartoe wel aanleiding geeft, is het te simpel om alleen Ierse en Romeinse achtergronden en tradities als exponenten van de controverses te geven. Dat gaat alleen op in het geval van de onenigheid over de juiste berekening van de Paasdatum, maar er was veel meer aan de hand. Het is opvallend dat de verschillende Paasberekening eigenlijk het enige echt inhoudelijke conflict is en dat de overige meningsverschillen eerder het gevolg zijn van verschillende *attitudes*, bijvoorbeeld van de bisschoppen.

Wilfrid en de zijnen hielden er andere opvattingen op na met betrekking tot de episcopale macht, opvattingen die meer berustten op Gallische gebruiken, waarbij vooral de machtspositie van de bisschop een belangrijk gegeven was. De nadruk lag op uiterlijk vertoon, politieke invloed en materiële middelen. Dit alles was overigens wel gebaseerd op pastorale beweegredenen. Het was in het belang van hun 'kudde', dat de bisschoppelijke *pastores* moesten imponeren, hoogwaardig moesten zijn en het was om diezelfde reden dat koningen moesten worden geïnstrueerd en op hun plichten gewezen door mensen voor wie ze respect hadden. Een bisschop moest in

⁶⁰⁶ zie hoofdstuk 4, onder III.A.5.a., p.48 e.v.

⁶⁰⁷ En Beda was niet altijd mild: hij had bijvoorbeeld een uitgesproken hekel aan de Britten, die hij verweet dat ze hadden verzuimd om het Christendom te verkondigen aan het Engelse volk.

⁶⁰⁸ C.H. Lawrence, *Kloosterleven in de Middeleeuwen*, p.51.

staat zijn een koning te trotseren, hij moest gezag uitstralen. Deze Gallische traditie van episcopale macht, waarvan ongetwijfeld ook vaak misbruik is gemaakt, was het middel om het pastorale ideaal te verwezenlijken van Wilfrid, zoals hij dat had ervaren tijdens zijn verblijf in Lyon.

Wanneer Beda schrijft over de abten van Wearmouth-Jarrow en van Lindisfarne, scheidt hij daarbij het beeld van nederige *pastores*, die de mensen op gelijke hoogte benaderen, zowel letterlijk als figuurlijk. Hier heerst het principe van 'gelijkwaardigheid'. Beda's ideeën komen in dit opzicht niet alleen overeen met die van de Ieren, maar ook met het gedachtengoed dat paus Gregorius de Grote beschrijft in zijn *Regula Pastoralis*. Gregorius de Grote neemt in Beda's *HE* een prominente plaats in; Beda brengt hem naar voren als 'the episcopal ideal of which Augustine, Aidan and Cuthbert were, in their different ways, to be reflections'.⁶⁰⁹ A.T. Thacker stelt dat: 'The Ionan Irish were seen as the evangelists who brought the Gregorian plan to fulfilment'.⁶¹⁰ Je zou kunnen zeggen dat Beda in zijn werk, met name in de *HE*, de Ieren verbindt met de grote paus Gregorius, voor wie hij veel bewondering had. Daarmee gebruikt hij dus dezelfde techniek als in de *HA*, waarin hij alles in het werk stelt om de abten van Wearmouth-Jarrow in de traditie te plaatsen van Rome.

Wat zichtbaar wordt zijn twee fundamentele verschillen in opvatting die te maken hebben met de houding van een pastor: waardig en imponerend, in staat om een koning op gelijke hoogte te benaderen, versus gelijkwaardig en nederig ofwel *onderdanig*: bereid om de *onderdanen* van de koning op gelijke hoogte te benaderen. Er lijkt sprake te zijn van twee partijen, een Gallisch en een meer Iers georiënteerde partij, waarbij Wilfrid gezien kan worden als leider van de Gallische partij en Beda als exponent van de Ierse. Beda toont aan dat de opvattingen over de rol en het gedrag van *pastores* die Wilfrid afwijst als zijnde Iers, overeenkomen met die van paus Gregorius de Grote, dus wel degelijk overeenkomstig de tradities van Rome. Waar de berekening van de Paasdatum bij de Ieren afwijkend is van de voorschriften van Rome, is dat geenszins het geval bij de verwachtingen van het gedrag van een pastor. Het lijkt erop dat er sprake is van een machtsspel dat zich afspeelt over de hoofden van de Ieren, en dat wordt zichtbaar in de teksten over Wilfrid en in die van Beda.

De twee van elkaar afwijkende tradities kunnen wellicht ook gezien worden als een gevolg van de verschillende culturen die Engeland hebben beïnvloed: een Romeinse en een Ierse cultuur. In de introductie van de bundel 'After Rome' stelt de samensteller ervan, T. Charles-Edwards, dat de gewoonte om de periode van 400-800 te karakteriseren als 'after Rome', zowel terecht als onterecht is.⁶¹¹ Hij maakt onderscheid tussen een 'imperial Rome', waaraan met het vertrek van de Romeinse legioenen een einde kwam en een 'Christian, non violent Rome', dat niet verdween, maar 'extended its authority over the whole of the British Isles'.⁶¹² Dat laatste is onderwerp van Beda's historische werken, waarvan een deel in de vorige hoofdstukken besproken is. Wanneer Charles-Edwards schrijft dat er aan het 'imperial Rome' met het vertrek van de Romeinen een einde kwam, is dat niet helemaal waar. De Romeinen hebben een forse erfenis nagelaten, bijvoorbeeld op het gebied van organisatie. De organisatie van de Christelijke kerk is typisch Romeins, namelijk hiërarchisch. De paus is de hoogste gezagdrager en de (aarts-)bisschoppen zijn rechtstreekse afgevaardigden van hem en vertegenwoordigen daarmee het gezag

⁶⁰⁹ J.M. Wallace-Hadrill, *Beda's 'Ecclesiastical History of the English People', A Historical Commentary*, p.49.

⁶¹⁰ A.T. Thacker, 'Beda and the Irish', in: L.A.J.R. Houwen, A.A. MacDonald, eds., *Beda Venerabilis, Historian, Monk & Northumbrian*, (Groningen, 1996), p.38.

⁶¹¹ T. Charles-Edwards, Introduction, in: T. Charles-Edwards ed., *After Rome*, (Oxford, 2003).

⁶¹² Idem, p.1

van Rome. De aartsbisschop ontvangt vanuit Rome het *pallium*, een uiterlijk teken van zijn waardigheid en gezag.

Ierland is nooit onderdeel geweest van het Romeinse keizerrijk en de Ieren zijn in die periode dus ook niet beïnvloed door Romeinse tradities en gewoontes. De Ierse kerk is van oorsprong monastiek. Het gezag ligt er bij de priesters-abten, *binnen de muren* van het klooster. Elk klooster heeft zijn eigen organisatie en, zeker in de vroege middeleeuwen waarin zich dit verhaal afspeelt, zijn eigen regels, die door de abt bepaald worden. De Ierse kerkorganisatie heeft een horizontale structuur: de moderne organisatiekunde spreekt hier van een 'bottom-up'-organisatie. De abt is de *primus inter pares*, hij bepaalt de regels vanuit de kring van monniken waarin hij zich bevindt. De Romeins geïnspireerde strikt hiërarchische organisatie heeft een verticale structuur en is 'top-down'. De pauselijke regels worden *van bovenaf* opgelegd, via concilies en synodes. Deze -van oorsprong- verschillende organisatievorm heeft ook gevolgen voor de houding en het gedrag van de bisschoppen. De tegenstelling die zichtbaar wordt is die van 'waardigheid' tegenover 'gelijkwaardigheid', waarbij wel direct opgemerkt dient te worden dat het hierbij gaat om een 'traditie' die zijn oorsprong vindt in de monastieke (Ierse) dan wel in de kerkelijke (Romeinse) organisatievorm en dat de houding die eruit voortkomt dus niet per definitie specifiek verbonden is aan één van de twee achtergronden.

Catherine Cubitt heeft erop gewezen dat het opvallend is dat er maar weinig aandacht wordt geschonken aan de aanwezigheid van de clerus in de vroege Angelsaksische kerk.⁶¹³ Reden daarvan is dat in de overgeleverde teksten de nadruk vooral is komen te liggen op het monastieke leven, waardoor de indruk wordt gewekt dat er in die tijd geen onderscheid was tussen de monastieke orde en de clericale. De conflicten die zich rondom Wilfrid hebben afgespeeld laten zien dat er wel degelijk sprake moet zijn geweest van onderscheid. Wilfrid is een typisch voorbeeld van een vertegenwoordiger van de clerus in vroeg-middeleeuws Engeland. Dat kan worden opgemaakt uit het beeld dat van hem wordt geschetst in de literatuur: geen teruggetrokken levend mens, maar een pastor die niet terugdeinst voor confrontaties met hoge vertegenwoordigers van zowel het kerkelijke als het wereldse leven. De ervaringen met de Gallische bisschoppen die hij tijdens zijn verblijf in Lyon heeft gehad, moeten een diepe indruk hebben gemaakt op Wilfrid. Daar heeft hij kennis gemaakt met de clericale gebruiken op het continent. Het beeld dat naar voren komt uit de *Vita Wilfrithi* van Stephanus komt overeen met dat van die Gallische clericale traditie, waarbij de bisschop alles behalve een nederige pastor was. Hier 'the bishops tended to come into their city *from on top*. They had not risen through the ranks of the clergy'.⁶¹⁴ Dit beeld is tegengesteld aan hetgeen Beda schetst van de Engelse kerk, dat meer berust op monastieke/Ierse tradities en op de aanwezigheid van rondtrekkende monnik-bisschoppen. Hier is eerder sprake van een situatie waarbij de bisschoppen vanuit de kloosters kwamen, niet *from on top*, maar *from bottom up*.

Beda's bekendheid met Wilfrid en diens opvattingen is afkomstig van het persoonlijke contact dat de twee moeten hebben gehad; daarnaast is bekend dat Beda beschikte over een versie van Stephanus' VW. De visie van Walter Goffart is een aantal malen in deze scriptie ter sprake gekomen. Hij heeft betoogd dat Beda zijn historische werk en met name zijn *HE* uitsluitend heeft geschreven als reactie op de invloed van Wilfrid, wiens 'ghost' hem is blijven achtervolgen. Tot in detail toont Goffart aan 'how profound and wide-ranging an effect Wilfrid's biography had on the

⁶¹³ Catherine Cubitt, 'The clergy in early Anglo-Saxon England'. In: *Historical Research*, vol. 78, nr. 201 (2005), p. 273-287.

⁶¹⁴ P. Brown, *The Rise of Western Christendom*, p.65.

construction of Bede's work.⁶¹⁵ Met zijn visie stelt Goffart Beda echter wel voor als iemand die vanuit tegenstellingen denkt en schrijft. Wat mij meer is opgevallen in Beda's werk is dat hij steeds weer zijn best doet om zichtbaar te maken dat de Ierse Christelijke traditie *niet* afwijkt van die van Rome en dat die juist naadloos aansluit bij de opvattingen van paus Gregorius de Grote. Clare Stancliffe schrijft dat 'whereas the *Life of St. Wilfrid* is indeed a partisan work, the *Ecclesiastical History of the English People* should not be seen as a polemical riposte, but rather as a work of reconciliation; one where that which was good in the Roman, Irish and Anglo-Saxon traditions could all be affirmed'.⁶¹⁶ Beda doet voortdurend zijn best om toch maar vooral te laten zien dat met name de Ieren leven conform de Romeinse Christelijke traditie. Op het feit dat ze dat niet deden voor wat betreft de berekening van de Paasdatum gaat hij niet al te diep in. De Ieren zijn niet goed geïnformeerd over deze berekening en later zijn ze alsnog tot het juiste inzicht gekomen. Wat Beda vooral doet in de *HE* is aantonen dat de Ieren vooral lovenswaardig zijn in hun pastorale activiteiten. Wilfrid was een controversieel figuur maar dat is ook het beeld dat van hem is gecreëerd in de bronnen. Voor dat imago is zijn eigen hagiograaf verantwoordelijk en -niet in de laatste plaats- ook Beda. Het blijkt dat de onderliggende controverse veel meer een zaak is van onderling verschillende attitudes dan van inhoudelijke conflicten. Wilfrid staat model voor de Gallische opvattingen over de taken en het gedrag van een bisschop, die lijnrecht indruisen tegen de opvattingen van Beda, die overeenkomen met die van de Ieren en van Gregorius de Grote. Toch staan alle betrokkenen in de traditie van Rome en dat is het ook waaraan Beda steeds weer herinnert, zoals hij dat ook doet in zijn geschiedenis over de abten van Wearmouth-Jarrow.

Alle wegen leiden naar Rome is een gezegde dat zowel van toepassing is op de Christelijke geschiedenis van de middeleeuwen in het algemeen als op de geschiedenis in deze scriptie in het bijzonder. Ik wil deze uitspraak hier echter ook in meer figuurlijke zin gebruiken om aan te geven dat via welke (om-)weg je ook reist, je altijd weer uitkomt waar je wezen wilt en in mijn geval is dat bij Beda. Achter, onder en door deze hele geschiedenis is het steeds weer Beda die levensgroot zichtbaar wordt. Het is toch vooral door zijn ogen dat je kijkt. Hij heeft bepaald wat je wel mag weten en wat niet; hij heeft geschreven en hij heeft gezwegen waar hij vond dat dat moest. Daarmee is Beda ook voor een groot deel verantwoordelijk voor de beeldvorming van Wilfrid. Hij is woordvoerder van degenen die door Wilfrid -volgens Stephanus- van ketterij worden beticht. Beda reageert op Wilfrids prominente aanwezigheid en op het beeld dat van hem wordt geschetst door Stephanus van Ripon in de *VW*. Dat is Beda's aandeel in het feit dat Wilfrid de geschiedenis is ingegaan als een controversieel figuur en daarmee heeft hij ook nog eens -althans in de bronnen- het laatste woord.

⁶¹⁵ W. Goffart, *Narrators*, p.320.

⁶¹⁶ Clare Stancliffe, *Bede, Wilfrid and the Irish*, Jarrow Lecture 2003, p.27.

NAWOORD

Deze scriptie over reizen was op zichzelf ook een reis, mede mogelijk gemaakt door de onvoorwaardelijke loyaliteit en het geduld van mijn naasten. De tastbare opbrengst van die reis ligt nu voor mij en vervult mij met trots en vreugde: het is gelukt, 'I did it!' en dat mag iedereen nu ook wel weten. Een aantal mensen is de afgelopen periode met mij meegereisd, sommigen vanaf het begin, anderen kwamen er later bij.

Afstuderen bij Mediëvistiek betekent, ook wanneer je in de overgangsfase zit⁶¹⁷, afstuderen in twee disciplines, in mijn geval Geschiedenis en Middeleeuws Latijn. Dat betekent ook twee hooggeleerden ter begeleiding, in mijn geval drie. Arpád Orbán wil ik danken voor alle leerzame uren, tijdens de werkcolleges en op zijn torenkamer op de KNG 66, waar het altijd goed toeven is. Mayke de Jong dank ik vooral voor het actieve meedenken in de beginfase van dit onderzoek- en schrijfproces, toen ik maar niet kon besluiten welk onderwerp ik kiezen zou en voor het zeer gewaardeerde commentaar dat ze steeds -vanuit het NIAS- geleverd heeft op mijn afzonderlijke hoofdstukken. Bij haar vertrek naar Wassenaar voor haar 'sabbatical', heeft ze mij in contact gebracht met Carine van Rhijn en dat bleek een gouden actie. Carine heeft de rol vervuld van vroedvrouw en heeft daarmee de geboorte van dit vijfde kind voor mij, mede mogelijk gemaakt. Het was heel leuk om met Carine samen, vanaf september vorig jaar, de reis af te maken! Zij heeft op mij een

R elativerende

E nthousiasmerende

I nspirerende en -niet in de laatste plaats- een

S tructurerende invloed gehad. Dank!

Last but not least wil ik mijn -al eerder genoemde- naasten bedanken voor het simpele feit dat ze er zijn. Mijn vier dochters, Bregje Marie, Liselot Anne, Sanneke Sophie en Justine Janne zijn al jaren gewend aan een moeder die college loopt, tentamens moet doen en die zelfs -zij het eenmalig- meer studiepunten haalt in een jaar dan zij zelf doen. Maar alles went en jullie hebben mij heel vaak gesteund en geholpen, ieder op je eigen manier. Ook Dank!

Thijs, als laatste want toch belangrijkste pijler in mijn leven, dank

- voor de ruimte en de vrijheid die je me altijd weer geeft,
- voor de hulp bij het geven van structuur aan mijn leven in het algemeen en aan deze scriptie in het bijzonder,
- voor het vertrouwen dat je steeds in me blijft houden en
- voor je onvoorwaardelijke geloof in mij en mijn reizen.

Ik draag deze scriptie graag aan je op.

⁶¹⁷ Voor alle duidelijkheid: van Mediëvistiek naar Taal- en Cultuurstudies

LITERATUURLIJST

A. Primaire Bronnen

- Beda, *Epistola ad Ecgberctum Antistitem*, in: Goold, G.P. ed., 'Historical Works', Vol. II, pp.446-489, Loeb Classical Library 248, (Cambridge, 1930/1996).
- Beda, *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, in: Goold, G.P. ed., 'Historical Works', Vol I en Vol, II pp.2-389, Loeb Classical Library 246/248, (Cambridge, 1930/1996).
- Beda, *Vita Sanctorum Abbatum Monasterii in Uyramutha et Gyruum, Benedicti, Ceolfridi, Eosteruini, Sigfridi, atque Huaetbercti, ab eiusdem Monasterii Presbytero et Monacho Baeda composita*, in: Goold, G.P. ed., 'Historical Works', Vol. II, pp.392-445, Loeb Classical Library 248, (Cambridge, 1930/1996).
- Beda, 'Opera Homiletica', in Hurst, D. ed., *Bedae Venerabilis Opera*, pars 3, CCSL 122, pp. 88-94, (1955).
- Bede, *Ecclesiastical History of the English People*, Farmer, D.H., ed., Penguin Classics, (London, 1955/1990).
- Bede, *The Ecclesiastical History of the English People*, J. McClure, R. Collins eds., Oxford World's Classics, (Oxford, 1969/1999).
- Boutflower, D.S., ed., *The Life of Ceolfrid, Abbot of the Monastery of Wearmouth and Jarrow, by an unknown author of the eighth century*, (Sunderland/London 1912-1991).
- Colgrave, B., ed., *The Life of Bishop Wilfrid by Eddius Stephanus*, (Cambridge, 1927/1985).
- Eddius Stephanus, *Het Leven van Sint Wilfrid*, H. Moonen ed., ('s Hertogenbosch, 1946).
- Plummer, C. ed., *Venerabilis Baedae Opera Historica*, (Oxford, 1896/1956).

B. Secundaire Bronnen

- Birch, D.J., *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages*, Studies in the History of Medieval Religion, Volume XIII, (Woodbridge, 1998/2000).
- Bonner, G, ed., *Famulus Christi, Essays in Commemoration of the Thirteenth Centenary of the Birth of the Venerable Bede*, (Londen, 1976).
- Brooks, N., *Bede and the English*. Jarrow Lecture, (1999).*
- Brooks, N., "Canterbury, Rome and the construction of English Identity", in: Julia M.H. Smith ed., *Early Medieval Rome and the Christian West, Essays in honour of Donald A. Bullough*, (Leiden, 2000).
- Brown, G.H., *Bede the Venerable*, Twayne English Authors series 443, (Boston/Massachusetts,1987).
- Brown, P., *The Rise of Western Christendom*, (Massachusetts/Oxford, 1996/2001).
- Chazelle, C., "Ceolfrid's gift to St. Peter: the first quire of the Codex Amiatinus and the evidence of its Roman destination." In: *Early medieval Europe*, nr. 12(2), (2003).
- Coates, S., 'Ceolfrid: history, hagiography and memory in seventh- and eighth-century Wearmouth-Jarrow', in: *Journal of Medieval History*, Vol. 25, no.2, (1999).
- Cubitt, C., 'Monastic memory and identity in early Anglo-Saxon England', in: W.O. Frazer, A. Tyrell eds., *Social Identity in Early Medieval Britain*, (Londen, 2000).
- Cubitt, C., 'The clergy in early Anglo-Saxon England'. In: *Historical Research*, vol. 78, nr. 201 (2005).
- Cubitt, C., 'Wilfrid's Usurping Bishops: Episcopal elections in Anglo-Saxon England c.600-800', in: *Northern History: a review of the History of the North of England and the Borders*, Vol. 25 (1989).

- Farmer, D.H., 'Saint Wilfrid', in: D.P. Kirby ed., *Saint Wilfrid at Hexham*, (Newcastle-upon-Tyne, 1974).
- Fletcher, E., 'Benedict Biscop', Jarrow-Lecture 1981; in: *Bede and His World, The Jarrow Lectures*, Vol.2, p.541-554.
- Gleason, M., 'Bede and his Fathers', in: *Classica et mediaevalia: Revue danoise de philology et d'histoire*; Vol.45 (1994).
- Goffart, W., 'The *Historia Ecclesiastica*: Bede's agenda and ours', in: *Haskins Society Journal*, nr. 2, (1990), p.29-45.
- Goffart, W., *The Narrators of Barbarian History (A.D.550-800)*, (USA, 1988/2005).
- Hardinge, L., *The Celtic Church in Britain*. Church Historical Society series, 91 (London, 1972).
- Hill, J., *Bede and the Benedictine Reform*, Jarrow Lecture 1998.*
- Hunter Blair, P., *The World of Bede*, (Cambridge, 1970/1990).
- John, E., 'The Social and Political Problems of the early English Church', in: *Anglo-Saxon History: Basic Readings*,. David A.E. Pelteret ed., (New York, 2000).
- Kirby, D.P., 'Bede, Eddius Stephanus and the *Life of Wilfrid*', in: *English Historical Review*, Vol. 98, nr. 386, (januari 1983).
- Laistner, M.L.W., 'The Library of the Venerable Bede', in: Thompson ed., *Bede, His Life, Times and Writings*, (Oxford, 1935), pp.237-266.
- Lawrence, C.H., *Kloosterleven in de Middeleeuwen in West-Europa en in de Lage Landen*, (Amsterdam, 2004).
- Laynesmith, M.D., 'Stephen of Ripon and the Bible: allegorical and typological interpretations of the *Life of St. Wilfrid*', in: *Early Medieval Europe*, nr. 9 (2), (2000).
- Lynch, J.H., *The Medieval Church*, (Edinburgh, 1992).
- Marsden, J., *The illustrated Bede*, (Glasgow, 1999).
- Marsden, J., *The Illustrated Life of Columba*, (Edinburgh, 1991/1995).
- Mayr-Harting, H., *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, (Bristol, 1972/1977).
- McClure, J., 'Bede and the Life of Ceolfrid', in: *Perita*, Vol. 3, (1984).
- Padberg, L. von, "Missionare und Mönche auf dem Weg nach Rom und Monte Cassino im 8. Jahrhundert", in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, vol.III afl.2 (2000).
- Pelteret, D., 'Saint Wilfrid: tribal bishop, civic bishop or Germanic lord?', in: Joyce Hill, Mary Swan eds., *International Medieval Research; The Community, the Family and the Saint, Patterns of Power in Early Medieval Europe*, (Turnhout 1998).
- Stancliffe, C., *Bede, Wilfrid, and the Irish*, Jarrow Lecture 2003.*
- Stancliffe, C., 'Kings who opted out', in: P. Wormald, D. Bullough, R. Collins, eds., *Ideal and Reality in Frankish and Anglo-Saxon Society. Studies presented to J.M. Wallace-Hadrill*. (Oxford, 1983).
- Stancliffe, C., 'Red, white and blue martyrdom', in: Eds. D. Whitelock, R. MacKitterick, D.N. Dumville, *Ireland in early mediaeval Europe, studies in memory of Kathleen Hughes*, (Cambridge, 1982).
- Stansbury, M., 'Source-marks in Bede's biblical Commentaries', in: Jane Hawkes, Susan Mills ed., *Northumbria's Golden Age*.. (Stroud, 1999).
- Thacker, A.T., 'Bede and the Irish', in: L.A.J.R. Houwen, A.A. MacDonald, eds., *Beda Venerabilis, historian, monk & northumbrian*, (Groningen, 1996).

- Wallace-Hadrill, J.M., *Bede's 'Ecclesiastical History of the English People', A Historical Commentary*, Oxford Medieval Texts, (Oxford, 1988).
- Ward, B., *The Venerable Bede*. Outstanding Christian Thinkers Series, (Londen, 1990/1998).
- Wood, I., "Northumbrians and Franks in the age of Wilfrid", in: *Northern History*, vol. 31 (1995).
- Wood, I., *The Missionary Life*, (Londen, 2001).
- Wood, I., *The most holy Bishop Ceolfrid*, Jarrow Lecture, (1995).*
- Wormald, P., 'The Age of Bede and Æthelbald', in: J. Campbell ed., *The Anglo-Saxons*, (Londen, 1982).

* De jaarlijks gehouden *Jarrow Lectures* zijn vanaf 1958 gebundeld en uitgegeven in twee delen, onder de titel *Bede and his world*, I. *The Jarrow Lectures, 1958-1978* en II. *Bede and his world, The Jarrow Lectures, 1979-1993*, in een editie van Michael Lapidge. (1994). De tekst van de latere *Jarrow Lectures* (vanaf 1994), die ik gebruikt heb voor deze scriptie, heb ik opgevraagd bij 'The Lecture Secretary' in St. Paul's Church, Jarrow. Ze zijn nog niet officieel uitgegeven.

INDEX

- Acca, 1, 37, 42, 45, 46, 48, 50, 64, 66
 Adamnán, abt van Iona, 39, 68
 Aelfled, 1
 Aethelred, koning van Mercia, 61, 63, 65, 67
 Aethelthryd, koningin, 42, 45, 59, 67
 Aethilwath, koning van Sussex, 47
 Agatho, paus (678-681), 18, 19, 34, 52, 60, 63
 Agilberht, bisschop, 41, 56, 67
 Aidan, 32, 51, 58, 66, 68, 74
 Albinus, abt in Canterbury, 7
 Aldfrid, koning van Northumbria, 16, 21, 38, 61, 65, 67
 Alhfrid, zoon van Oswiu, 13, 41, 54, 56, 67
 Anglo-Saxon Chronicle, 12
 Anna, koning van East-Anglia, 59
 Annemundus, zie Aunemundus.
 Antonius, Sint, 44
 Athanasius, 43
 Augustinus, van Canterbury, 9, 63, 71, 74
 Aunemundus, 47, 53, 54, 55, 66
 Austerfield, Synode van -, 43, 48, 61, 62, 63, 65
- Baducing, Benedict, 6, 8, 9,
 Bardney, 65
 Benedictus van Nursia, 9, 10, 11, 21, 24, 34; Regel van -, 10, 16, 20, 21, 22, 32, 34, 62
 Berhtwald, aartsbisschop van Canterbury, 61, 65
 Bodleian Library, 43
 Bonifatius, (672-754), 41, 54, 67, 71
 Bonifatius, bisschop van East-Anglia (652-669), 56
 Bonner, G., 1
 Bosa, bisschop van Deira, 59
 Britten, 17, 54, 55, 60, 63
 Brooks, Nicholas, 3, 4, 62
- Cadwalla, 60
 Ceolwulf, koning van Northumbria, 7, 48, 49
 Chad, 51, 52, 57, 58
 Chapman Stacey, Robin, 4, 71
 Charles-Edwards, Thomas, 51, 74
 Chilperic II, Merovingische koning (715-721), 35, 38
 Clerus, 69, 75
 Coates, Simon, 6, 11, 24
 Codex Amiatinus, 36
 Codex Cosmographiorum, 15
 Coldingham, 59
 Colgrave, Bertram, 45, 49
 Colman, Ierse bisschop, 47, 51, 55, 73
 Columba, 17, 68
 Compiègne, 56
 Constantijn de Grote, 10, 12
 Cynwalh, koning van Wessex, 16
 Cubitt, Catherine, 59, 69, 75
 Cuthbert, 10, 11, 39, 43, 49, 66, 68, 74

Cynefrid, 26, 30, 32, 33, 39

Dagobert II, koning, 60

Damasus, paus (366-384), 10

Damian, bisschop van Rochester (655-669), 56

Deusedit, bisschop van Canterbury, 56, 57

Diocese, verdeling van -, 4, 49, 58, 60, 64

Drieling-martelaren: zie Speusippus.

Durham Liber Vitae, 35

Eaba, koningin, 47

Eadhed, bisschop, bisschop, 59

Eanfled, koningin, 41, 53, 57

Eata, 51, 59

Edict van Milaan (313), 12

Egbert, Beda's brief aan -, 20, 22, 30, 61

Egbert, koning van Kent, 14

Egfrid, koning van Northumbria, 5, 16, 17, 20, 21, 27, 42, 48, 58, 59, 60, 61, 67

Elmham, Thomas van, 15

Ely, 59

Eosterwine, 20, 21, 24, 36, 39

Erconberht, koning van Kent, 5, 23, 68

Farmer, D.H., 42, 43, 45, 49, 55, 65, 68

Fletcher, Eric, 15, 16

Friesland, 60

Gangwulf, 36, 37, 38

Gilling, 26, 30, 32

Gleason, Michael, 24

Goffart, Walter, 3, 4, 10, 11, 42, 44, 47, 48, 50, 60, 61, 62, 65, 71, 75

Gregoriaanse missie, zie missie naar Canterbury.

Gregorius de Grote, 7, 9, 11, 12, 19, 21, 24, 50, 57, 58, 60, 69, 71, 74, 76

Gregorius II, paus (715-731), 7, 35

Hadrianus, 14, 15, 23

Hatfield, Synode van, 19

Hexham, 42, 48, 50, 59, 61, 65, 72

Hilda, abdes van Whitby, 51

Hilperic, ook: Helpric, zie Chilperic II.

Honoratus, Sint, 5, 13

Honorius I, paus (625-638), 54

Hunter Blair, Peter, 15, 23, 33

Hwaetberht, 6, 35, 37, 39

Iconoclasm, 18

Ieren, 5, 11, 32, 42, 43, 50, 51, 54, 55, 57, 58, 62, 69, 73, 74, 75, 76

Ierland, 26, 30

Imitatio Romae, 20, 72

Iona, 13, 39, 51, 57, 60, 68, 73

Isidorus van Sevilla, 29

Iurminburgh, koningin, 46, 59

Jaruman, bisschop van Mercia, 56

Jeruzalem, 11, 12
 Johannes, aartscantor, 3, 7, 19, 24, 27, 33
 John, Eric, 42, 43, 47

 Kirby, D.P., 44, 48, 61
 Kloosterregel, 1, 3, 5, 6, 10, 13, 18, 26, 27, 32; Regel van Benedictus, zie 'Benedictus van Nursia'

 Langres, 3, 26, 36, 37, 38, 39
 Laurentius, Sint, 10, 34
 Lawrence, C.H., 57, 73
 Leodegar van Autun, 70
 Lérins, 5, 11, 13, 14, 16, 24, 54, 55, 69, 72
 Lindisfarne, 11, 39, 41, 47, 50, 52, 55, 59, 66, 68, 69, 74; *Lindisfarne Gospels*, 39
 Liudprand, Lombardische koning, 35
 Lyon, 11, 13, 41, 47, 53, 54, 55, 58, 64, 66, 69, 72, 74, 75

 Malmesbury, Willem van, 43, 44
 Marsden, John, 5
 Martinus van Tours, 43
 Mayr-Harting, Henry, 42, 43, 54, 57, 68, 69
 Mc. Clure, Judith, 6, 28, 29
 Meaux, 64
 Michaël, aartsengel, 49, 64
 Missie naar Canterbury, 7, 9, 11, 41, 62, 71
 Monothelisme, 19

 Nechtan, koning van de Picten, 17, 27
 Nidd, Synode van, 65
 Ninian, 17
 Nothelm, 1, 7

 Opvolging van abten, 3, 21, 22, 30, 32, 35, 39, 66
 Osred, koning van Northumbria, 65
 Oswiu, koning van Northumbria, 5, 8, 13, 14, 16, 41, 52, 54, 56, 57, 67, 73
 Oundle, 42, 66

 Paasdatum, 4, 27, 41, 42, 45, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 67, 71, 73, 74, 76
 Padberg, Lutz von, 14, 20, 64, 67
 Parijs, 4, 41, 56
 Patiens, bisschop, 69
Pax Romana, 12
 Pelagianisme, 19
 Pelgrimage, 9, 10, 12, 23, 54
 Pelgrims, 12, 23, 54, 68
 Pelteret, David, 69
 Penda, 60
 Peregrinatio pro Dei amore, zie 'pelgrimage'.
 Pestepidemie, 26, 28, 29, 32
 Plegwin, monnik van Hexham, 49
 Plummer, Charles, 6, 20, 49, 61
 Poole, R.I., 61
 Praeiectus van Clermont, 70
 Privilege, pauselijk-, 19, 21, 22, 24, 25, 37, 67

Quartodecimanen, 11, 51, 52, 55, 56, 73

Ripon, 26, 30, 31, 32, 39, 41, 42, 43, 44, 48, 51, 57, 59, 60, 61, 65, 71, 72

Serenus, bisschop van Marseille, 19

Sergius, paus (687-701), 37

Severus, Sulpicius, 43

Sigfrid, 21, 22, 36, 39

Speusippus, Eleusippus en Meleusippus, 36, 37

Stancliffe, Claire, 39, 50, 56, 65, 76

Sussex, 46, 47, 48, 61

Thacker, A.T., 74

Theodorus van Tarsus, 13, 14, 15, 23, 57, 58, 59, 60, 63

Tonsuur, 5, 14, 27, 41, 54, 55, 62, 72, 73

Torthelm, 17

Trumwine, bisschop, 59

Tunbert, 26, 30, 31, 59

Vitalianus, paus (657-672), 13, 14, 23

Wallace-Hadrill, J.M., 49

Ward, Benedicta, 9

Wearmouth-Jarrow, bibliotheek van -, 16, 19, 22, 26, 38, 72

Wessex, 61

Whitby, 2; Synode van, 4, 41, 42, 45, 51, 55, 56, 57, 67, 71, 72, 73

Whitelock, Dorothy, 8, 30

Wighard, bisschop, 14

Willibrordus, 1, 60

Wine, bisschop van Wessex, 56, 57

Witmer, 7

Woestijnvaders, 12

Wood, Ian, 20, 26, 27, 31, 35, 47

APPENDIX

I. BENEDICT BISCOP.

Historia Abbatum, caput 1.

Religiosus Christi famulus Biscopus cognomento Benedictus, aspirante superna gratia, monasterium construxit in honore beatissimi apostolorum principis Petri, iuxta ostium fluminis Wiri ad Aquilonem, iuvante se ac terram tribuente venerabili ac piissimo gentis illius rege Aecgfrido; idemque monasterium annis sedecim, inter innumeros vel itinerum vel infirmitatum labores, eadem qua construxit religione, sedulus rexit. Qui ut beati papae Gregorii verbis, quibus cognominis eius abbatis vitam glorificat, utar: "Fuit vir vitae venerabilis, gratia Benedictus et nomine, ab ipso pueritiae suae tempore cor gerens senile, aetatem quippe moribus transiens, nulli animum voluptati dedit." Nobili quidem stirpe gentis Anglorum progenitus, sed non minori nobilitate mentis ad promerenda semper angelorum consortia suspensus. Denique cum esset minister Oswii regis, et possessionem terrae suo gradui competentem illo donante perciperet, annos natus circiter XX et V fastidivit possessionem caducam, ut adquirere posset aeternam; despexit militiam cum corruptibili donativo terrestrem, ut vero regi militans, regnum in superna civitate mereretur habere perpetuum; reliquit domum, cognatos, et patriam propter Christum et propter evangelium, ut centuplum acciperet, et vitam aeternam possideret; respuit nuptiis servire carnalibus, ut sequi valeret agnum virginitatis gloria candidum in regnis celestibus; abnuit liberos carne procreare mortales, praedestinatus a Christo ad educandos ei spiritali doctrina filios caelesti in vita perennes.

Historia Abbatum, caput 1.

De vrome en monastieke dienaar van Christus, Biscop, met de bijnaam Benedictus, heeft geïnspireerd door hemelse genade, een klooster gebouwd ter ere van de zeer heilige vorst der apostelen, Petrus, vlakbij de monding van de rivier de Wear, op de noordoever. Hij is daarbij geholpen door de eerbiedwaardige en zeer vrome koning van dat volk, Egfrid, die hem land gaf. Hij (Biscop) heeft dit klooster gedurende zestien jaar ijverig geleid, met dezelfde toewijding als waarmee hij het bouwde, terwijl hij ondertussen ontelbare inspanningen van reizen dan wel ziektes getroostte. Hij was, om de woorden te gebruiken van de H. paus Gregorius, waarmee die het leven verheerlijkt van iemand met dezelfde bijnaam als deze abt, 'een man van eerbiedwaardige levenswandel, gezegend door genade en door zijn naam, die al vanaf de tijd van zijn jeugd het hart droeg van een oude man, omdat hij namelijk wat betreft zijn leefstijl zijn leeftijd overtrof en zich niet bezighield met enig vermaak. Hij stamde af van een adellijke stam van het engelse volk, maar omdat hij niet minder nobel van geest was, was hij verheven om voor eeuwig de gemeenschappen van de engelen te verdienen. En toen hij uiteindelijk in dienst was van koning Oswiu en door hem gegeven grondgebied ontving, zoals passend bij zijn rang, wees hij, op ongeveer vijfentwintigjarige leeftijd, het vergankelijke bezit van de hand, opdat hij het eeuwige bezit zou verwerven. Hij verachtte aardse oorlogvoering, met een vergankelijke geldelijke beloning, opdat hij zo de ware koning zou dienen én opdat hij zo het eeuwige koninkrijk zou verdienen te bezitten in een hemelse stad. Hij verliet zijn huis, verwanten en zijn land omwille van Christus en het Evangelie, opdat hij het honderdvoudige zou ontvangen en opdat hij vervuld zou worden van het eeuwige leven. Hij weigerde het aardse huwelijk te dienen, opdat hij het lam, dat stralend wit is door de glorie van de maagdelijkheid, zou kunnen volgen naar hemelse rijken en hij weigerde om op aardse wijze sterfelijke kinderen te verwekken, omdat hij door Christus was voorbestemd om voor Hem zonen op te voeden in de geestelijke leer, die voor eeuwig in het hemelse leven zouden blijven.

Historia Abbatum, caput 2.

Dimissa ergo patria Romam adiit, beatorum apostolorum, quorum desiderio semper ardere consuerat, etiam loca corporum corporaliter visere atque adorare curavit; ac patriam mox reversus, studiosius ea quae vidit ecclesiasticae vitae instituta, diligere, venerari, et quibus potuit praedicare non desiit. Quo tempore Alchfridus supradicti regis Oswii filius et ipse propter adoranda apostolorum limina Romam venire disponens, comitem eum eiusdem itineris accepit. Quem cum pater suus ab intentione memorati itineris revocaret, atque in patria ac regno suo faceret residere, nihilominus ipse ut bone indolis adolescens, coeptum confestim explens iter, summa sub festinatione Romam rediit, tempore cuius supra beatæ memoriae Vitaliani papæ; et non pauca scientiæ salutaris quemadmodum et prius hausta dulcedine, post menses aliquot inde digrediens ad insulam Lirinensem, ibidem se monachorum coetui tradidit, tonsuram accepit, et disciplinam regularem monachi voto insignitus debita cum sollicitudine servavit; ubi per biennium idonea monasticæ conversationis doctrina institutus, rursus beati petri apostolorum principis amore devictus, sacramentum eius corpore civitatem repedare statuit.

Historia Abbatum, caput 2.

Toen hij dus vrij was van zijn vaderland, ging hij naar Rome en hij zorgde ervoor dat hij in levenden lijve de plaatsen kon bezoeken en vereren van de lichamen van de H. apostelen, naar wie hij steeds brandde van verlangen. En toen hij al spoedig naar zijn vaderland was teruggekeerd, hield hij niet op om vol ijver de gebruiken die hij had gezien van het kerkelijk leven, lief te hebben en te eerbiedigen en hij hield niet op om ze te verkondigen aan wie hij maar kon. In deze tijd nam Alchfrid, zoon van bovengenoemde koning Oswiu, die maatregelen trof om ook zelf naar Rome te gaan teneinde de drempels van de apostelen te vereren, hem (Biscop) aan als metagezel op deze reis. Hoewel Alchfrids vader hem terugriep van het voornemen van de vermelde reis en hem in zijn vaderland en koninkrijk liet blijven, ging Biscop desondanks, omdat hij een jongeman was van goede aard, met de grootste haast weer naar Rome en hij voltooide onverwijld de begonnen reis, ten tijde van de hierboven gememoreerde paus Vitalianus zaliger nagedachtenis. En nadat hij, net als eerder, niet weinig de bekoorlijkheid had genoten van de heilzame kennis, week hij na enkele maanden vandaar af naar het eiland Lérins, waar hij zich aansloot bij een gemeenschap van monniken. Hij ontving de tonsuur en hij nam met verschuldigde ijver de gestrengheid van de kloosterregel in acht, getekend met de gelofte van de monnik. Nadat hij daar echter gedurende twee jaar was onderricht in de geschikte leer van de monastieke manier van leven, werd hij weer gewonnen door de liefde voor de H. Petrus, vorst der apostelen en hij besloot terug te gaan naar de H. stad die door diens lichaam was gewijd.

Historia Abbatum, caput 3.

Nec post longum adveniente nave mercatoria, desiderio satisfecit. Eo autem tempore miserat Ecgberchtus Cantuariorum rex de Britannia electum ad episcopatus officium virum nomine Vighardum, qui a Romanis beati papae Gregorii discipulis in Cantia fuerat omni aecclesiastica institutione sufficienter edoctus; cupiens eum sibi Romae ordinari episcopum, quatinus suae gentis et linguae habens antistitem, tanto perfectius cum subiectis sibi populis vel verbis imbueretur fidei vel mysteriis; quanto haec non per interpretem, sed per cognati et contribulis viri linguam simul manumque susciperet. Qui videlicet Vicghardus Romam veniens, cum cunctis qui secum venire comitibus, antequam gradum pontificatus perciperet, morbo ingruente defunctus est. At vero papa apostolicus, ne legatariis obeuntibus legatio religiosa fidelium fructu competente careret, inito consilio elegit de suis quem Britannias archiepiscopum mitteret, Theodorum videlicet saeculari simul et aecclesiastica philosophia praeditum virum, et hoc in utraque lingua, greca scilicet et latina, dato ei collega et consiliatore viro aeque strenuissimo ac prudentissimo Adriano abbate. Et quia venerabilem Benedictum sapientem, industrium, religiosum ac nobilem virum fore conspexit, huic ordinatum cum suis omnibus commendavit episcopum, praecepitque ut, relicta peregrinatione quam pro Christo susceperat, commodi altioris intuitu patriam reversus, doctorem ei veritatis quem sedula quesierat adduceret, cui vel illo pergenti vel ibidem docenti, pariter interpret existere posset et ductor. Fecit Benedictus ut iusserat; venerunt Cantiam; gratissime sunt suscepti; Theodorus sedem episcopatus conscendit; Benedictus suscepit monasterium beati Petri apostoli regendum, cuius postea praefatus Adrianus factus est abbas.

Historia Abbatum, caput 3.

En na niet lange tijd, nadat er een handelsschip naderde, werd zijn wens vervuld. In die tijd nu had Egbert, koning van Kent, een man gezonden genaamd Wighard, uit Brittannië, die gekozen was voor het bisschopsambt en die voldoende was opgeleid in al het kerkelijk onderricht, door de Romeinse leerlingen van de H. paus Gregorius in Kent. Hij (Egbert) wilde namelijk dat Wighard voor hem in Rome tot bisschop gewijd zou worden, zodat als hij een bisschop had van zijn eigen volk en taal, hij met alle aan hem onderworpenen nóg beter zou worden onderricht in de woorden en de mysteriën van het geloof, naarmate hij deze niet via een tolk zou ontvangen, maar via de tong en de hand van een man die verwante (van de koning) én stamgenoot (van het volk) was. Toen deze Wighard nu in Rome was aangekomen, met al het gevolg dat met hem was meegekomen, stierf hij nadat een ziekte hem overviel, nog voordat hij de bisschoppelijke waardigheid kon ontvangen. En de apostolische paus, die niet wilde dat omdat er afgezanten gestorven waren, de heilige missie de passende vrucht der gelovigen zou missen, koos hij –nadat hij om raad had gevraagd- iemand uit zijn eigen mensen, die hij naar Engeland kon zenden als aartsbisschop, te weten Theodorus; een man die zowel in wereldlijke als in kerkelijke filosofie begaafd was en dat in beide talen, namelijk Grieks en Latijn en hij gaf aan hem als collega en raadgever een man die uiterst streng, maar even zo zeer wijs was, de abt Hadrianus. En omdat hij zag dat de eerbiedwaardige Benedictus een wijs en ijverig en vroom en edel mens was, heeft hij de bisschop die was aangesteld en zijn hele gevolg aan hem (Biscop) toevertrouwd en hem bevolen dat hij de pelgrimstocht die hij had ondernomen voor Christus, moest opgeven en moest terugkeren naar zijn vaderland, ten bate van een hoger doel en dat hij de leraar van de waarheid moest begeleiden, die hij zo ijverig had gezocht en voor wie hij zowel op reis als terwijl hij daar doceerde, tegelijkertijd tolk en gids zou kunnen zijn. Benedictus deed zoals de paus had bevolen: ze zijn in Kent gekomen en werden zeer vriendelijk ontvangen. Theodorus besteeg de bisschoppelijke zetel en Benedictus aanvaardde de leiding over het klooster van de heilige apostel Petrus, waarvan de eerder genoemde Hadrianus later abt is geworden.

S. Bedae Homelia I.13, regel 102-120.

Derelictis enim omnibus secutus est Christum quando spreto eis quae in ministerio regali adquesierat vel adquirere valebat cum esset nobilis natus ad beatorum apostolorum limina Romam peregrinaturus advolavit ut quia rudis adhuc in gente Anglorum fides et ecclesiarum institutio florebat ibi potius perfectam vivendi formam sumeret ubi per summos Christi apostolos totius ecclesiae caput eminentissimum. Ibi ergo eruditus in Christo illis in partibus ad tonsuram ibi est monasterialibus institutis ibidem totum vitae suae tempus erat exacturus, si non apostolica domini papae prohibuisset auctoritas qui eum propter ducendum Britanniam sanctae recordationis archiepiscopum Theodorum patriam redire praecepit. Nec longo post tempore etiam reges saeculi cognito virtutum eius studio locum ei monasterii construendi non ab aliqua minorum personarum ablatum sed de suis propriis donatum dare curabant. Quem ille acceptum mox perfectissime iuxta regulariam disciplinam interius exteriusque instituit non pro suo captu decreta nobis statuens sed antiquorum statuta certissima monasteriorum quae in peregre didicerat sibi suisque observanda proponens.

S. Bedae Homelia I.13, regel 102-120.

Nadat hij alles achter zich gelaten had volgde hij Christus toen hij, alle zaken die hij tijdens zijn koninklijke dienst had verworven of had kunnen verwerven omdat hij van edele afkomst was, had versmaad en hij haastte zich op pelgrimstocht naar Rome, naar de drempels van de heilige apostelen. Omdat het geloof bij het engelse volk tot dan toe ongeschoold was en het onderwijs van de kerken in Rome bloeide, kon hij daar beter de volmaakte vorm van leven aannemen, op de plek waar door (de aanwezigheid van) de hoogste apostelen van Christus, de kroon van de hele kerk zich hoog verheft. Daar dus is hij onderricht in de leer van Christus, in die streken ontving hij de tonsuur, daar is hij ingewijd in de monastieke regels en daar ook zou hij alle tijd van zijn leven wel hebben willen blijven, als niet het apostolische gezag van de pauselijke heer het had verboden. Het was de paus die hem de opdracht gaf om naar zijn vaderland terug te keren, omdat hij de aartsbisschop Theodorus, zaliger nagedachtenis, naar Brittannië moest begeleiden. En niet lang na die tijd zorgden ook de seculiere koningen, die op de hoogte waren van de ijver van zijn deugden, ervoor hem een plek te geven om een klooster te bouwen; een plek niet afgenomen van bepaalde eenvoudige lieden, maar geschonken uit hun eigen bezittingen. Die ontvangen plek realiseerde hij spoedig, helemaal volmaakt volgens de leer van de reguliere monniken, zowel naar inhoud als naar uiterlijk en hij stelde geen verordeningen voor opdat hij er zelf beter van werd, maar hij stelde de zeer betrouwbare voorschriften in van oude kloosters, die hij had leren kennen in het buitenland; regels om door hem en de zijnen te worden opgevolgd.

S. Bedae Homelia I.13, regel 172-190.

Toties mari transito numquam ut est consuetudinis quibusdam vacuus et inutilis rediit sed nunc librorum copiam sanctorum nunc reliquiarum beatorum martyrum Christi munus venerabile detulit nunc architectos ecclesiae fabricandae nunc vitrifactores ad fenestras eiusdem ornandas pariter ac muniendas nunc cantandi et in ecclesia per totum annum ministrandi secum magistros adduxit nunc epistulam privilegii a domno papa missam qua nostra libertas ab omni extrinseca incursione tutaretur adportavit nunc pinturas sanctarum historiarum quae non ad ornamentum solummodo ecclesiae verum et ad instructionem intuentium proponerentur advexit videlicet ut qui litterarum lectionem non possent opera domini et salvatoris nostri per ipsarum contuitum discerent imaginum. Quia in his et huiusmodi rebus ideo tam plura laborare studuit ne nobis aliqua sic laborandi remaneret necessitas ideo toties transmarina loca adiit ut nos omnibus scientiae salutaris dapibus abundantes intra monasterii claustra quiescere et cum secure libertate Christo servire queamus.

S. Bedae Homelia I.13, regel 172-190.

Zo vaak als hij de zee is overgestoken kwam hij nooit met lege handen en nutteloos terug, zoals voor sommigen wel de gewoonte is, maar nu eens bracht hij een hoeveelheid heilige boeken mee, dan weer het eerbiedwaardige geschenk van relikwieën van de heilige martelaren van Christus; nu eens architecten van een kerk die gebouwd moest worden, dan weer glazeniers om de ramen ervan te versieren en tegelijkertijd te versterken. Nu eens voerde hij leraren met zich mee om te zingen en om het hele jaar door in de kerk de diensten te verzorgen, dan weer droeg hij een immunitetsbrief aan die door de pauselijke heer gegeven was en waardoor onze vrijheid beschermd werd tegen alle invloed van buitenaf; dan weer bracht hij schilderijen mee van heilige geschiedenissen, die niet alleen ter versiering van de kerk waren, maar ook ter onderricht van de kijkers werden tentoongesteld, opdat namelijk degenen die geen letters konden lezen toch de werken van de Heer en onze Redder konden leren kennen door het bekijken van deze afbeeldingen. Omdat hij zich daarom beijverde in deze en dergelijke zaken zoveel te werken opdat niet voor ons de noodzaak zou blijven om dit soort werk te doen, ging hij zo vaak naar plaatsen overzee, opdat wij konden rusten binnen de muren van het klooster, levend in overvloed door al het voedsel van de Heilsleer en opdat wij in veilige vrijheid Christus konden dienen.

II. CEOLFRID.

Historia Abbatum, caput 16.

At ubi Ceolfridus post multam regularis observantiae disciplinam quam sibi ipsi, pariter ac suis, pater providus ex priorum auctoritate contribuit; post incomparabilem orandi psallendique sollertiam, qua ipse quotidianus exerceri non desiit; post mirabilem et coercendi improbos fervorem, et modestiam consolandi infirmos; post insolitam rectoribus et escae potusque parcitatem, et habitus vilitatem; vidit se iam senior et plenus dierum non ultra posse subditis ob impedimentum supremæ ætatis, debitam spiritualis exercitii vel docendo vel vivendo præcipere formam; multa diu secum mente versans, utilius decrevit, dato fratribus præcepto, ut iuxta sui statuta privilegii iuxtaque regulam sancti abbatis Benedicti, de suis sibi ipsi patrem qui aptior esset eligerent, et ipse beatorum apostolorum ubi iuvenis cum Benedicto fuerat Romæ loca sancta repeteret: quatenus et ipse ante mortem aliquamdiu sæculi curis absolutus, liberius sibimet secreta quiete vacaret; et illi sumpto abbate iuniore, perfectius iuxta ætatem magistri quæ vitæ regularis essent instituta servarent.

Historia Abbatum, caput 16.

Zodra Ceolfred zag, na veel discipline van de observantie van de regel die de vader met veel zorg - zowel aan hemzelf als aan de zijnen- had gegeven uit het gezag van zijn voorgangers, en na een niet te evenaren bedrevenheid in het bidden en psalmzingen, waarmee hij niet ophield zich dagelijks te oefenen, en na een wonderbaarlijk enthousiasme bij het beteugelen van de booswichten en bescheidenheid bij het troosten van de zieken, en na een matigheid van eten en drinken en een eenvoudige kledij die zeldzaam waren voor bestuurders, dat hij, omdat hij te oud was en vol van dagen, niet langer kon verschaffen aan zijn ondergeschikten, vanwege de hinder van zijn hoge leeftijd, de vereiste vorm van geestelijke oefening door te leren dan wel door voor te leven, (zodra hij dat dus zag) achtte hij het beter (nadat hij steeds maar weer bij zichzelf overwogen had en de broeders het bevel had gegeven overeenkomstig de voorschriften van hun privilege en volgens de regel van de H. abt Benedictus) dat ze uit hun midden voor zichzelf een vader zouden kiezen die geschikt was voor hun en hij besloot om zelf weer de heilige plaatsen van Rome te gaan bezoeken waar hij als jongeman met Benedictus was geweest; opdat hij ook zelf nog voor zijn dood een tijd lang, bevrijd van wereldse zorg en in de rust van de afzondering, vrij voor zichzelf zou zijn en dat de broeders, wanneer ze een jongere abt hadden genomen, beter de voorschriften zouden kunnen uitvoeren, die pasten bij de leeftijd van hun meester.

Historia Abbatum, caput 17.

Obnitentibus licet primo omnibus, et in lacrimas singultusque genua cum obsecratione crebra flectentibus, factum est quod voluit. Tantaque erat proficiscendi cupido, ut tertia die ex quo fratribus secretum sui propositi aperuit, iter arriperet. Timebat enim quod evenit, ne priusquam Romam pervenire posset, obiret; simul devitans, ne ab amicis sive viris principalibus quibus cunctis erat honorabilis, eius coepta retardarentur, et ne pecunia daretur illi a quibusdam, quibus retribuere pro tempore nequiret; hanc habens semper consuetudinem, ut si quis ei aliquid muneris offerret, hoc illi, vel statim vel post intervallum competens, non minore gratia rependeret. Cantata ergo primo mane missa in ecclesia beatae Dei genetricis semperque virginis Mariae, et in ecclesia apostoli Petri, pridie nonas lunias, quinta feria, et communicantibus qui aderant, continuo praeparatur ad eundem. Conveniunt omnes in ecclesiam beati Petri, ipse, thure incenso et dicta oratione ad altare, pacem dat omnibus, stans in gradibus, thuribulum habens in manu: hinc fletibus universorum inter letanias resonantibus, exeunt; beati Laurentii martyris oratorium, quod in dormitorio fratrum erat obvium, intrant; vale dicens ultimum, de conservanda invicem dilectione, et delinquentibus iuxta Evangelium corripiendis, admonet; omnibus, siquid forte deliquissent, gratiam suae remissionis et placationis offert; omnes pro se orare, sibi placatos existere, si sint quos durius iusto redarguisset, obsecrat. Veniunt ad litus; rursum osculo pacis inter lacrimas omnibus dato, genua flectunt; dat orationem, ascendit navem cum comitibus. Ascendunt et diacones ecclesiae cereas ardentes et crucem ferentes auream, transit flumen, adorat crucem, ascendit equum, et abiit, relictis in monasteriis suis fratribus numero ferme sexcentorum.

Historia Abbatum, caput 17.

Ofschoon allen zich eerst verzetten en in tranen en snikken knielden in voortdurende smeekbede, gebeurde het zoals hij wilde. En zozeer was zijn verlangen om te vertrekken, dat hij al op de derde dag nadat hij aan de broeders zijn voorgestelde geheime plan had geopenbaard, op weg ging. Hij was namelijk bang, en dat gebeurde ook, dat hij zou sterven voordat hij Rome kon bereiken en tegelijkertijd wilde hij voorkomen dat zijn plannen door zijn vrienden of door de belangrijke mannen bij wie hij allen in ere stond, zouden worden vertraagd en hij was ook bang dat er geld zou worden gegeven aan hem door sommige mensen, aan wie hij niet op tijd zou kunnen terugbetalen; hij had namelijk altijd de gewoonte om, wanneer iemand hem enig geschenk aanbood, het ofwel onmiddellijk dan wel na een passende tussentijd terug te geven met een niet mindere gunst. Nadat dus vroeg in de morgen de mis was gezongen in de kerk van de H. moeder van God en de eeuwige maagd Maria en in de kerk van de apostel Petrus, op donderdag 4 juni en nadat degenen die aanwezig waren de communie hadden ontvangen, maakte hij zich terstond gereed om te gaan. Allen komen bijeen in de kerk van de H. Petrus en nadat hij de wierook heeft aangestoken en een gebed heeft uitgesproken aan het altaar, geeft hij allen de vrede, terwijl hij op de treden van het altaar staat en het wierookvat in zijn hand heeft. Vervolgens gaan ze weg, terwijl het gejammer van allen tussen het geweeklaag doorklonk; ze gaan het oratorium binnen van de H. martelaar Laurentius, dat tegenover het dormitorium van de broeders ligt en terwijl hij voor het laatst vaarwel zegt, spoort hij aan om de onderlinge liefde te bewaren en zondaars te berispen overeenkomstig het Evangelie; aan allen die iets per ongeluk hebben misgedaan geeft hij de genade van zijn vergeving en zijn verzoening en hij smeekt allen voor hem te bidden en zich met hem te verzoenen, indien er enkelen zouden zijn die hij harder dan rechtvaardig had beschuldigd. Ze gaan naar de oever; ze knielen nadat hij aan allemaal weer de vredeskus heeft gegeven in tranen; hij bidt en hij gaat aan boord van het schip met zijn gezelschap. Ook de diakenen van de kerk gaan aan boord en die dragen brandende kaarsen en een gouden kruis; hij steekt de rivier over, aanbidt het kruis, klimt op zijn paard en is vertrokken; in de kloosters laat hij zijn monniken achter in een aantal van ongeveer zeshonderd.

Historia Abbatum Auctore Anonymo, caput 14.⁶¹⁸

Porro in monasterio, cui Ceolfridus praeerat, omnes qui legere, vel praedicare, vel antifonas ac responsoria dicere possent, ablati sunt, excepto ipso abbate et uno puerulo, qui ab ipso nutritus et eruditus, nunc usque in eodem monasterio presbyterii gradum tenens, iure actus eius laudabiles cunctis scire volentibus et scripto commendat, et fatu. Qui videlicet abbas, praefate gratia plagae multum tristis, praecepit ut, intermisso ritu priori, psalmodiam totam, praeter vespere et matutinis, sine antiphonis transigerent. Quod cum unius ebdomadis spatium inter multas eius lacrimas et querimonias esset actitatum, diutius hoc fieri non ferens, rursus statuit, ut antifonatae psalmodiae, iuxta morem, cursus instauraretur, cunctisque adnitentibus, per se et quem praedixi puerum, que statuerat, non paruo cum labore complebat, donec socios operis divini sufficientes vel nutriret ipse, vel aliunde colligeret.

⁶¹⁸ Voor de latijnse tekst heb ik gebruik gemaakt van de editie van C. Plummer, die *Historia Abbatum Auctore Anonymo* geeft als titel voor wat ik in deze tekst de *Vita Ceolfridi Abbatis* noem. (zie hoofdstuk 3 van deze scriptie, p. 9).

Historia Abbatum Auctore Anonymo, caput 14.

Verder zijn in het klooster waar Ceolfriid aan het hoofd stond, allen die konden lezen, of preken, of antifonen en responsoria reciteren, gestorven, behalve die bewuste abt en een kleine jongen, die door hem was opgevoed en onderricht en die nu nog steeds in datzelfde klooster de rang van priester heeft en die terecht zijn prijzenswaardige handelingen aanbeveelt aan allen die het maar willen weten, in geschrift zowel als in gesproken woord. Deze abt nu, die zeer bedroefd was vanwege de voornoemde pest, gaf omdat het eerdere gebruik was onderbroken, opdracht dat de gehele psalmodie zonder antifonen werd uitgevoerd, behalve tijdens de vesper en de metten. Toen dit gedurende tijdspanne van een week, onder veel tranen en geweeklaag van hem, weer met regelmaat was gedaan, heeft hij omdat hij de situatie niet langer verdragen kon, weer vastgesteld dat de volgorde van de psalmen met de antifonen, volgens het gebruik, zou worden hersteld en terwijl iedereen zich daarvoor inspande, vervulde hij zelf en het jongetje dat ik hiervoor noemde, datgene wat hij had bepaald, met grote inspanning, totdat hij voldoende medebroeders voor dit goddelijke werk had opgeleid of totdat die waren bijeengebracht van elders.

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.24.

Haec de historia ecclesiastica Britanniarum, et maxime gentis Anglorum, prout vel ex litteris antiquorum, vel ex traditione maiorum, vel ex mea ipse cognitione scire potui, Domino adiuvante digessi Baeda famulus Christi, et presbyter monasterii beatorum apostolorum Petri et Pauli, quod est ad Viuraemuda, et Ingyruum. Qui natus in territorio eiusdem monasterii, cum essem annorum septem, cura propinquorum datus sum educandus reverentissimo abbati Benedicto, ac deinde Ceolfrido; cunctumque ex eo tempus vitae in eiusdem monasterii habitatione peragens, omnem meditandis scripturis operam dedi; atque inter observantiam disciplinae regularis, et cotidianam cantandi in ecclesia curam, semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. Nono decimo autem vitae meae anno diaconatum, tricesimo gradum presbyteratus, utrumque per ministerium reverentissimi episcopi Iohannis, iubente Ceolfrido abbate, suscepi. Ex quo tempore accepti presbyteratus usque ad annum aetatis meae LVIII, haec in scripturam sanctam meae meorumque necessitati ex opusculis venerabilium patrum breviter adnotare, sive etiam ad formam sensus et interpretationis eorum superadicere curavi:

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.24.

Dit alles over de kerkgeschiedenis van Brittanië en vooral die van het Engelse volk, voor zover ik dat kon weten uit geschriften van de klassieken of wel uit de traditie van ouderen of uit mijn eigen kennis, heb ik met hulp van de Heer uiteengezet; ik, Beda, dienaar van Christus en priester van het klooster van de Heilige apostelen Petrus en Paulus, dat ligt in Wearmouth en Jarrow. Geboren binnen het grondgebied van dit klooster ben ik, toen ik zeven jaar oud was, door de zorg van mijn verwanten gegeven om te worden opgevoed door de zeer eerbiedwaardige abt Benedictus en later door Ceolfrid; en vanaf die tijd heb ik, terwijl ik mijn hele leven doorbracht in de woning van dat klooster, mij helemaal toegelegd op het bestuderen van de Schrift, en temidden van de observantie van de kloosterregel en de dagelijkse zorg voor het zingen in de kerk, heb ik voortdurend het leren, het doceren en het schrijven als iets plezierigs ervaren. In het negentiende jaar van mijn leven nu, heb ik het diaconaat op mij genomen en op mijn dertigste jaar het priesterschap, beide door de dienst van de zeer eerbiedwaardige bisschop Johannes, in opdracht van de abt Ceolfrid. En vanaf de tijd dat ik het priesterschap aannam tot aan het negenenvijftigste jaar van mijn leven, heb ik ervoor gezorgd om in het kort datgene uit de geschriften van de eerbiedwaardige kerkvaders op te schrijven dat voor mijzelf en voor de mijnen van node was, en ook heb ik ervoor gezorgd om daar nog iets bij te zeggen over de betekenis- en de interpretatievorm;

III. WILFRID.

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

In quo videlicet monasterio cum aliquot annos Deo serviret, animadvertit paulatim adolescens animi sagacis, minime perfectam esse virtutis viam quae tradebatur a Scottis, proposuitque animo venire Romam, et qui ad sedem apostolicam ritus ecclesiastici sive monasteriales servarentur, videre. Quod cum fratribus referret, laudaverunt eius propositum, eumque id quod mente disposuerat, perficere suadebant. At ille confestim veniens ad reginam Eanfledam, quia notus erat ei, eiusque consilio et suffragiis praefato fuerat monasterio sociatus, indicavit ei desiderium sibi inesse beatorum apostolorum limina visitandi: quae delectata bono adolescentis proposito, misit eum Cantiam ad regem Erconberctum, qui erat filius avunculi sui, postulans ut eum honorifice Romam transmitteret. Quo tempore ibi gradum archiepiscopi Honorius, unus ex discipulis beati papae Gregorii, vir in rebus ecclesiasticis sublimiter institutus, servabat. Ubi cum aliquandiu demoratus adolescens animi vivacis, diligenter his quae inspiciebat, discendis operam daret, supervenit illo alius adolescens, nomine Biscop, cognomento Benedictus, de nobilibus Anglorum cupiens et ipse Romam venire: cuius supra meminimus.

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

Toen hij nu in dit klooster een aantal jaren God had gediend, zag hij in -omdat hij zo langzamerhand een wijze jongeman was geworden- dat de weg van de deugd die door de leren werd overgeleverd verre van volmaakt was en hij besloot om naar Rome te gaan en te zien welke kerkelijke en monastieke gebruiken werden geobserveerd bij de pauselijke zetel. Toen hij dit aan de broeders mededeelde, prezen ze zijn voornemen en ze adviseerden hem om datgene uit te voeren wat hij had bekokstoofd. En hij begaf zich terstond naar koningin Eanfled, omdat hij haar kende en omdat hij door haar voornoemde advies en ondersteuning was opgenomen in het klooster, en hij gaf haar zijn wens te kennen dat hij graag een bezoek wilde brengen aan de graven van de H. apostelen. Zij was verheugd over het goede voorstel van de jongeman en zond hem naar Kent naar koning Erconberct, die een zoon was van haar oom en ze stelde voor dat hij Wilfrid eervol naar Rome zou sturen. In die tijd had Honorius daar de functie van aartsbisschop, hij was een van de leerlingen van de gezegende paus Gregorius en een man die zeer goed onderricht was in kerkelijke zaken. Daar wijdde hij zich, toen hij er een lange periode verbleef, omdat hij een jongeman was met een levendige geest, vol ijver aan het leren van al wat hij zag en daar voegde zich nog een andere jongeman bij hem, genaamd Biscop, ook wel Benedictus genaamd, van edele engelse komaf, die ook de wens had om naar Rome te gaan en die wij hierboven reeds genoemd hebben.

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

Quo in tempore ad iussionem praefati regis presbyter ordinatus est in eodem monasterio ab Agilbercto episcopo Gevissorum, cuius supra meminimus, desiderante rege ut vir tantae eruditionis ac religionis sibi specialiter individuo comitatu sacerdos esset ac doctor. Quem non multo post detecta et eliminata, ut et supra docuimus, Scottorum secta, Galliam mittens, cum consilio atque consensu patris sui Osviu, episcopum sibi rogavit ordinari, cum esset annorum circita triginta, eodem Agilbercto tunc episcopatum agente Parisiacae civitatis; cum quo et alii undecim episcopi ad dedicationem antistitis convenientes, multum honorifice ministerium impleverunt.

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

In die tijd werd Wilfrid, op bevel van voornoemde koning, tot priester gewijd, in hetzelfde klooster, door bisschop Agilbert van de Gewissas⁶¹⁹, die wij hierboven al gememoreerd hebben, omdat de koning graag wilde dat een zo geleerd en vroom man voortdurend als priester en leraar speciaal voor hem aanwezig zou zijn aan zijn hof. Niet lang daarna stuurde hij (=koning Alhfrid) hem (= Wilfrid) naar Gallië, toen de Ierse sekte zichtbaar geworden en verstoten was zoals we hierboven ook hebben vernomen, op advies van en aanraden van zijn vader Oswiu en hij vroeg om hem te wijden tot bisschop voor hem, toen hij ongeveer 30 jaar was en toen dezelfde Agilbert bisschop was van de stad Parijs; en met hem (Agilbert) waren er nog elf andere bisschoppen bijeengekomen voor de wijding van de priester en zij vervulden de dienst met veel eerbetoon.

⁶¹⁹ West Saksen

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

Quo in tempore idem papa Agatho cum synodum congregaret Romae centum viginti quinque episcoporum, adversus eos qui unam in Domino Salvatore voluntatem atque operationem dogmatizabant, vocari iussit et Vilfridum, atque inter episcopos consistentem dicere fidem suam simul et provinciae sive insulae de qua venerat: cumque catholicus fide cum suis esset inventus, placuit hoc inter cetera eiusdem synodi gestis inseri, scriptumque est hoc modo: "Vilfridus Deo amabilis episcopus Eboracae civitatis, apostolicam sedem de sua causa appellans, et ab hac potestate de certis incertisque rebus absolutus, et cum aliis centum viginti quinque episcopis in synodo in iudicii sede constitutus, et pro omni aquilonali parte Britanniae et Hiberniae insulisque quae ab Anglorum et Brettonum necnon Scottorum et Pictorum gentibus incoluntur, veram et catholicam fidem confessus est, et cum subscriptione sua corroboravit."

Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, V.19.

Ten tijde dat dezelfde paus Agatho in Rome met een synode van 125 bisschoppen bijeenkwam tegen degenen die meenden dat er in de Heiland Heer slechts één wil en één energie was⁶²⁰, beval hij dat ook Wilfrid gedaagd moest worden en gezeten tussen de bisschoppen moest hij zijn geloof belijden van zowel de provincie als het eiland waar hij vandaan kwam; en toen hij en zijn vrienden van het katholieke geloof bevonden waren, behaagde het hun om dit te bevestigen te midden van de andere aanwezigen van de synode en het is op deze wijze opgeschreven: "Wilfrid, door God geliefde bisschop van de stad York, die zich gewend heeft tot de pauselijke zetel met betrekking tot zijn kwestie en die door die macht is vrijgesproken van zekerheden en onzekerheden en die met 125 andere bisschoppen tijdens een synode in een rechtsstoel geplaatst is, heeft het ware en katholieke geloof beleden voor zowel het hele noordelijk deel van Brittanië en Ierland als voor de eilanden die door de volken van de Angelen en de Britten en niet door de Ieren en de Picten bewoond worden en hij heeft dit met zijn handtekening bekrachtigd."

⁶²⁰ Monotheletisme

VITA WILFRIDI, caput 25.

Quomodo Winfrithus episcopus spoliatus sit.

Beatae memoriae Wilfrithus episcopus praeparans cum suis sodalibus et clero naves ascendere, multa milia monachorum suorum sub manu episcoporum noviter ordinatorum relinquens, maerentes et flentes Deumque indesinenter deprecantes, ut suum iter in voluntatem eius dirigeret. Inimici vero praesulis nostri malorum suorum memores, putantes in austrum ad Qwoentawic, navigantem, ea via rectissima ad sedem apostolicam pergentem, praemiserunt nuntios suos cum muneribus ad Theodericum regem Francorum et ad Eadefyrwine impium ducem, ut aut exilio maiori dampnarent aut, occisis sociis, omni substantia sua spoliarent. Dominus enim de manu inimicorum, quasi de manu Herodis, liberavit eum. Nam eo tempore sanctus Winfrithus episcopus, de Licitfelda expulsus, ea via pergens venit in manus supradictorum inimicorum, quasi in fauces leonis; captus statim est et omni pecunia spoliatus, multisque ex sociis suis occisis, misere ad extremum sanctum episcopum nudum dereliquerunt. Putabant enim, ut non erat, illum esse sanctum Wilfrithum episcopum, errore bono unius syllabae seducti.

VITA WILFRIDI, caput 25.

Hoe bisschop Winfrid beroofd werd.

Bisschop Wilfrid zaliger nagedachtenis, maakte zich op om met zijn vrienden en medegeestelijken sloop te gaan, terwijl hij vele duizenden van zijn monniken achterliet onder de handen van de nieuw gewijde bisschoppen, die treurden en weenden en God onophoudelijk smeekten dat hij Wilfrids reis naar Zijn wil zou geleiden. De vijanden echter van onze prelaat, in het besef van hun slechtheden, die geloofden dat hij naar het zuiden zou varen, naar Étapes en verder de rechtstreekse weg zou nemen naar de apostolische zetel, stuurden hun boodschappers vooruit met geschenken naar de Frankische koning Theodoric en naar de gemene veldheer Ebroin, opdat die hem zouden veroordelen tot een langere verbanning of opdat ze, nadat zijn kameraden gedood waren, hem zouden beroven van al zijn aardse bezittingen. De Heer heeft hem echter uit handen van zijn vijanden bevrijd, als uit de handen van Herodes. Want in die tijd viel de H. bisschop Winfrid, verdreven uit Lichfield, toen hij die weg ging, in handen van bovengenoemde vijanden, als in de muil van een leeuw. Hij werd onmiddellijk gepakt en beroofd van al zijn geld en nadat veel van zijn vrienden gedood waren lieten ze de H. bisschop in grote ellende naakt achter. Ze meenden namelijk, hetgeen niet zo was, dat hij de H. bisschop Wilfrid was, misleid door de gelukkige vergissing van één lettergreep.

VITA WILFRIDI, caput 47.

Quo audito, sanctus Wilfrithus episcopus noster constanter et intrepida voce elevata locutus est, dicens: "Qua ex causa me compellitis, ut tam lugubre calamitatis miseriae in memetipsum gladium dirae interfectionis, hoc est subscriptione propriae dampnationis, convertam? Nonne sine aliquo reatu suspicionis offendiculum faciam cunctis audientibus nominis mei divulgationem, quod episcopi vocabulo, quamvis indignus, per XL prope annos nuncupabar? Necnon et ego primus post obitum primorum procerum, a sancto Gregorio directorum, Scotticae virulenta plantationis germina eradicarem; ad verumque pascha et ad tonsuram in modum coronae, quae ante ea posteriore capitis parte e summo abrasa vertice, secundum apostolicae sedis rationem totam Ultrahumbensium gentem permutando converterem? Aut quomodo iuxta ritum primitivae ecclesiae assono vocis modulamine, binis adstantibus choris, persultare responsoriis antiphonisque reciprocis instruerem? Vel quomodo vitam monachorum secundum regulam sancti Benedicti patris, quam nullus prior ibi invexit, constitueram? Et nunc contra me quomodo subitam dampnationis ipse protulero extra conscientiam alicuius facinoris sententiam? Sed cum de hac noviter orta quaestione, qua meum sanctitatis habitum violare estis conati, fiducialiter sedem appello apostolicam: vestrum autem quisquis deponere meum dignitatis gradum praesumit, a me hodie invitatus mecum pergat illuc ad iudicium. Debent etenim diligenter scire viri Romani sapientes, pro qua culpa vos me degradare vultis, priusquam vobis solis ad ista consentiam."

VITA WILFRIDI, caput 47.

Toen hij dat hoorde, sprak onze heilige bisschop Wilfrid op vaste toon en met onverstoorde en verheven stem en hij zei: "Om welke reden dwingen jullie mij om door de treurige ellende van een ramp het zwaard van de verschrikkelijke moord op mijzelf te richten, hetgeen betekent dat ik mijn eigen veroordeling onderschrijf? En moet ik dan niet, zonder enige schuld, het obstakel van mijn verdenking bekend maken aan allen die mijn naam horen, namelijk dat ik, hoewel onwaardig, al veertig jaar met de naam van bisschop wordt aangeduid? Ben ik dan niet de eerste geweest die na de dood van de eerste hoogwaardigen die door de heilige Gregorius zijn gezonden, de giffige kiemen heeft uitgerooid die de leren hadden geplant; en (was ik het niet) die het hele volk van Northumbria heeft veranderd en bekeerd tot het ware Pasen en tot de kroonvormige tonsuur, volgens de regel van de apostolische zetel, terwijl die voordien was afgeschoren vanaf het achterste deel van het hoofd van boven vanaf de kruin? En heb ik niet geleerd, volgens het voorschrift van de oude kerk, om op gelijkstemmige wijze over en weer te zingen in twee tegenover elkaar staande koren, met afwisselende responsoria en antiphonen? En hoe heb ik niet het leven van de monniken ingesteld naar de Regel van de heilige vader Benedictus, die nog door niemand eerder was ingevoerd? En hoe moet ik nu -onbewust van enig misdrijf- die plotselinge uitspraak van veroordeling tegen mijzelf naar voren brengen? Maar wat betreft deze nieuw ontstane kwestie, waarmee jullie geprobeerd hebben mijn heilige status te bezoedelen, wend ik mij vol vertrouwen tot de apostolische zetel: en elk van jullie die het ook maar waagt om mijn graad van waardigheid af te nemen, is vandaag door mij uitgenodigd en laat hij zich met mij op weg begeven naar de rechtszitting. De wijze Romeinse mannen moeten namelijk precies weten voor welke schuld jullie mij willen vernederen, alvorens ik het hierover met alleen met jullie eens ben.